

BIBLIOTEKA SEJMOWA
KONSTYTUCJE ŚWIATA

KONSTYTUCJA

*Republiki
Mołdawii*

CONSTITUȚIA
REPUBLICII MOLDOVA

Wstęp
i tłumaczenie z języka rumuńskiego
Bartłomiej Zdaniuk

WYDAWNICTWO SEJMOWE
Warszawa 2014

Seria: Konstytucje Świata

Konstytucja Republiki Mołdawii

Weryfikacja naukowa: Leszek Garlicki, Wiesław Staśkiewicz

Redakcja: Wiesław Staśkiewicz, Joanna Tatur

Projekt graficzny: Darek Kondefefer

© Copyright by Kancelaria Sejmu 2014

Biblioteka Sejmowa

ul. Wiejska 4/6/8, 00-902 Warszawa

e-mail: parlib@sejm.gov.pl

Druk: AKCYDENS S.J.

ISBN: 978-83-7666-353-1

Spis treści

<i>Wstęp Bartłomiej Zdaniuk</i>	7
---------------------------------------	---

Konstytucja Republiki Mołdawii z dnia 29 lipca 1994 r.

Preambuła	67
Tytuł I. Zasady ogólne	69
Tytuł II. Podstawowe prawa, wolności i obowiązki	75
Rozdział I. Postanowienia ogólne	75
Rozdział II. Podstawowe prawa i wolności	77
Rozdział III. Podstawowe obowiązki	89
Tytuł III. Władze publiczne	93
Rozdział IV. Parlament	93
Część 1. Organizacja i funkcjonowanie	93
Część 2. Status deputowanych	96
Część 3. Ustawodawstwo	97
Rozdział V. Prezydent Republiki Mołdawii	100
Rozdział VI. Rząd	106
Rozdział VII. Rząd a parlament	109
Rozdział VIII. Administracja publiczna	110
Rozdział IX. Władza Sądownicza	114
Część 1. Organizacja sądownictwa	114
Część 2. Najwyższa Rada Sądownictwa	116
Część 3. Prokuratura	117
Tytuł IV. Gospodarka narodowa i finanse publiczne	119
Tytuł V. Sąd Konstytucyjny	125
Tytuł VI. Zmiana Konstytucji	129
Tytuł VII. Postanowienia końcowe i przejściowe	133
Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Mołdawii z dnia 5 grudnia 2013 r.	136
Aneks. Najważniejsze partie polityczne Republiki Mołdawii	181
<i>Wybrana literatura</i>	186

KONSTYTUCJA REPUBLICI MOŁDAWII

Uchwalona przez Parlament w Kiszyniowie
w dniu 29 lipca 1994 r.

Ogłoszona w dzienniku urzędowym Republiki Mołdawii
„Monitorul Oficial al Republicii Moldova” (MO),
Nr 1 z 12 sierpnia 1994 r.

Uzupełniona o zmiany opublikowane w MO Nr 54
z 15 sierpnia 1996 r., MO Nr 88–89 z 28 lipca 2000 r.,
MO Nr 90–91 z 2 sierpnia 2001 r., MO Nr 169
z 12 grudnia 2002 r., MO Nr 170–172 z 8 sierpnia 2003 r.,
MO Nr 106–111 z 14 lipca 2006 r.

Publikowany tekst konstytucji uwzględnia wszystkie zmiany
dokonane do dnia 31 grudnia 2013 r.

CONSTITUȚIA REPUBLICII MOLDOVA

PREAMBUŁA

PREAMBUŁA

MY, pełnomocni przedstawiciele Narodu¹ Republiki Mołdawii, deputowani do Parlamentu,

UWZGLĘDNIAJĄC wielowiekowe dążenia Narodu do życia w kraju suwerennym, wyrażone poprzez proklamowanie niepodległości Republiki Mołdawii,

MAJĄC na uwadze ciągłość państwowości ludu mołdawskiego w historycznym i etnicznym kontekście stawania się przezeń Narodem,

DĄŻĄC do zabezpieczenia interesów obywateli o innym pochodzeniu etnicznym, którzy wraz z Mołdawianami stanowią Naród Republiki Mołdawii,

UZNAJĄC państwo prawa, pokój obywatelski, demokrację, godność człowieka, jego prawa i wolności, swobodny rozwój osobowości ludzkiej, sprawiedliwość i pluralizm polityczny za najwyższe wartości,

BĘDĄC ŚWIADOMYMI naszej odpowiedzialności i zobowiązań wobec przeszłych, obecnych i przyszłych pokoleń,

POTWIERDZAJĄC nasze przywiązanie do wartości ogólnoludzkich, pragnienie do życia w pokoju i zgodzie ze wszystkimi narodami świata i stosownie do powszechnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego,

przyjmujemy Konstytucję Republiki Mołdawii, ogłaszając ją
NAJWYŻSZYM PRAWEM SPOŁECZEŃSTWA I PAŃSTWA.

¹ Dosłownie: „ludu”. Występujący w oryginale wyraz *popor* odpowiada francuskiemu *peuple*, bądź angielskiemu *people* i ma inne znaczenie, niż polski wyraz *naród* (po rumuńsku: *națiune*). Podobnie w dalszej części tekstu (przyp. tłum.).

ZASADY OGÓLNE

Tytuł I

ZASADY OGÓLNE

Artykuł 1

Państwo Republika Mołdawii

- (1) Republika Mołdawii jest państwem suwerennym i niepodległym, jednolitym i niepodzielnym.
- (2) Formą rządów w państwie jest republika.
- (3) Republika Mołdawii jest demokratycznym państwem prawa, w którym godność człowieka, jego prawa i wolności, swobodny rozwój osobowości ludzkiej, sprawiedliwość i pluralizm polityczny są najwyższymi wartościami i są gwarantowane.

Artykuł 2

Suwerenność i władza państwowa

- (1) Suwerenność narodowa należy do narodu Republiki Mołdawii, który sprawuje ją bezpośrednio oraz przez swoje organy przedstawicielskie, w formach określonych w Konstytucji.
- (2) Żadna osoba prywatna, żadna część narodu, żadna grupa społeczna, żadna partia polityczna czy inna organizacja społeczna nie może sprawować władzy państwowej we własnym imieniu. Uzurpowanie władzy państwowej stanowi najcięższą zbrodnię przeciwko narodowi.

Artykuł 3

Terytorium

- (1) Terytorium Republiki Mołdawii jest niezbywalne.
- (2) Granice kraju są ustanowione w drodze ustawy organicznej², z poszanowaniem powszechnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego.

² Patrz art. 72 ust. 3 lit. r (przyp. red.).

Artykuł 4

Prawa i wolności człowieka

- (1) Postanowienia Konstytucji o prawach i wolnościach człowieka są interpretowane i stosowane zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka, z paktami i innymi umowami, których Republika Mołdawii jest stroną.
- (2) W przypadku wystąpienia niezgodności między paktami i konwencjami o podstawowych prawach człowieka, których Republika Mołdawii jest stroną, a postanowieniami jej prawa wewnętrznego, pierwszeństwo przysługuje regulacjom międzynarodowym.

Artykuł 5

Demokracja i pluralizm polityczny

- (1) Demokracja w Republice Mołdawii jest urzeczywistniana w warunkach pluralizmu politycznego i jest nie do pogodzenia z dyktaturą lub totalitaryzmem.
- (2) Żadna ideologia nie może być uznana za oficjalną ideologię państwa.

Artykuł 6

Podział i współdziałanie władz

Władza ustawodawcza, wykonawcza i sędziowska są w Republice Mołdawii rozdzielone i współdziałają w wykonywaniu przysługujących im kompetencji, zgodnie z postanowieniami Konstytucji.

Artykuł 7

Konstytucja najwyższym prawem

Konstytucja Republiki Mołdawii jest prawem najwyższym. Żadna ustawa, ani żaden inny akt normatywny sprzeczny z postanowieniami Konstytucji nie ma mocy prawnej.

Artykuł 8

Przestrzeganie prawa międzynarodowego i umów międzynarodowych

- (1) Republika Mołdawii zobowiązuje się przestrzegać Karty Organizacji Narodów Zjednoczonych i umów, których jest

stroną, a także opierać swoje stosunki z innymi państwami na powszechnie uznanych zasadach i normach prawa międzynarodowego.

- (2) Wejście w życie umowy międzynarodowej zawierającej postanowienia sprzeczne z Konstytucją powinno być poprzedzone dostosowaniem jej do tych postanowień.

Artykuł 9

Podstawowe zasady dotyczące własności

- (1) Występuje własność publiczna i prywatna. Własność składa się z dóbr materialnych i intelektualnych.
- (2) Własność nie może być wykorzystywana ze szkodą dla praw, wolności i godności człowieka.
- (3) Podstawą gospodarki narodowej jest wolny rynek, swobodna działalność gospodarcza i uczciwa konkurencja.

Artykuł 10

Jedność narodu i prawo do tożsamości

- (1) Fundamentem państwa jest jedność narodu Republiki Mołdawii. Republika Mołdawii jest wspólną i niepodzielną ojczyzną wszystkich jej obywateli.
- (2) Państwo uznaje i gwarantuje prawo wszystkich obywateli do zachowania, rozwoju i wyrażania swojej tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej.

Artykuł 11

Republika Mołdawii państwem neutralnym

- (1) Republika Mołdawii proklamuje swoją stałą neutralność.
- (2) Republika Mołdawii nie dopuszcza rozmieszczania na swym obszarze sił zbrojnych innych państw.

Artykuł 12

Symbole państwa

- (1) Republika Mołdawii posiada własną flagę, godło i hymn.
- (2) Flaga Państwowa Republiki Mołdawii jest trójkolorowa. Kolory umieszczone są pionowo w następującym porządku, poczynając

od drzewca: niebieski, żółty, czerwony. W centrum, na żółtym pasie znajduje się Godło Państwowe Republiki Mołdawii.

- (3) Godło Państwowe Republiki Mołdawii przedstawia przeciętą poziomo tarczę, wypełnioną w górnej części kolorem czerwonym, a w dolnej – niebieskim, na której przedstawiona jest głowa тура, mająca między rogami ośmioramienną gwiazdę. Po prawej stronie od głowy znajduje się róża o pięciu płatkach a po lewej odwrócony półksiężyc. Wszystkie przedstawione na tarczy elementy są koloru złotego (żółtego). Tarcza umieszczona jest na piersi dzikiego orła, trzymającego w dziobie złoty krzyż (orzeł z krzyżem) i dzierżącego w prawych szponach zieloną gałązkę oliwną, a w lewych złote berło.
- (4) Hymn Państwowy Republiki Mołdawii określa ustawa organiczna.
- (5) Flaga, godło i hymn są symbolami państwowymi Republiki Mołdawii i są chronione przez ustawę.

Artykuł 13

Język państwowy, stosowanie innych języków

- (1) Językiem państwowym Republiki Mołdawii jest język mołdawski, którego pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim³.
- (2) Państwo uznaje i chroni prawo do zachowania, rozwoju i funkcjonowania języka rosyjskiego oraz innych języków używanych na terytorium kraju.
- (3) Państwo wspiera i promuje naukę języków używanych powszechnie w relacjach międzynarodowych.
- (4) Zasady stosowania języków na obszarze Republiki Mołdawii określa ustawa organiczna.

Artykuł 14

Stolica

Stolicą Republiki Mołdawii jest miasto Kiszyniów.

³ Zob. w niniejszym opracowaniu: *Wyrok Sądu Konstytucyjnego Republiki Mołdawii z dnia 5 grudnia 2013 r. w sprawie wykładni artykułu 13 ust. 1 Konstytucji w związku z Preambułą Konstytucji oraz Deklaracją Niepodległości Republiki Mołdawii* (przyp. red.).

PODSTAWOWE PRAWA, WOLNOŚCI I OBOWIĄZKI

PODSTAWOWE PRAWA, WOLNOŚCI I OBOWIĄZKI

Tytuł II

PODSTAWOWE PRAWA, WOLNOŚCI I OBOWIĄZKI

Rozdział I

POSTANOWIENIA OGÓLNE

Artykuł 15

Powszechność

Obywatele Republiki Mołdawii korzystają z praw i wolności ustanowionych przez Konstytucję i inne ustawy, oraz wypełniają przewidziane przez nie obowiązki.

Artykuł 16

Równość

- (1) Poszanowanie i ochrona jednostki stanowią podstawowy obowiązek państwa.
- (2) Wszyscy obywatele Republiki Mołdawii są równi wobec prawa i wobec władz publicznych, bez względu na rasę, narodowość, pochodzenie etniczne, język, religię, płeć, poglądy, przynależność polityczną, posiadany majątek i pochodzenie społeczne.

Artykuł 17⁴

Obywatelstwo Republiki Mołdawii

- (1) Nabycie, zachowanie lub utrata obywatelstwa Republiki Mołdawii może nastąpić jedynie na warunkach określonych w ustawie organicznej.
- (2) Nikt nie może w arbitralny sposób zostać pozbawiony obywatelstwa ani prawa do jego zmiany.

⁴ Art. 17 w brzmieniu ustawy nr 1469-XV z 21 listopada 2002 r., obowiązującej od 12 grudnia 2002 r.

Artykuł 18⁵

Ochrona obywateli Republiki Mołdawii

- (1) Obywatele Republiki Mołdawii korzystają z ochrony państwa, zarówno w kraju, jak i za granicą.
- (2) Obywatele Republiki Mołdawii nie podlegają ekstradycji ani też wydaleniu z kraju.

Artykuł 19⁶

Status prawny cudzoziemców i bezpaństwowców

- (1) Cudzoziemcy i bezpaństwowcy mają te same prawa i obowiązki, co obywatele Republiki Mołdawii, z wyjątkami przewidzianymi ustawą.
- (2) Cudzoziemcy i bezpaństwowcy mogą podlegać ekstradycji tylko na podstawie umowy międzynarodowej, na zasadach wzajemności albo mocą orzeczenia sądowego.
- (3) Prawo azylu przyznaje się lub się go odmawia na warunkach określonych w ustawie i z poszanowaniem umów międzynarodowych, których Republika Mołdawii jest stroną.

Artykuł 20

Swobodny dostęp do wymiaru sprawiedliwości

- (1) Każdy ma prawo do skutecznej ochrony swoich praw przez właściwe sądy, w przypadku naruszenia jego praw, wolności i interesów.
- (2) Żadna ustawa nie może ograniczać dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

Artykuł 21

Domniemanie niewinności

Każdą osobę oskarżoną o popełnienie przestępstwa uznaje się za niewinną, dopóki jej wina, zgodnie z prawem, nie zostanie udowodniona podczas publicznego procesu, w którym gwarantuje się jej wszystkie niezbędne do obrony środki.

⁵ Art. 18 w brzmieniu ustawy nr 1469-XV z 21 listopada 2002 r., obowiązującej od 12 grudnia 2002 r.

⁶ Art. 19 w brzmieniu ustawy ww.

Artykuł 22

Zakaz działania prawa wstecz

Nikt nie może być skazany za działania lub zaniechania, które w momencie ich popełnienia nie stanowiły przestępstwa. Nie może zostać również wymierzona kara surowsza niż ta, która przewidziana była w chwili popełnienia przestępstwa.

Artykuł 23

Prawo każdego do poznania swoich praw i obowiązków

- (1) Każda osoba posiada zdolność prawną.
- (2) Państwo zapewnia każdemu prawo do poznania swoich praw i obowiązków. W tym celu państwo publikuje i udostępnia wszystkie ustawy i inne akty normatywne.

Rozdział II

PODSTAWOWE PRAWA I WOLNOŚCI

Artykuł 24⁷

Prawo do życia oraz integralności fizycznej i psychicznej

- (1) Państwo zapewnia każdej osobie prawo do życia oraz do integralności fizycznej i psychicznej.
- (2) Nikt nie może zostać poddany torturom ani okrutnym, nie-ludzkim albo poniżającym karom lub traktowaniu.
- (3) Znosi się karę śmierci. Nikt nie może być skazany na taką karę ani poddany egzekucji.

Artykuł 25

Wolność osobista i bezpieczeństwo osobiste

- (1) Wolność osobista i bezpieczeństwo osobiste są nienaruszalne.
- (2) Przeszukanie, zatrzymanie lub aresztowanie osoby są dopuszczalne wyłącznie w przypadkach i z zachowaniem procedur przewidzianych w ustawie.

⁷ Art. 24 zmieniony ustawą nr 351-XV z 12 lipca 2001 r. oraz ustawą nr 185-XVI z 29 czerwca 2006 r., obowiązującą od 14 lipca 2006 r.

- (3) Okres zatrzymania nie może przekroczyć 72 godzin⁸.
- (4) Aresztowanie następuje na podstawie nakazu sądowego, na okres nie dłuższy niż 30 dni. Na warunkach określonych w ustawie, na legalność nakazu można wnieść odwołanie do sądu wyższej instancji. Okres aresztowania może zostać przedłużony tylko przez sędziego lub przez sąd, na warunkach określonych w ustawie, jednak nie dłużej niż do 12 miesięcy⁹.
- (5) Zatrzymany lub aresztowany jest bezzwłocznie powiadamiany o powodach zatrzymania lub aresztowania oraz – w możliwym najkrótszym czasie – o treści stawianych mu zarzutów; powody zatrzymania oraz zarzuty przedstawiane są wyłącznie w obecności wybranego lub wyznaczonego z urzędu obrońcy.
- (6) Jeśli powody zatrzymania lub aresztowania wygasły, zwolnienie zatrzymanego lub aresztowanego jest obowiązkowe.

Artykuł 26

Prawo do obrony

- (1) Zapewnia się prawo do obrony.
- (2) Każdy człowiek, wobec naruszenia jego uprawnień i wolności, ma prawo do samodzielnego działania, przy użyciu zgodnych z prawem środków.
- (3) Przez cały okres trwania procesu strony mają prawo korzystania z pomocy adwokata wybranego lub wyznaczonego z urzędu.
- (4) Ingerencja w działania osób, które w granicach przewidzianych ustawą, realizują prawo do obrony, z mocy prawa podlega karze.

Artykuł 27

Prawo do swobodnego przemieszczania się

- (1) Zapewnia się prawo do swobodnego przemieszczania się w obrębie kraju.
- (2) Każdemu obywatelowi Republiki Mołdawii zapewnia się prawo do wyboru swojego miejsca zamieszkania lub miejsca pobytu

⁸ Ust. 3 art. 25 w brzmieniu ustawy nr 351-XV z 12 lipca 2001 r.

⁹ Ust. 4 art. 25 w brzmieniu ustawy ww.

w dowolnej miejscowości kraju, do opuszczenia, emigracji i powrotu do kraju.

Artykuł 28

Życie osobiste, rodzinne i prywatne

Państwo szanuje i ochrania życie osobiste, rodzinne i prywatne.

Artykuł 29

Nienaruszalność mieszkania

- (1) Miejsce zamieszkania jest nietykalne. Nikt nie może wkraczać lub przebywać w mieszkaniu lub miejscu przebywania danej osoby bez jej zgody.
- (2) Odstępstwa od postanowień ust. (1) są dopuszczalne na mocy ustawy i w przypadkach gdy jest to niezbędne dla:
  - a) wykonania nakazu aresztowania lub orzeczenia sądowego;
  - b) usunięcia niebezpieczeństwa zagrażającego życiu, integralności fizycznej lub mieniu danej osoby;
  - c) niedopuszczenia do rozprzestrzenienia się epidemii.
- (3) Przeszukania i wizje lokalne w miejscu pobytu mogą zostać zarządzane i przeprowadzone wyłącznie na podstawie ustawy.
- (4) Zabrania się przeprowadzania przeszukań w nocy, chyba że popełnienie przestępstwa nie budzi wątpliwości.

Artykuł 30

Tajemnica korespondencji

- (1) Państwo zapewnia tajemnicę listów, telegramów, innych przesyłek pocztowych, rozmów telefonicznych, jak i innych przewidzianych prawem środków komunikowania się.
- (2) Odstępstwa od postanowień ust. (1) są dopuszczalne na mocy ustawy, gdy jest to konieczne dla ochrony bezpieczeństwa narodowego, gospodarczego dobrobytu kraju, porządku publicznego oraz w celu zapobieżenia przestępstw¹⁰.

¹⁰ Ust. 2 art. 30 w brzmieniu ustawy nr 351-XV z 12 lipca 2001 r.

Artykuł 31

Wolność sumienia

- (1) Zapewnia się wolność sumienia. Winna być ona realizowana w duchu tolerancji i wzajemnego poszanowania.
- (2) Wszystkie wyznania religijne są niezależne i w swojej organizacji kierują się własnymi normami, spełniając warunki przewidziane ustawą.
- (3) W stosunkach między wyznaniem religijnym zabrania się okazywania jakichkolwiek przejawów wrogości.
- (4) Wyznania religijne są autonomiczne, odrębne od państwa, i korzystają z jego wsparcia, w szczególności poprzez umożliwienie praktykowania religii w wojsku, szpitalach, zakładach karnych, domach opieki i sierocińcach.

Artykuł 32

Wolność słowa i wypowiedzi

- (1) Zapewnia się każdemu obywatelowi swobodę myśli, opinii, jak i swobodę publicznego wypowiedzania się za pomocą słowa, obrazu lub w inny możliwy sposób.
- (2) Swoboda wypowiedzi nie może naruszać czci, godności ani prawa innej osoby do własnych poglądów.
- (3) Zakazane jest i podlega karze przewidzianej ustawą występowanie przeciwko i zniesławianie państwa i narodu, podżeganie do wojny napastniczej, nienawiści narodowej, rasowej lub religijnej, nawoływanie do dyskryminacji, separatyzmu terytorialnego, przemocy publicznej, jak i inne działania zagrażające porządkowi konstytucyjnemu.

Artykuł 33

Wolność tworzenia

- (1) Zapewnia się wolność twórczości artystycznej i naukowej. Twórczość nie podlega cenzurze.
- (2) Prawo obywateli do własności intelektualnej, ich korzyści materialne i osobiste, wynikające z różnych rodzajów twórczości intelektualnej, są chronione ustawą.

- (3) Państwo dąży do ochrony, rozwoju i upowszechniania osiągnięć narodowej i światowej kultury i nauki.

Artykuł 34

Prawo do informacji

- (1) Prawo dostępu do każdej informacji o znaczeniu publicznym nie może być ograniczane.
- (2) Władze publiczne, w ramach przyznanых im kompetencji, zobowiązane są zapewnić rzetelne informowanie obywateli o sprawach publicznych, jak i o sprawach dotyczących ich interesów osobistych.
- (3) Prawo do informacji nie może szkodzić działaniom służącym ochronie obywateli albo bezpieczeństwa narodowego.
- (4) Środki masowego przekazu, zarówno państwowe, jak i prywatne, zobowiązane są do rzetelnego informowania opinii publicznej.
- (5) Środki masowego przekazu nie podlegają cenzurze.

Artykuł 35

Prawo do nauki

- (1) Prawo do nauki zapewnia się za pośrednictwem obowiązkowego szkolnictwa powszechnego, szkolnictwa średniego i zawodowego, szkolnictwa wyższego, jak i innych form kształcenia i podwyższania kwalifikacji.
- (2) Państwo zapewnia, na warunkach określonych w ustawie, prawo do wyboru języka kształcenia i edukacji.
- (3) Zapewnia się naukę języka państwowego w placówkach oświatowych wszystkich szczebli.
- (4) Szkolnictwo państwowe jest bezpłatne.
- (5) Placówki oświatowe, włącznie z niepaństwowymi, są ustanawiane i prowadzą działalność na warunkach określonych w ustawie.
- (6) Instytucje szkolnictwa wyższego korzystają z prawa do autonomii.
- (7) Państwowe szkolnictwo licealne, zawodowe i wyższe jest dostępne dla każdego, odpowiednio do jego zdolności.

- (8) Państwo zapewnia, na warunkach określonych w ustawie, swobodę edukacji religijnej. Szkolnictwo państwowe ma charakter świecki.
- (9) Pierwszeństwo w wyborze kierunku kształcenia dzieci przysługuje rodzicom.

Artykuł 36

Prawo do ochrony zdrowia

- (1) Zapewnia się prawo do ochrony zdrowia.
- (2) Podstawową opiekę medyczną państwo zapewnia bezpłatnie.
- (3) Strukturę narodowego systemu ochrony zdrowia, jak i środki przeznaczone na ochronę zdrowia fizycznego i psychicznego osób, określa ustawa organiczna.

Artykuł 37

Prawo do zdrowego środowiska

- (1) Każdy ma prawo do środowiska naturalnego bezpiecznego dla życia i zdrowia, jak i do bezpiecznych artykułów spożywczych oraz przedmiotów użytku domowego.
- (2) Państwo zapewnia każdemu prawo do swobodnego pozyskiwania i rozpowszechniania rzetelnych informacji na temat stanu środowiska naturalnego, warunków życia i pracy, jakości artykułów spożywczych oraz przedmiotów użytku domowego.
- (3) Zatajanie lub fałszowanie wiadomości na temat czynników szkodliwych dla zdrowia ludzi jest zabronione z mocy prawa.
- (4) Osoby fizyczne i prawne ponoszą odpowiedzialność za szkody wyrządzone na zdrowiu i w majątku danej osoby, w następstwie przestępstwa przeciwko środowisku naturalnemu.

Artykuł 38

Prawo do wybierania i do bycia wybranym

- (1) Wola narodu stanowi podstawę władzy państwowej. Wola ta wyrażana jest w drodze wolnych wyborów, przeprowadzanych okresowo na podstawie powszechnego, równego i bezpośredniego prawa wyborczego oraz w głosowaniu tajnym.

- (2) Prawo wybierania przysługuje obywatelom Republiki Mołdawii, którzy w dniu wyborów mają ukończone 18 lat, z wyjątkiem osób pozbawionych ustawą prawa wybierania.
- (3) Prawo do bycia wybranym przysługuje obywatelom Republiki Mołdawii mającym prawo wybierania, i w trybie określonym ustawą.

Artykuł 39

Prawo dostępu do funkcji publicznych

- (1) Obywatele Republiki Mołdawii mają prawo do osobistego udziału w zarządzaniu sprawami publicznymi, jak i za pośrednictwem swych przedstawicieli.
- (2) Każdemu obywatelowi zapewnia się, przewidziany ustawą, dostęp do funkcji publicznych.

Artykuł 40

Wolność zgromadzeń

Wiece, demonstracje, manifestacje, procesje lub jakiegokolwiek inne zgromadzenia są dopuszczalne i mogą być organizowane oraz mogą odbywać się wyłącznie w sposób pokojowy i bez broni.

Artykuł 41

Wolność partii i innych organizacji społeczno-politycznych

- (1) Obywatele mogą w swobodny sposób zrzeszać się w partie i inne organizacje społeczno-polityczne. Przyczyniają się one do określenia i wyrażenia woli politycznej obywateli, a także, na warunkach określonych w ustawie, uczestniczą w wyborach.
- (2) Partie i inne organizacje społeczno-polityczne są równe wobec prawa.
- (3) Państwo zapewnia poszanowanie praw oraz prawnie uzasadnionych interesów partii i innych organizacji społeczno-politycznych.
- (4) Partie i inne organizacje społeczno-polityczne, których cele lub działalność naruszają pluralizm polityczny, zasady państwa prawa, suwerenność i niepodległość, integralność terytorialną Republiki Mołdawii, są niekonstytucyjne.

- (5) Tajne stowarzyszenia są zabronione.
- (6) Działalność partii politycznych, których członkami są cudzoziemcy jest zabroniona.
- (7) Funkcje publiczne, których piastowanie pociąga za sobą zakaz członkostwa w partiach politycznych, określa ustawa organiczna.

Artykuł 42

Prawo do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych

- (1) Każdy pracownik w celu ochrony własnych interesów ma prawo do tworzenia i przystępowania do związków zawodowych.
- (2) Związki zawodowe są tworzone i działają zgodnie ze swoimi statutami oraz na warunkach określonych w ustawie. Służą one obronie zawodowych, ekonomicznych i socjalnych interesów pracowników.

Artykuł 43

Prawo do pracy i ochrona pracy

- (1) Każdy ma prawo do pracy, swobodnego wyboru miejsca pracy, do sprawiedliwych i zadowalających warunków pracy, jak i do ochrony przed bezrobociem.
- (2) Pracownicy mają prawo do ochrony pracy. Środki ochronne dotyczą bezpieczeństwa i higieny pracy, warunków pracy kobiet i młodzieży, ustanowienia minimalnej płacy w sferze gospodarki, cotygodniowego odpoczynku, płatnego urlopu wypoczynkowego, pracy w uciążliwych warunkach, jak też w innych szczególnych sytuacji.
- (3) Tygodniowy czas pracy nie może przekraczać 40 godzin.
- (4) Gwarantuje się prawo do negocjacji w sprawach pracowniczych, jak i wiążący charakter porozumień zbiorowych.

Artykuł 44

Zakaz pracy przymusowej

- (1) Praca przymusowa jest zakazana.
- (2) Pracy przymusowej nie stanowią:

- a) służba wojskowa lub działalność wykonywana w jej zastępstwie przez tych, którzy, zgodnie z ustawą, są zwolnieni z obowiązkowej służby wojskowej;
- b) praca osoby skazanej, wykonywana w normalnych warunkach, w okresie pozbawienia wolności lub warunkowego zwolnienia;
- c) świadczenia pracy narzucone sytuacją powstałą wskutek klęsk żywiołowych lub innego niebezpieczeństwa, jak i te, które stanowią część normalnych obowiązków obywatelskich, określonych ustawą.

Artykuł 45

Prawo do strajku

- (1) Uznaje się prawo do strajku. Strajki mogą być ogłaszane jedynie w celu ochrony pracowniczych interesów zawodowych o charakterze socjalnym i ekonomicznym.
- (2) Ustawa określa warunki korzystania z prawa do strajku, jak i odpowiedzialność za nielegalne przeprowadzanie strajków.

Artykuł 46

Prawo do własności prywatnej i jej ochrona

- (1) Gwarantuje się prawo własności prywatnej, jak i realizację wiarygodności państwa.
- (2) Nikt nie może zostać wywłaszczony, poza przewidzianymi w ustawie przypadkami na rzecz użyteczności publicznej i za uprzednim sprawiedliwym odszkodowaniem.
- (3) Mienie nabyte zgodnie z prawem nie podlega konfiskacie. Domniemywa się, iż mienie zostało nabyte zgodnie z prawem.
- (4) Mienie służące przestępstwom lub wykroczeniom, jak również z nich pochodzące podlega konfiskacie jedynie na warunkach określonych w ustawie.
- (5) Prawo własności prywatnej zobowiązuje do przestrzegania wymogów ochrony środowiska, zapewnienia dobrego sąsiedztwa, jak i do przestrzegania jakichkolwiek innych powinności, które ustawowo spoczywają na właścicielu.
- (6) Gwarantuje się prawo do dziedziczenia własności prywatnej.

Artykuł 47

Prawo do pomocy i opieki społecznej

- (1) Państwo zobowiązane jest do podejmowania działań, służących osiągnięciu przez każdego człowieka godnego poziomu życia, zapewniających jemu i jego rodzinie zdrowie i dobrobyt, włączając w to żywność, odzież, mieszkanie, opiekę medyczną i niezbędną pomoc społeczną.
- (2) Obywatele mają prawo do ubezpieczenia na wypadek: bezrobocia, choroby, kalectwa, wdowieństwa, starości lub innych przypadków utraty środków utrzymania w następstwie zaistnienia okoliczności od nich niezależnych.

Artykuł 48

Rodzina

- (1) Rodzina stanowi naturalną i podstawową komórkę społeczną i ma prawo do ochrony ze strony społeczeństwa i państwa.
- (2) Podstawą rodziny jest związek małżeński zgodnie zawarty między mężczyzną a kobietą, równych w prawach i obowiązkach rodziców w zapewnieniu wychowania, nauczania i wykształcenia dzieci.
- (3) Warunki zawierania, rozwiązywania i unieważniania małżeństwa określa ustawa.
- (4) Dzieci mają obowiązek troszczyć się o rodziców i udzielać im pomocy.

Artykuł 49

Ochrona rodziny i sierot

- (1) Państwo, środkami ekonomicznymi oraz innymi środkami, wspiera zakładanie rodziny i wypełnianie przez nią nałożonych nań obowiązków.
- (2) Państwo roztacza opiekę nad macierzyństwem, dziećmi i młodzieżą, i w tym celu wspiera rozwój odpowiednich instytucji.
- (3) Utrzymanie, wykształcenie i wychowanie sierot oraz dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej spoczywa na państwie

i społeczeństwie. Państwo popiera i wspomaga działalność dobroczynną na rzecz tychże dzieci.

Artykuł 50

Ochrona matki, dzieci i młodzieży

- (1) Matka i dziecko mają prawo do specjalnej pomocy i opieki. Wszystkie dzieci, w tym również te urodzone poza małżeństwem, korzystają z jednakowej ochrony społecznej.
- (2) Dzieci i młodzież korzystają ze specjalnego wsparcia w realizowaniu przysługujących im praw.
- (3) Państwo zapewnia niezbędne świadczenia na rzecz dzieci i pomoc w opiece nad dziećmi chorymi lub niepełnosprawnymi. Inne formy pomocy społecznej na rzecz dzieci i młodzieży określa ustawa.
- (4) Wykorzystywanie małoletnich, zatrudnianie ich przy pracach negatywnie oddziałujących na ich zdrowie lub moralność albo mogących narazić na niebezpieczeństwo ich życie lub prawidłowy rozwój jest zabronione.
- (5) Władze publiczne zapewniają warunki swobodnego uczestnictwa młodzieży w życiu społecznym, gospodarczym, kulturalnym i sportowym kraju.

Artykuł 51

Ochrona osób niepełnosprawnych

- (1) Osoby niepełnosprawne korzystają ze szczególnej opieki ze strony całego społeczeństwa. Państwo zapewnia im normalne warunki leczenia, rehabilitacji, wychowania, kształcenia i integracji społecznej.
- (2) Nikt nie może zostać poddany przymusowemu leczeniu, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie.

Artykuł 52

Prawo do składania petycji

- (1) Obywatele mają prawo zwracać się do władz publicznych z petycjami składanymi wyłącznie w imieniu ich sygnatariuszy.

- (2) Utworzone zgodnie z prawem organizacje mają prawo do składania petycji wyłącznie w imieniu zbiorowości, które reprezentują.

Artykuł 53

Uprawnienia osoby pokrzywdzonej przez organ władzy publicznej

- (1) Osoba, której jakiegokolwiek prawo zostało naruszone przez organ władzy publicznej, wskutek wydania przezeń decyzji administracyjnej lub nie ustosunkowania się w ustawowym terminie do złożonego wniosku, ma prawo do stwierdzenia naruszenia jego prawa, uchylecia decyzji administracyjnej i naprawienia szkody.
- (2) W zakresie określonym ustawą państwo ponosi materialną odpowiedzialność za szkody powstałe w wyniku błędów popełnionych w procesach karnych przez organy śledcze i sądy.

Artykuł 54¹¹

Ograniczenia w korzystaniu z niektórych praw i wolności

- (1) W Republice Mołdawii nie mogą zostać przyjęte ustawy, które znosiłyby lub naruszałyby podstawowe prawa i wolności człowieka i obywatela.
- (2) Korzystanie z praw i wolności może zostać ograniczone wyłącznie ustawami, które spełniają powszechnie uznane zasady prawa międzynarodowego oraz gdy jest to konieczne dla ochrony interesów bezpieczeństwa narodowego, integralności terytorialnej, pomyślności gospodarczej kraju, porządku publicznego, zapobieżenia masowym rozruchom i przestępstwom, ochrony praw, wolności i godności innych osób, przeciwstawienia się rozpowszechnianiu poufnych informacji lub zagwarantowania autorytetu i bezstronności wymiaru sprawiedliwości.
- (3) Postanowienia ust. (2) nie dopuszczają ograniczenia praw przewidzianych w artykułach 20–24.
- (4) Ograniczenie powinno być proporcjonalne do sytuacji, która je wywołała i nie może ingerować w istotę danego prawa bądź wolności.

¹¹ Art. 54 w brzmieniu ustawy nr 351-XV z 12 lipca 2001 r.

Rozdział III

PODSTAWOWE OBOWIĄZKI

Artykuł 55¹²

Korzystanie z praw i wolności

Każdy korzysta ze swych praw i wolności konstytucyjnych w dobrej wierze, bez naruszania praw i wolności innych.

Artykuł 56

Wierność wobec kraju

- (1) Wierność wobec kraju jest święta.
- (2) Obywatele, którym powierzono funkcje publiczne, jak również wojskowi, są odpowiedzialni za rzetelne wypełnianie powierzonych im obowiązków i składają przysięgę w przypadkach przewidzianych ustawą.

Artykuł 57

Obrona Ojczyzny

- (1) Obrona Ojczyzny jest prawem i najświętszym obowiązkiem każdego obywatela.
- (2) Służba wojskowa jest pełniona w ramach sił zbrojnych przeznaczonych do obrony narodowej, obrony granic i zachowania porządku publicznego, na warunkach określonych w ustawie.

Artykuł 58

Obciążenia finansowe

- (1) Obywatele zobowiązani są uczestniczyć w wydatkach publicznych poprzez opłaty i podatki.
- (2) Ustanowiony ustawą system podatkowy winien zapewniać sprawiedliwy podział obciążeń podatkowych.
- (3) Nakładanie jakichkolwiek obciążeń w inny sposób niż ustawą jest zakazane.

¹² Art. 55 w brzmieniu ustawy nr 351-XV z 12 lipca 2001 r.

Artykuł 59

Ochrona środowiska i zabytków

Ochrona środowiska, zachowanie oraz ochrona zabytków architektury i kultury stanowią obowiązek każdego obywatela.

WŁADZE PUBLICZNE

WŁADZE PUBLICZNE

Tytuł III
WŁADZE PUBLICZNE

Rozdział IV
PARLAMENT

Część 1
Organizacja i funkcjonowanie

Artykuł 60

Parlament, najwyższy organ przedstawicielski i ustawodawczy

(1) Parlament jest najwyższym organem przedstawicielskim narodu Republiki Mołdawii i jedynym organem władzy ustawodawczej państwa.

(2) Parlament składa się ze 101 deputowanych.

Artykuł 61

Wybory do Parlamentu

(1) Wybory do Parlamentu są powszechne, równe, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym i dobrowolnym.

(2) Zasady organizacji i przeprowadzania wyborów określa ustawa organiczna.

(3) Wybory deputowanych do Parlamentu są przeprowadzane w ciągu 3 miesięcy po wygaśnięciu kadencji lub rozwiązaniu poprzedniego Parlamentu.

Artykuł 62

Prawomocność wyboru deputowanego

Sąd Konstytucyjny, na wniosek Centralnej Komisji Wyborczej, orzeka o ważności mandatów deputowanych lub, w przypadku naruszenia prawa wyborczego, o unieważnieniu mandatu.

Artykuł 63

Kadencja

- (1) Parlament jest wybierany na czteroletnią kadencję, która w przypadku wojny lub katastrofy może zostać przedłużona w drodze ustawy organicznej.
- (2) Parlament zostaje zwołany przez Prezydenta Republiki Mołdawii, w ciągu 30 dni od dnia wyborów.
- (3) Mandat urzędującego Parlamentu ulega przedłużeniu do dnia pierwszego, przewidzianego prawem, posiedzenia nowo wybranego składu. W okresie tym nie mogą być dokonywane zmiany Konstytucji ani nie mogą być przyjmowane, zmieniane bądź uchylane ustawy organiczne.
- (4) Projekty ustaw i propozycje poprawek wprowadzone do porządku obrad ustępującego Parlamentu przejmowane są przez nowy Parlament.

Artykuł 64

Organizacja wewnętrzna

- (1) Strukturę, organizację i funkcjonowanie Parlamentu określa regulamin. Środki finansowe Parlamentu są określone w zatwierdzonym przez niego budżecie.
- (2) Przewodniczący Parlamentu jest wybierany w głosowaniu tajnym, większością głosów wybranych deputowanych, na okres trwania kadencji Parlamentu. Może on zostać odwołany przez Parlament w każdej chwili, w głosowaniu tajnym, większością co najmniej dwóch trzecich głosów wszystkich deputowanych.
- (3) Wiceprzewodniczący wybierani są na wniosek Przewodniczącego Parlamentu, po konsultacji z frakcjami parlamentarnymi.

Artykuł 65

Jawność posiedzeń

- (1) Posiedzenia Parlamentu są jawne.
- (2) Parlament może postanowić o tajności niektórych posiedzeń.

Artykuł 66

Uprawnienia podstawowe

Parlamentowi przysługują następujące uprawnienia podstawowe:

- a) uchwalanie ustaw, uchwał i rezolucji;
- b) zarządzanie referendów;
- c) dokonywanie wykładni ustaw i zapewnianie jednolitości regulacji prawnych na obszarze całego kraju;
- d) zatwierdzanie głównych kierunków wewnętrznej i zagranicznej polityki państwa;
- e) zatwierdzanie militarnej doktryny państwa;
- f) sprawowanie kontroli parlamentarnej nad władzą wykonawczą, w formach i granicach określonych w Konstytucji;
- g) ratyfikowanie, wypowiedanie, zawieszanie obowiązywania i anulowanie umów międzynarodowych zawartych przez Republikę Mołdawii;
- h) zatwierdzanie budżetu państwa i kontrola jego wykonania;
- i) sprawowanie kontroli nad udzielaniem pożyczek państwowych, nad pomocą gospodarczą i pomocą innego rodzaju udzielaną innym państwom, nad zawieraniem umów w sprawie pożyczek z budżetu państwa i kredytów ze źródeł zagranicznych;
- j) dokonywanie wyboru i mianowania urzędników państwowych, w przypadkach przewidzianych w ustawie;
- k) ustanawianie orderów i medali Republiki Mołdawii;
- l) ogłaszanie częściowej lub powszechnej mobilizacji;
- m) ogłaszanie stanu wyjątkowego, stanu oblężenia¹³ oraz wojny;
- n) wszczynanie dochodzeń i przesłuchań dotyczących wszelkich spraw interesu publicznego;

¹³ Oryg. *starea de asediu*. Republikański model stanu nadzwyczajnego. Zob. więcej K. Prokop, *Modele stanu nadzwyczajnego*, Wydawnictwo Temida 2, Białystok 2012 (przyp.red.).

- o) zawieszanie działalności organów lokalnej administracji publicznej, w przypadkach przewidzianych ustawą;
- p) uchwalanie aktów amnestyjnych;
- r) wykonywanie innych uprawnień, określonych w Konstytucji i ustawach.

Artykuł 67

Sesje

- (1) Parlament zbiera się na dwóch sesjach zwyczajnych w ciągu roku. Pierwsza sesja rozpoczyna się w lutym i nie może trwać dłużej, niż do końca lipca. Druga sesja rozpoczyna się we wrześniu i nie może trwać dłużej, niż do końca grudnia.
- (2) Parlament zbiera się również na sesjach nadzwyczajnych lub specjalnych, na wniosek Prezydenta Republiki Mołdawii, Przewodniczącego Parlamentu lub jednej trzeciej deputowanych.

Część 2

Status deputowanych

Artykuł 68

Mandat przedstawicielski

- (1) Sprawując mandat deputowani pozostają w służbie narodu.
- (2) Wszelki mandat imperatywny jest nieważny.

Artykuł 69

Mandat deputowanych

- (1) Deputowani rozpoczynają sprawowanie mandatu po potwierdzeniu jego prawomocności.
- (2) Mandat deputowanego wygasa w dniu pierwszego przewidzianego prawem posiedzenia nowo wybranego Parlamentu oraz w przypadku złożenia przez deputowanego rezygnacji, pozbawienia go mandatu, naruszenia przez niego zasady niepołączalności albo w przypadku śmierci.

Artykuł 70¹⁴

Niepołączalność i immunitety

- (1) Mandat deputowanego jest niepołączalny z pełnieniem jakiegokolwiek innej funkcji wiążącej się z wynagrodzeniem, z wyjątkiem działalności dydaktycznej i naukowej.
- (2) Inne przypadki niepołączalności określa ustawa organiczna.
- (3) Bez zgody Parlamentu, udzielonej po uprzednim wysłuchaniu deputowanego, nie może on zostać zatrzymany, ani też, z wyjątkiem przypadków przyłapania na gorącym uczynku, poddany przeszukaniu i aresztowaniu, bądź postawiony przed sądem.

Artykuł 71

Niezależność opinii

Deputowany nie może być ścigany ani pociągnięty do odpowiedzialności prawnej za głosowania lub opinie wyrażone w ramach sprawowania mandatu.

Część 3 Ustawodawstwo

Artykuł 72

Kategorie ustaw

- (1) Parlament uchwała ustawy konstytucyjne, ustawy organiczne i ustawy zwykłe.
- (2) Ustawy konstytucyjne dokonują zmian w Konstytucji.
- (3) Ustawy organiczne regulują:
  - a) system wyborczy;
  - b) organizację i przeprowadzanie referendum;
  - c) organizację i funkcjonowanie Parlamentu;
  - d) organizację i funkcjonowanie Rządu;

¹⁴ Art. 70 uzupełniony ustawą nr 1470-XV z 21 listopada 2002 r., obowiązującą od 12 grudnia 2002 r.

- e) organizację i funkcjonowanie Sądu Konstytucyjnego, Najwyższej Rady Sądownictwa, sądów powszechnych i sądów administracyjnych;
  - f) organizację administracji lokalnej, podział terytorialny, jak i ogólne zasady funkcjonowania samorządu lokalnego;
  - g) organizację i funkcjonowanie partii politycznych;
  - h) sposób tworzenia wydzielonych stref ekonomicznych;
  - i) ogólne zasady prawa własności i dziedziczenia;
  - j) ogólne zasady dotyczące stosunków pracy, związków zawodowych i ochrony socjalnej;
  - k) systemu oświaty;
    - l) ogólne zasady kultów religijnych;
  - m) stan nadzwyczajny, wyjątkowy i stan wojenny;
  - n) przestępstwa, kary oraz wykonywanie kar;
  - o) ogłaszanie amnestii oraz stosowanie prawa łaski;
  - p) inne sprawy dla których w Konstytucji wymagane jest przyjęcie ustaw organicznych;
  - r) inne sprawy, dla których Parlament uzna za konieczne przyjęcie ustaw organicznych.
- (4) Ustawy zwykłe dotyczą wszelkich dziedzin stosunków społecznych, z wyjątkiem tych, które zastrzeżone są dla ustaw konstytucyjnych i ustaw organicznych.

Artykuł 73¹⁵

Inicjatywa ustawodawcza

Inicjatywa ustawodawcza przysługuje deputowanym do Parlamentu, Prezydentowi Republiki Mołdawii, Rządowi oraz Zgromadzeniu Ludowemu Autonomicznej Jednostki Terytorialnej Gagauzja¹⁶.

¹⁵ Art. 73 w brzmieniu ustawy nr 344-XV z 25 lipca 2003 r., obowiązującej od 8 sierpnia 2003 r.

¹⁶ (oryg.) *Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia*. Według Komisji Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami RP przy Głównym Geodecie Kraju oficjalna nazwa brzmi

Artykuł 74

Uchwalanie ustaw i podejmowanie uchwał

- (1) Ustawy organiczne są uchwalane większością głosów ogółu wybranych deputowanych, po przeprowadzeniu co najmniej dwóch czytań.
- (2) Ustawy zwykłe i uchwały są uchwalane większością głosów deputowanych obecnych na posiedzeniu.
- (3) Projekty ustaw wniesione przez Rząd oraz propozycje ustawodawcze deputowanych, zaakceptowane przez Rząd, są rozpatrywane przez Parlament w trybie i stosownie do priorytetów ustalonych przez Rząd, włączając w to tryb pilny. Inne projekty ustaw są rozpatrywane na ogólnie przyjętych zasadach¹⁷.
- (4) Ustawy zostają przekazane w celu promulgacji Prezydentowi Republiki Mołdawii.

Artykuł 75

Referendum

- (1) Najdonioślejsze sprawy społeczeństwa i państwa podlegają rozstrzygnięciu w referendum.
- (2) Decyzje podjęte stosownie do wyników referendum republikańskiego mają najwyższą moc prawną.

Artykuł 76

Wejście w życie ustawy

Ustawa zostaje opublikowana w „Monitorul Oficial al Republicii Moldova” i wchodzi w życie z dniem opublikowania lub w dniu przewidzianym w jej treści. Ustawa, która nie została opublikowana pozbawiona jest mocy obowiązującej.

¹⁷ „Terytorium Autonomiczne Gagauzja”, zob. http://ksng.gugik.gov.pl/pliki/nazwy_panstw-aktualizacja_maj_2009.pdf/, (dostęp: wrzesień 2014) (przyp. red.).

¹⁷ Ust. 3 art. 74 wprowadzony ustawą nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

Rozdział V
PREZYDENT REPUBLIKI MOŁDAWII

Artykuł 77

Prezydent Republiki Mołdawii głową państwa

- (1) Prezydent Republiki Mołdawii jest głową państwa.
- (2) Prezydent Republiki Mołdawii reprezentuje państwo i jest gwarantem jego suwerenności, niepodległości narodowej, jedności i integralności terytorialnej.

Artykuł 78¹⁸

Wybór Prezydenta

- (1) Prezydent Republiki Mołdawii jest wybierany przez Parlament w głosowaniu tajnym.
- (2) Na Prezydenta Republiki Mołdawii może zostać wybrany każdy obywatel mający prawo głosowania, który ukończył 40 lat, mieszkał lub mieszka na stałe na obszarze Republiki Mołdawii nie mniej niż 10 lat, a także włada językiem państwowym.
- (3) Wybrany zostaje kandydat, który uzyskał głosy trzech piątych ogółu wybranych deputowanych. Jeśli żaden z kandydatów nie uzyskał wymaganej liczby głosów, przeprowadzana jest druga tura głosowania, w której uczestniczą dwaj kandydaci, którzy uzyskali najwięcej głosów w pierwszej turze.
- (4) Jeżeli również w drugiej turze żaden z kandydatów nie uzyska wymaganej liczby głosów, przeprowadza się wybory powtórne.
- (5) Jeżeli również w wyniku powtórnych wyborów nie zostanie wybrany Prezydent Republiki Mołdawii, urzędujący Prezydent rozwiązuje Parlament i wyznacza datę wyborów do nowego Parlamentu.
- (6) Procedurę wyboru Prezydenta Republiki Mołdawii określa ustawa organiczna.

Artykuł 79

Ważność wyboru i złożenie przysięgi

- (1) Wynik wyborów na urząd Prezydenta Republiki Mołdawii zatwierdza Sąd Konstytucyjny.

¹⁸ Art. 78 w brzmieniu ustawy nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

- (2) Kandydat, którego wybór został zatwierdzony, składa przed Parlamentem i Sądem Konstytucyjnym, najpóźniej 45 dnia po wyborach, następującą przysięgę:

„Przysięgam poświęcać całą swą siłę i umiejętności pomyślności Republiki Mołdawii, przestrzegać Konstytucji i praw kraju, bronić demokracji, praw i podstawowych wolności człowieka, suwerenności, niepodległości, jedności i integralności terytorialnej Mołdawii”.

Artykuł 80

Kadencja

- (1) Kadencja Prezydenta Republiki Mołdawii trwa 4 lata i rozpoczyna się w dniu złożenia przysięgi.
- (2) Prezydent Republiki Mołdawii piastuje swój urząd do złożenia przysięgi przez nowo wybranego Prezydenta.
- (3) Kadencja Prezydenta Republiki Mołdawii może zostać przedłużona w drodze ustawy organicznej, w przypadku wojny lub katastrofy.
- (4) Nikt nie może pełnić funkcji Prezydenta Republiki Mołdawii dłużej niż przez dwie kolejne kadencje¹⁹.

Artykuł 81

Niepołączalność i immunitety

- (1) Funkcja Prezydenta Republiki Mołdawii jest niepołączalna z pełnieniem jakiegokolwiek innej funkcji wiążącej się z wynagrodzeniem.
- (2) Prezydent Republiki Mołdawii korzysta z immunitetu. Nie może być on pociągany do odpowiedzialności prawnej za opinie wyrażane w ramach sprawowania mandatu.
- (3) Parlament może postanowić o postawieniu Prezydenta Republiki Mołdawii w stan oskarżenia większością głosów co najmniej dwóch trzecich ogółu wybranych deputowanych, w przypadku popełnienia przestępstwa. Postępowanie sądowe prowadzi Sąd

¹⁹ Ust. 4 art. 80 wprowadzony ustawą nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

Najwyższy w trybie określonym w ustawie. Prezydent traci urząd w dniu uprawomocnienia się wyroku skazującego.

[Artykuły 82, 83 uchylone przez ustawę nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.]

Artykuł 84

Orędzia

- (1) Prezydent Republiki Mołdawii może brać udział w pracach Parlamentu.
- (2) Prezydent Republiki Mołdawii kieruje do Parlamentu orędzia dotyczące podstawowych problemów narodu.

Artykuł 85

Rozwiązanie Parlamentu

- (1) W przypadku braku możliwości utworzenia Rządu lub przez okres 3 miesięcy niemożności uchwalenia ustaw, Prezydent Republiki Mołdawii, po zasięgnięciu opinii frakcji parlamentarnych, może rozwiązać Parlament.
- (2) Parlament może zostać rozwiązany, jeśli w okresie 45 dni od pierwszego wniosku o utworzenie rządu, nie udzieli mu wotum zaufania i dopiero po dwukrotnym odrzuceniu wniosku w tej sprawie.
- (3) W trakcie roku Parlament może zostać rozwiązany tylko raz.
- (4) Parlament nie może zostać rozwiązany w okresie ostatnich 6 miesięcy kadencji Prezydenta Republiki Mołdawii, z wyjątkiem przypadku przewidzianego w art. 78 ust. (5), ani też w okresie stanu wyjątkowego, stanu oblężenia²⁰ lub wojny²¹.

Artykuł 86

Uprawnienia w zakresie polityki zagranicznej

- (1) Prezydent Republiki Mołdawii przewodniczy negocjacom, bierze udział w negocjacjach, zawiera umowy międzynarodowe w imieniu Republiki Mołdawii i przedkłada je, w trybie i terminie określonym w ustawie, Parlamentowi celem ratyfikacji.

²⁰ Patrz przypis 13 (przyp. red.).

²¹ Ust. 4 art. 85 w brzmieniu ustawy nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

- (2) Prezydent Republiki Mołdawii, na wniosek Rządu, wysyła i odwołuje przedstawicieli dyplomatycznych Republiki Mołdawii i zatwierdza ustanawianie, rozwiązywanie lub zmianę rangi misji dyplomatycznych.
- (3) Prezydent Republiki Mołdawii przyjmuje listy uwierzytelniające i odwołujące przedstawicieli dyplomatycznych innych państw w Republice Mołdawii.

Artykuł 87

Uprawnienia w zakresie obrony

- (1) Prezydent Republiki Mołdawii jest zwierzchnikiem sił zbrojnych.
- (2) Prezydent Republiki Mołdawii może ogłosić, za uprzednią zgodą Parlamentu, częściową lub całkowitą mobilizację.
- (3) W przypadku zbrojnej napaści na kraj, Prezydent Republiki Mołdawii podejmuje środki celem jej odparcia, ogłasza stan wojny i bezzwłocznie powiadamia o tym Parlament. Jeżeli Parlament nie obraduje, zostaje on zwołany z mocy prawa, w ciągu 24 godzin od chwili napaści.
- (4) Prezydent Republiki Mołdawii może stosować inne środki w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego i porządku publicznego, w granicach i na warunkach określonych w ustawie.

Artykuł 88

Inne uprawnienia

Prezydentowi Republiki Mołdawii przysługują ponadto następujące uprawnienia:

- a) nadawanie odznaczeń i tytułów honorowych;
- b) nadawanie najwyższych stopni wojskowych przewidzianych w ustawie;
- c) rozstrzyganie o obywatelstwie Republiki Mołdawii i przyznawanie azylu politycznego;
- d) mianowanie na stanowiska publiczne w formie i przypadkach przewidzianych ustawą;

- e) stosowanie prawa łaski;
- f) zwracanie się do narodu o wyrażenie swojej woli w drodze referendum wobec spraw dotyczących interesów narodowych;
- g) nadawanie stopni dyplomatycznych;
- h) nadawanie wyższych stopni pracownikom prokuratury, sądownictwa i innym kategoriom urzędników państwowych, w formie i przypadkach przewidzianych ustawą;
- i) zawieszanie sprzecznych z prawem aktów normatywnych Rządu do czasu wydania ostatecznego rozstrzygnięcia przez Sąd Konstytucyjny;
- j) wykonywanie innych uprawnień i obowiązków określonych przez ustawy.

Artykuł 89²²

Usunięcie z urzędu

- (1) W przypadku popełnienia czynów, które naruszają postanowienia Konstytucji, Prezydent Republiki Mołdawii może zostać usunięty z urzędu przez Parlament głosami co najmniej dwóch trzecich ogółu deputowanych.
- (2) Wniosek o usunięcie z urzędu może być złożony przez co najmniej jedną trzecią deputowanych i jest bezzwłocznie przekazywany do wiadomości Prezydenta Republiki Mołdawii. Prezydent może złożyć przed Parlamentem i Sądem Konstytucyjnym wyjaśnienia w sprawie zarzucanych mu czynów.

Artykuł 90

Opróżnienie urzędu

- (1) Opróżnienie urzędu Prezydenta Republiki Mołdawii następuje w przypadku upływu kadencji, dymisji, usunięcia z urzędu, trwałej niezdolności do sprawowania urzędu lub śmierci.
- (2) Oświadczenie Prezydenta Republiki Mołdawii o rezygnacji z urzędu przedkładane jest Parlamentowi, który zajmuje wobec niego stanowisko.

²² Art. 89 w brzmieniu ustawy nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

- (3) Niemożność sprawowania przez Prezydenta Republiki Mołdawii funkcji przez okres dłuższy niż 60 dni stwierdza Sąd Konstytucyjny w terminie 30 dni od dnia złożenia doń wniosku²³.
- (4) W ciągu 2 miesięcy od dnia, w którym nastąpiło opróżnienie urzędu Prezydenta Republiki Mołdawii, zostają zorganizowane, na zasadach określonych w ustawie, wybory nowego Prezydenta²⁴.

Artykuł 91²⁵

Zastępstwo Prezydenta

Jeżeli urząd Prezydenta ulega opróżnieniu lub jeżeli Prezydent zostaje usunięty z urzędu, albo jeżeli czasowo nie może sprawować swych funkcji, zastępstwo zapewnia Przewodniczący Parlamentu albo Premier, z zachowaniem wymienionej kolejności.

Artykuł 92

Odpowiedzialność osoby zastępującej Prezydenta

Jeżeli osoba zastępująca Prezydenta Republiki Mołdawii popełnia czyny poważnie naruszające postanowienia Konstytucji, zastosowanie znajdują art. 89 ust. (1) oraz art. 91.

Artykuł 93

Promulgacja ustaw

- (1) Prezydent Republiki Mołdawii promulguje ustawy.
- (2) Prezydent Republiki Mołdawii, w przypadku gdy ma zastrzeżenia do ustawy, może, w terminie nieprzekraczającym 14 dni, odesłać ją Parlamentowi do ponownego rozpatrzenia. Jeżeli Parlament podtrzyma wcześniej podjętą decyzję, Prezydent promulguje ustawę.

Artykuł 94

Akty Prezydenta

- (1) Wykonując swoje uprawnienia, Prezydent Republiki Mołdawii wydaje dekrety obowiązujące na obszarze całego państwa. Dekrety publikowane są w „Monitorul Oficial al Republicii Moldova”.

²³ Ust. 3 art. 90 wprowadzony ustawą nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

²⁴ Ust. 4 art. 90 zmieniony ustawą ww.

²⁵ Art. 91 zmieniony ustawą ww.

- (2) Dekrety wydawane przez Prezydenta w ramach swoich uprawnień przewidzianych w art. 86 ust. (2), art. 87 ust. (2), (3) i (4) wymagają kontrasygnaty Premiera.

Artykuł 95

Środki finansowe kancelarii Prezydenta, wynagrodzenie i inne uprawnienia

- (1) Środki finansowe kancelarii Prezydenta Republiki Mołdawii podlegają zatwierdzeniu przez Parlament i są uwzględniane w budżecie państwa.
- (2) Wynagrodzenie i inne uprawnienia Prezydenta Republiki Mołdawii określa ustawa.

Rozdział VI RZĄD

Artykuł 96

Rola

- (1) Rząd zapewnia realizację polityki wewnętrznej i zewnętrznej państwa i sprawuje ogólne kierownictwo nad administracją publiczną.
- (2) W wykonywaniu swych kompetencji, Rząd kieruje się przyjętym przez Parlament programem działania.

Artykuł 97

Struktura

Rząd składa się z Premiera, pierwszego wicepremiera, wicepremierów-ministrów, ministrów i innych członków określonych w ustawie organicznej.

Artykuł 98

Tworzenie rządu

- (1) Prezydent Republiki Mołdawii, po zasięgnięciu opinii frakcji parlamentarnych, desygnuje kandydata na stanowisko Premiera²⁶.

²⁶ Ust. 1 art. 98 w brzmieniu ustawy 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

- (2) Kandydat na stanowisko Premiera w ciągu 15 dni od dnia desygnowania zwraca się z wnioskiem do Parlamentu o wyrażenie wotum zaufania dla programu działania i Rządu w przedstawionym składzie.
- (3) Program działania i skład Rządu są rozpatrywane na posiedzeniu Parlamentu. Wotum zaufania dla Rządu udzielane jest większością głosów ogółu deputowanych²⁷.
- (4) Kierując się wotum zaufania udzielonym przez Parlament, Prezydent Republiki Mołdawii powołuje Rząd²⁸.
- (5) Rząd sprawuje swe funkcje od dnia złożenia przez jego członków przysięgi przed Prezydentem Republiki Mołdawii.
- (6) W przypadku rekonstrukcji Rządu lub opróżnienia stanowiska, Prezydent Republiki Mołdawii, na wniosek Premiera, odwołuje i mianuje poszczególnych członków Rządu²⁹.

Artykuł 99

Niepołączalność

- (1) Stanowisko członka Rządu jest niepołączalne z pełnieniem jakiegokolwiek innej funkcji wiążącej się z wynagrodzeniem.
- (2) Inne przypadki niepołączalności określa ustawa organiczna.

Artykuł 100³⁰

Ustanie funkcji członka Rządu

Funkcja członka Rządu wygasa w przypadku dymisji, odwołania, zaistnienia niepołączalności lub śmierci.

Artykuł 101

Premier

- (1) Premier kieruje Rządem i koordynuje działalność jego członków, z poszanowaniem przysługujących każdemu z nich uprawnień³¹.

²⁷ Ust. 3 art. 98 uzupełniony ustawą nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

²⁸ Ust. 4 art. 98 wprowadzony ustawą ww.

²⁹ Ust. 6 art. 98 wprowadzony ustawą ww.

³⁰ Art. 100 zmieniony ustawą ww.

³¹ Ust. 1 art. 101 zmieniony ustawą ww.

- (2) W przypadku niemożności sprawowania swych funkcji przez Premiera lub w przypadku jego śmierci, Prezydent Republiki Mołdawii desygnuje innego członka Rządu na stanowisko tymczasowego Premiera do czasu utworzenia nowego Rządu. Zastępstwo na okres niemożności sprawowania funkcji wygasa, jeśli Premier wznowi swą działalność w Rządzie³².
- (3) Dymisja Premiera pociąga za sobą dymisję całego Rządu.

Artykuł 102³³

Akty rządowe

- (1) Rząd wydaje rozporządzenia, ordonanse i zarządzenia.
- (2) Rozporządzenia są wydawane dla zapewnienia wykonania ustaw.
- (3) Ordonanse wydawane są na zasadach określonych w art. 106/2.
- (4) Rozporządzenia i ordonanse wydane przez Rząd, są podpisywane przez Premiera, kontrasygnowane przez ministrów, którzy mają obowiązek wprowadzenia ich w życie, i publikowane w „Monitorul Oficial al Republicii Moldova”. Rozporządzenie lub ordonans, który nie został opublikowany, pozbawiony jest mocy obowiązującej.
- (5) Zarządzenia wydawane przez Premiera dotyczą organizacji wewnętrznej Rządu.

Artykuł 103

Ustanie pełnomocnictw

- (1) Rząd pełni swe funkcje do dnia stwierdzenia ważności wyborów do nowego Parlamentu.
- (2) W przypadku wyrażenia wotum nieufności przez Parlament, dymisji Premiera lub w przypadku określonym w ust. 1, Rząd pełni jedynie funkcje administrowania sprawami publicznymi do czasu złożenia przysięgi przez członków nowego Rządu.

³² Ust. 2 art. 101 zmieniony ustawą nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

³³ Art. 102 w brzmieniu ustawy ww.

Rozdział VII

RZĄD A PARLAMENT

Artykuł 104

Informowanie Parlamentu

- (1) Rząd jest odpowiedzialny przed Parlamentem i przedstawia mu wszelkie wymagane przezeń, przez jego komisje i deputowanych, informacje oraz dokumenty.
- (2) Członkowie Rządu mają prawo udziału w pracach Parlamentu. W przypadku złożenia wniosku w sprawie ich obecności, ich udział jest obowiązkowy.

Artykuł 105

Zapytania i interpelacje

- (1) Rząd i każdy z jego członków są zobowiązani do udzielenia odpowiedzi na zapytania lub interpelacje wnoszone przez deputowanych.
- (2) Parlament może przyjąć uchwałę, w której ustosunkuje się do przedmiotu interpelacji.

Artykuł 106

Wyrażenie wotum nieufności

- (1) Parlament, na wniosek co najmniej jednej czwartej deputowanych, może wyrazić wotum nieufności wobec Rządu, głosami większości deputowanych.
- (2) Wniosek o wyrażenie wotum nieufności rozpatrywany jest w terminie 3 dni od dnia jego złożenia w Parlamencie.

Artykuł 106/1³⁴

Zaangażowanie odpowiedzialności Rządu

- (1) Rząd może przyjąć odpowiedzialność przed Parlamentem za realizację określonego programu, kierunku polityki lub żądanie uchwalenia projektu ustawy.
- (2) Rząd zostaje odwołany, jeśli wniosek o wotum nieufności, złożony w terminie 3 dni od przedstawienia programu, kierunku polityki ogólnej lub projektu ustawy, zostanie uchwalony w trybie określonym w art. 106.

³⁴ Art. 106/1 wprowadzony ustawą nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

- (3) Jeżeli Rząd nie zostanie odwołany, zgodnie z ust. 2, przedłożony projekt ustawy uznaje się za przyjęty, a program lub kierunek polityki ogólnej stają się dla Rządu wiążące.

Artykuł 106/2³⁵

Ustawodawstwo delegowane

- (1) Celem realizacji programu Rządu, Parlament może, na wniosek Rządu, uchwalić ustawę specjalną upoważniającą Rząd do wydawania ordonansów w sprawach niebędących przedmiotem regulacji ustaw organicznych.
- (2) Ustawa upoważniająca określa w sposób wiążący dziedzinę i datę, przed upływem której mogą być wydawane ordonanse.
- (3) Ordonanse wchodzi w życie w dniu publikacji i nie wymagają promulgacji.
- (4) Jeżeli ustawa upoważniająca tego wymaga, ordonanse przedkładane są do zatwierdzenia Parlamentowi. Projekt ustawy o zatwierdzeniu ordonansów winien być złożony w terminie przewidzianym w ustawie upoważniającej. Nieprzestrzeganie takiego terminu pociąga za sobą uchylenie następstw ordonansu. Jeżeli Parlament nie odrzuci projektu ustawy o zatwierdzeniu ordonansów, zachowują one moc obowiązującą.
- (5) Po upływie terminu okresu przewidzianego dla wydawania ordonansów, mogą one zostać uchylone, zawieszane lub zmienione jedynie przez ustawę.

Rozdział VIII

ADMINISTRACJA PUBLICZNA

Artykuł 107

Centralna administracja publiczna³⁶

- (1) Centralnymi wyspecjalizowanymi organami państwa są ministerstwa. Wprowadzają one w życie, z poszanowaniem ustaw,

³⁵ Art. 106/2 wprowadzony ustawą nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

³⁶ W orygu. *Administrația publică centrală de specialitate*.

politykę Rządu, jego rozporządzenia i zarządzenia, kierują powierzonymi im działami i są odpowiedzialne za swą działalność.

- (2) Mając na celu kierowanie, koordynację i kontrolę gospodarki narodowej oraz innych obszarów nienależących do bezpośredniego zakresu działań ministerstw, tworzy się, na zasadach określonych w ustawie, inne organy administracji.

Artykuł 108

Siły Zbrojne

- (1) Siły zbrojne podporządkowane są wyłącznie woli narodu dla zagwarantowania suwerenności, niepodległości i jedności, integralności terytorialnej kraju oraz demokracji konstytucyjnej.
- (2) Strukturę narodowego systemu obrony określa ustawa organiczna.

Artykuł 109

Podstawowe zasady lokalnej administracji publicznej

- (1) Administracja publiczna w jednostkach administracyjno-terytorialnych jest tworzona zgodnie z zasadą autonomii lokalnej, decentralizacji usług publicznych, wybieralności organów lokalnej administracji publicznej i konsultacji z obywatelami w sprawach lokalnych o doniosłym znaczeniu.
- (2) Autonomia obejmuje zarówno organizację i działanie lokalnej administracji publicznej, jak i zarządzanie jednostkami, które ona reprezentuje.
- (3) Stosowanie wymienionych wyżej zasad nie może godzić w integralność państwa.

Artykuł 110³⁷

Podział administracyjny

- (1) Strukturę administracyjną obszaru Republiki Mołdawii tworzą gminy³⁸, miasta, rejony³⁹ i Autonomiczna Jednostka Terytorialna

³⁷ Art. 110 w brzmieniu ustawy nr 344-XV z 25 lipca 2003 r., obowiązującej od 8 sierpnia 2003 r.

³⁸ Dosłownie: „wieś” (*sate*). Każda wieś stanowi osobną jednostkę odpowiadającą polskiej gminie. Podobnie w dalszej części tekstu (przyp. tłum.).

³⁹ W oryginale: *raion*, odpowiednik polskiego *powiatu* (przyp. tłum.).

Gagauzja. Na warunkach określonych ustawą, niektóre miasta mogą uzyskać status miasta wydzielonego.

- (2) Dopuszcza się przyznanie miejscowościom leżącym na lewym brzegu Dniestru szczególnych form i zasad autonomii lokalnej, zgodnie ze specjalnym statusem przyjętym w ustawie organicznej.
- (3) Status stolicy Republiki Mołdawii, miasta Kiszyniowa, określa ustawa organiczna.

Artykuł 111⁴⁰

Autonomiczna Jednostka Terytorialna Gagauzja

- (1) Gagauzja jest autonomiczną jednostką terytorialną o specjalnym statusie, będącą formą samostanowienia Gagauzów, jest integralną i niezbywalną częścią Republiki Mołdawii i samodzielnie rozwiązuje, w granicach swych kompetencji, zgodnie z postanowieniami Konstytucji Republiki Mołdawii, i w interesie całego społeczeństwa, problemy o charakterze politycznym, gospodarczym i kulturalnym.
- (2) Na obszarze Autonomicznej Jednostki Terytorialnej Gagauzja są gwarantowane wszelkie prawa i wolności przewidziane w Konstytucji i ustawodawstwie Republiki Mołdawii.
- (3) W Autonomicznej Jednostce Terytorialnej Gagauzja działają organy przedstawicielskie i wykonawcze stosownie do ustawy.
- (4) Ziemia, podglebie, wody, świat roślinny i zwierzęcy, inne zasoby naturalne mieszczące się na obszarze Autonomicznej Jednostki Terytorialnej Gagauzja są własnością narodu⁴¹ Republiki Mołdawii i stanowią jednocześnie podstawę gospodarczą Gagauzji.
- (5) Budżet Autonomicznej Jednostki Terytorialnej Gagauzja tworzony jest zgodnie z postanowieniami ustawy określającej specjalny status Gagauzji.

⁴⁰ Art. 111 w brzmieniu ustawy nr 344-XV z 25 lipca 2003 r., obowiązującej od 8 sierpnia 2003 r.

⁴¹ Patrz Preambuła (przyp. tłum.).

- (6) Kontrola nad przestrzeganiem ustawodawstwa Republiki Mołdawii w Autonomicznej Jednostce Terytorialnej Gagauzja jest sprawowana przez Rząd, na warunkach określonych w ustawie.
- (7) Ustawa organiczna, określająca specjalny status Autonomicznej Jednostki Terytorialnej Gagauzja, może zostać zmieniona głosami trzech piątych ogółu deputowanych wybranych do Parlamentu.

Artykuł 112

Władze gminne i miejskie

- (1) Organami administracji publicznej, za pośrednictwem których realizowana jest zasada autonomii lokalnej w gminach i miastach, są pochodzące z wyboru rady lokalne oraz pochodzący z wyboru burmistrzowie⁴².
- (2) Rady lokalne i burmistrzowie działają, na warunkach określonych w ustawie, jako samodzielne organy administracyjne, zaspokajające potrzeby publiczne gmin i miast.
- (3) Zasady wyboru rad lokalnych i burmistrzów, jak również ich uprawnienia określa ustawa.

Artykuł 113

Rada rejonowa

- (1) Rada rejonowa koordynuje działalność rad gminnych i miejskich w zakresie realizacji rejonowych usług publicznych.
- (2) Rada rejonowa jest wybierana i działa na warunkach określonych w ustawie.
- (3) Stosunki pomiędzy lokalnymi organami władzy publicznej opierają się na zasadzie autonomii lokalnej, praworządności i współpracy w rozwiązywaniu wspólnych problemów.

⁴² W oryginale: *primar*, odpowiadający jednakowo polskim wójtom, burmistrzom i prezydentom miast (przyp. tłum.).

Rozdział IX
WŁADZA SĄDOWNICZA

Część 1
Organizacja sądownictwa

Artykuł 114

Wymiar sprawiedliwości

Wymiar sprawiedliwości w imieniu prawa sprawowany jest wyłącznie przez sądy.

Artykuł 115⁴³

Sądy

- (1) Wymiar sprawiedliwości sprawują Sąd Najwyższy, sądy apelacyjne i sądy I instancji.
- (2) Dla niektórych kategorii spraw mogą funkcjonować, zgodnie z ustawą, sądy specjalne.
- (3) Tworzenie sądów nadzwyczajnych jest zakazane.
- (4) Ustrój sądów, ich skład i tryb postępowania sądowego określa ustawa organiczna.

Artykuł 116⁴⁴

Status sędziów

- (1) Z mocy prawa sędziowie sądów są niezawisli, bezstronni i nieusuwalni.
- (2) Sędziowie sądów mianowani są przez Prezydenta Republiki Mołdawii, na wniosek Najwyższej Rady Sądownictwa, na warunkach określonych w ustawie. Sędziowie wyłonieni w wyniku konkursu są mianowani po raz pierwszy na okres 5 lat. Po upływie tego okresu, sędziowie zostają mianowani na okres do osiągnięcia granicy wieku określonej w ustawie.
- (3) Prezesi i wiceprezesi sądów są mianowani przez Prezydenta Republiki Mołdawii, na wniosek Najwyższej Rady Sądownictwa, na okres 4 lat.

⁴³ Art. 115 zmieniony ustawą nr 1471-XV z 21 listopada 2002 r., obowiązującą od 12 grudnia 2002 r.

⁴⁴ Art. 116 w brzmieniu ustawy ww. i zmieniony ustawą nr 957-XIII z 19 lipca 1996 r.

- (4) Prezes, wiceprezesi i sędziowie Sądu Najwyższego są mianowani przez Parlament na wniosek Najwyższej Rady Sądownictwa. Powinni oni wykazywać się co najmniej dziesięcioletnim doświadczeniem w pracy na stanowisku sędziego.
- (5) Awansowanie i przenoszenie sędziów może następować tylko za ich zgodą.
- (6) Karanie sędziów może mieć miejsce wyłącznie w przypadkach przewidzianych ustawą.
- (7) Stanowisko sędziego jest niepołączalne z pełnieniem jakiegokolwiek innej funkcji wiążącej się z wynagrodzeniem, z wyjątkiem działalności dydaktycznej i naukowej.

Artykuł 117

Jawność rozpraw

We wszystkich sądach rozprawy są jawne. Rozprawy z wyłączeniem jawności dopuszczalne są jedynie w przypadkach określonych w ustawie, z zachowaniem wszelkich reguł postępowania sądowego.

Artykuł 118

Język postępowania sądowego i prawo do tłumacza

- (1) Postępowanie sądowe prowadzone jest w języku mołdawskim⁴⁵.
- (2) Osoby, które nie władają językiem mołdawskim⁴⁶ mają prawo do zapoznania się ze wszystkimi aktami i materiałami danej sprawy oraz do wypowiedzenia się przed sądem za pośrednictwem tłumacza.
- (3) Postępowanie sądowe może być prowadzone również w języku zrozumiałym dla większości uczestników postępowania na warunkach określonych w ustawie.

Artykuł 119

Środki odwoławcze

Stronom i właściwym organom państwa przysługują środki odwoławcze od orzeczeń sądów, na warunkach określonych w ustawie.

⁴⁵ Zob. w niniejszym opracowaniu *Wyrok Sądu Konstytucyjnego...* (przyp. red.).

⁴⁶ Tamże.

Artykuł 120

Wiążący charakter wyroków i innych prawomocnych orzeczeń

Obowiązkowe jest uszanowanie wyroków i innych prawomocnych postanowień sądów, jak i współpraca z sądami podczas procesu oraz przy wykonywaniu wyroków i innych prawomocnych postanowień sądowych.

Artykuł 121

Środki finansowe wymiaru sprawiedliwości, wynagrodzenia i inne prawa

- (1) Środki finansowe sądów zatwierdzane są przez Parlament i uwzględniane w budżecie państwa.
- (2) Wynagrodzenie i inne prawa sędziów określa ustawa.
- (3) Sądy dysponują podporządkowaną im policją sądową.

Część 2

Najwyższa Rada Sądownictwa

Artykuł 122⁴⁷

Skład

- (1) Najwyższą Radę Sądownictwa tworzą sędziowie i osoby z tytułem profesora zwyczajnego, wybrani na okres 4 lat.
- (2) W skład Najwyższej Rady Sądownictwa wchodzi z urzędu: Prezes Sądu Najwyższego, Minister Sprawiedliwości i Prokurator Generalny.

Artykuł 123⁴⁸

Kompetencje

- (1) Do kompetencji Najwyższej Rady Sądownictwa należy mianowanie, przenoszenie, delegowanie i awansowanie sędziów oraz stosowanie wobec nich środków dyscyplinarnych.

⁴⁷ Art. 122 w brzmieniu ustawy nr 1471-XV z 21 listopada 2002 r., obowiązującej od 12 grudnia 2002 r.

⁴⁸ Art. 123 w brzmieniu ustawy ww.

- (2) Zasady organizacji i działania Najwyższej Rady Sądownictwa określa ustawa organiczna.

Część 3 **Prokuratura**

Artykuł 124

Kompetencje i struktura

- (1) Prokuratura reprezentuje ogólne interesy społeczeństwa i broni porządku prawnego, a także praw i wolności obywateli oraz na warunkach określonych w ustawie kieruje i prowadzi postępowania śledcze i przedstawia oskarżenie przed sądami⁴⁹.
- (2) System organów Prokuratury składa się z Prokuratury Generalnej, prokuratur terytorialnych i prokuratur specjalnych.
- (3) Organizację, kompetencje i zasady działania Prokuratury określa ustawa.

Artykuł 125

Status prokuratorów

- (1) Prokurator Generalny mianowany jest przez Parlament, na wniosek jego Przewodniczącego.
- (2) Niżsi rangą prokuratorzy są mianowani przez Prokuratora Generalnego i są mu podporządkowani.
- (3) Kadencja prokuratorów wynosi 5 lat.
- (4) Stanowisko prokuratora jest niepołączalne z pełnieniem jakiegokolwiek innej funkcji publicznej lub prywatnej, z wyjątkiem działalności dydaktycznej lub naukowej.
- (5) W sprawowaniu swych funkcji prokuratorzy podlegają wyłącznie ustawom.

⁴⁹ Ust. 1 art. 124 w brzmieniu ustawy 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

GOSPODARKA
NARODOWA
I FINANSE PUBLICZNE

Tytuł IV

GOSPODARKA NARODOWA I FINANSE PUBLICZNE

Artykuł 126

Gospodarka

- (1) Gospodarka Republiki Mołdawii jest gospodarką rynkową, o orientacji społecznej, opartą na własności prywatnej i własności publicznej oraz wolnej konkurencji.
- (2) Powinnością państwa jest zapewnić:
  - a) regulację działalności gospodarczej i zarządzanie należącym do niego majątkiem publicznym, na warunkach określonych w ustawie;
  - b) swobodę handlu i przedsiębiorczości, ochronę uczciwej konkurencji, stworzenie korzystnych warunków dla właściwego wykorzystania wszystkich środków produkcji;
  - c) ochronę interesów narodowych w sferze działalności gospodarczej, finansowej i walutowej;
  - d) wspieranie badań naukowych;
  - e) racjonalne wykorzystywanie ziemi i innych zasobów naturalnych, w zgodzie z interesami narodowymi;
  - f) odtworzenie i ochronę środowiska, jak i zachowanie równowagi ekologicznej;
  - g) zwiększenie liczby miejsc pracy, stworzenie warunków dla poprawy jakości życia;
  - h) nienaruszalność inwestycji dokonywanych przez osoby fizyczne i prawne, w tym również zagraniczne.

Artykuł 127

Własność

- (1) Państwo chroni własność.

- (2) Państwo gwarantuje realizację prawa własności w formie wybranej przez właściciela, o ile forma ta nie stoi w sprzeczności z interesami społeczeństwa.
- (3) Własność publiczna należy do państwa lub jednostek administracyjno-terytorialnych.
- (4) Wszelkie zasoby naturalne, przestrzeń powietrzna, wody i lasy wykorzystywane w interesie publicznym, zasoby naturalne strefy ekonomicznej i szelfu kontynentalnego, szlaki komunikacyjne, jak i inne dobra określone w ustawie, stanowią wyłączny przedmiot własności publicznej.

Artykuł 128

Własność cudzoziemców i bezpaństwowców

- (1) Własność innych państw, organizacji międzynarodowych, cudzoziemców i bezpaństwowców podlega w Republice Mołdawii ochronie.
- (2) Sposób i warunki korzystania na obszarze Republiki Mołdawii z prawa własności przez zagraniczne osoby fizyczne i prawne, jak i przez bezpaństwowców, określa ustawa.

Artykuł 129

Działalność gospodarcza prowadzona poza granicami

- (1) Parlament zatwierdza podstawowe kierunki działalności gospodarczej prowadzonej poza granicami oraz zasady wykorzystywania zagranicznych pożyczek i kredytów.
- (2) Rząd zapewnia ochronę interesów narodowych w działalności gospodarczej prowadzonej poza granicami, promuje politykę wolnego handlu albo politykę protekcjonizmu, zależnie od interesów narodowych.

Artykuł 130

System finansowo-kredytowy

- (1) Zasady kształtowania, zarządzania, wykorzystywania i kontroli środków finansowych państwa, jednostek administracyjno-terytorialnych i instytucji publicznych określa ustawa.
- (2) Walutą narodową Republiki Mołdawii jest lej mołdawski.

- (3) Wyłączne prawo emisji waluty należy do Narodowego Banku Republiki Mołdawii. Emisja odbywa się na podstawie decyzji Parlamentu.

Artykuł 131

Narodowy budżet publiczny

- (1) Narodowy budżet publiczny obejmuje budżet państwa, budżet państwowych ubezpieczeń społecznych oraz budżety rejonów, miast i gmin.
- (2) Rząd opracowuje co roku projekt budżetu państwa oraz budżetu państwowych ubezpieczeń społecznych, przedkładając je oddzielnie Parlamentowi do uchwalenia. W razie utworzenia funduszu pozabudżetowego, przedkładany jest on Parlamentowi do aprobaty.
- (3) Jeżeli budżet państwa i budżet państwowych ubezpieczeń społecznych nie zostały uchwalone w formie ustawy co najmniej na trzy dni przed upływem roku budżetowego, do czasu uchwalenia nowych budżetów stosuje się budżet państwa i budżet państwowych ubezpieczeń społecznych z roku poprzedniego.
- (4) Każda inicjatywa ustawodawcza lub poprawka, które pociągają za sobą zwiększenie lub ograniczenie przychodów budżetowych lub pożyczek, jak i zwiększenie lub ograniczenie wydatków budżetowych mogą być przyjęte tylko po zaakceptowaniu ich przez Rząd⁵⁰.
- (5) Budżety rejonów, miast i gmin są opracowywane, uchwalane i wykonywane zgodnie z ustawą.
- (6) Żaden wydatek budżetowy nie może być zaakceptowany bez uprzedniego określenia źródeł jego finansowania.

Artykuł 132

System podatkowy

- (1) Podatki, opłaty i wszelkie inne przychody budżetu państwa oraz budżetu państwowych ubezpieczeń społecznych, budżetów

⁵⁰ Ust. 4 art. 131 wprowadzony ustawą nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

rejonów, miast i gmin ustanawiane są, stosownie do ustawy, przez odpowiednie organy przedstawicielskie.

(2) Wszelkie inne formy nakładania podatków są zabronione.

Artykuł 133

Izba Obrachunkowa

(1) Izba Obrachunkowa sprawuje nadzór nad sposobem kształtowania, zarządzania i wykorzystywania publicznych środków finansowych.

(2) Izba Obrachunkowa składa się z 7 członków.

(3) Prezes Izby Obrachunkowej mianowany jest przez Parlament, na wniosek jego Przewodniczącego, na okres 5 lat. Członkowie Izby są mianowani przez Parlament na wniosek Przewodniczącego Izby.

(4) Izba Obrachunkowa przedstawia każdego roku Parlamentowi sprawozdanie z zarządzania i wykorzystywania środków publicznych.

(5) Inne kompetencje, jak również zasady organizacji i działania Izby Obrachunkowej określa ustawa organiczna.

SĄD KONSTYTUCYJNY

SĄD KONSTYTUCYJNY

SĄD KONSTYTUCYJNY

Artykuł 134

Status

- (1) Sąd Konstytucyjny jest wyłącznym organem jurysdykcji konstytucyjnej w Republice Mołdawii.
- (2) Sąd Konstytucyjny jest niezależny od jakiegokolwiek innej władzy publicznej i podlega jedynie Konstytucji.
- (3) Sąd Konstytucyjny gwarantuje nadrzędność Konstytucji, zapewnia urzeczywistnienie zasady podziału władz na ustawodawczą, wykonawczą oraz sędziowską i gwarantuje odpowiedzialność państwa wobec obywatela i obywatela wobec państwa.

Artykuł 135

Kompetencje

- (1) Sąd Konstytucyjny:
  - a) sprawuje, na podstawie przedkładanych wniosków, kontrolę konstytucyjności ustaw i uchwał Parlamentu, dekretów Prezydenta Republiki Mołdawii, rozporządzeń i ordonansów Rządu, jak i umów międzynarodowych, których Republika Mołdawii jest stroną⁵¹;
  - b) dokonuje wykładni Konstytucji;
  - c) zajmuje stanowisko w sprawie inicjatyw zmiany Konstytucji;
  - d) potwierdza wyniki referendum republikańskich;
  - e) potwierdza wyniki wyborów do Parlamentu i na Prezydenta Republiki Mołdawii;
  - f) stwierdza zaistnienie okoliczności uzasadniających rozwiązanie Parlamentu, usunięcie z urzędu Prezydenta Republiki Mołdawii albo konieczność wprowadzenia zastępstwa na

⁵¹ Lit. a ust. 1 art. 135 zmieniona ustawą nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

urzędzie Prezydenta, jak i niezdolność Prezydenta Republiki Mołdawii do sprawowania swych funkcji w okresie dłuższym niż 60 dni⁵²;

g) orzeka o niekonstytucyjności aktów normatywnych na wniossek Sądu Najwyższego;

h) rozstrzyga o niekonstytucyjności działania danej partii politycznej;

(2) Sąd Konstytucyjny podejmuje działania jedynie na wnioskek podmiotów wymienionych w ustawie o Sądzie Konstytucyjnym.

Artykuł 136

Struktura

(1) Sąd Konstytucyjny składa się z sześciu sędziów, mianowanych na okres 6 lat.

(2) Dwóch sędziów mianowanych jest przez Parlament, dwóch przez Rząd i dwóch przez Najwyższą Radę Sądownictwa⁵³.

(3) Prezesa Sądu Konstytucyjnego wybierają, w tajnym głosowaniu, sędziowie Sądu Konstytucyjnego.

Artykuł 137

Niezawisłość

Sędziowie Sądu Konstytucyjnego w okresie pełnienia mandatu są nieusuwalni, niezawiśli i podlegają jedynie Konstytucji.

Artykuł 138

Warunki mianowania

Sędziowie Sądu Konstytucyjnego winni posiadać wyższe wykształcenie prawnicze, wysokie kwalifikacje i doświadczenie zawodowe oraz co najmniej piętnastoletni staż w wykonywaniu zawodu prawnika, pracy w prawniczym szkolnictwie wyższym lub w działalności naukowej w dziedzinie prawa.

⁵² Lit. f ust. 1 art. 135 w brzmieniu ustawy nr 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

⁵³ Ust. 2 art. 136 zmieniony ustawą ww.

Artykuł 139

Niepołączalność

Stanowisko sędziego Sądu Konstytucyjnego jest niepołączalne z jakimkolwiek innym stanowiskiem tak o charakterze prywatnym, jak i publicznym wiążącym się z wynagrodzeniem, z wyjątkiem działalności dydaktycznej lub naukowej.

Artykuł 140

Orzeczenia Sądu Konstytucyjnego

- (1) Ustawy i inne akty normatywne albo ich części tracą moc prawną z chwilą wydania odpowiedniego orzeczenia przez Sąd Konstytucyjny.
- (2) Orzeczenia Sądu Konstytucyjnego są ostateczne i nie przysługuje od nich odwołanie.

ZMIANA KONSTYTUCJI

Tytuł VI

ZMIANA KONSTYTUCJI

Artykuł 141

Inicjatywa zmiany

- (1) Zmiana Konstytucji może zostać zainicjowana przez:
  - a) co najmniej 200 000 obywateli Republiki Mołdawii mających prawo wyborcze. Obywatele, którzy inicjują zmianę Konstytucji winni wywodzić się z co najmniej połowy jednostek administracyjno-terytorialnych drugiego szczebla, a w każdej z nich winno być zarejestrowanych co najmniej 20 000 podpisów popierających daną inicjatywę;
  - b) co najmniej jedną trzecią deputowanych do Parlamentu;
  - c) Rząd⁵⁴.
- (2) Projekty ustaw konstytucyjnych mogą być przedkładane Parlamentowi jedynie wraz ze stanowiskiem Sądu Konstytucyjnego, przyjętym głosami co najmniej 4 sędziów.

Artykuł 142

Granice zmiany

- (1) Postanowienia dotyczące suwerennego, niepodległego i jednolitego charakteru państwa, jak również wieczystej neutralności państwa mogą być zmienione jedynie za zgodą udzieloną w referendum, głosami większości obywateli wpisanych na listy wyborcze.
- (2) Żadna zmiana nie może być dokonana, jeżeli pociągnęłaby za sobą zniesienie podstawowych praw i wolności obywateli lub gwarancji tychże praw i wolności.
- (3) Konstytucja nie może być zmieniona w trakcie trwania stanu wyjątkowego, stanu oblężenia⁵⁵ lub stanu wojny.

⁵⁴ Ust. 1 art. 141 zmieniony ustawą 1115-XIV z 5 lipca 2000 r.

⁵⁵ Patrz przypis 13 (przyp. red.).

Artykuł 143

Ustawa o zmianie Konstytucji

- (1) Parlament ma prawo przyjąć ustawę o zmianie Konstytucji po upływie co najmniej 6 miesięcy od dnia przedłożenia stosownej inicjatywy. Ustawa uchwalana jest głosami dwóch trzecich deputowanych.
- (2) Jeśli w okresie roku od przedłożenia inicjatywy w sprawie zmiany Konstytucji Parlament nie uchwali odpowiedniej ustawy konstytucyjnej, inicjatywę uznaje się za wygasłą.

POSTANOWIENIA
KOŃCOWE
I PRZEJŚCIOWE

POSTANOWIENIA
KOŃCOWE
I PRZEJŚCIOWE

Tytuł VII

POSTANOWIENIA KOŃCOWE I PRZEJŚCIOWE

Artykuł I

- (1) Niniejsza Konstytucja zostaje przyjęta przez Parlament i promulgowana przez Prezydenta Republiki Mołdawii w terminie 3 dni.
- (2) Konstytucja Republiki Mołdawii wchodzi w życie z dniem 27 sierpnia 1994 roku. W tym samym dniu Konstytucja Republiki Mołdawii z 15 kwietnia 1978 roku, wraz z późniejszymi zmianami i uzupełnieniami, zostaje w całości uchylona.

Artykuł II

- (1) Ustawy i pozostałe akty normatywne pozostają w mocy w zakresie, w jakim nie są sprzeczne z niniejszą Konstytucją.
- (2) Komisje stałe Parlamentu i Rząd, w terminie jednego roku od dnia wejścia w życie niniejszej Konstytucji dokonają przeglądu ustawodawstwa pod kątem jego zgodności z Konstytucją i przedstawią Parlamentowi odpowiednie propozycje.

Artykuł III

- (1) Instytucje państwowe funkcjonujące w dniu wejścia w życie obecnej Konstytucji, do czasu powołania nowych, kontynuują swoją działalność.
- (2) Parlament, składający się ze 104 deputowanych, wybranych w głosowaniu powszechnym, równym, bezpośrednim, tajnym i swobodnie wyrażonym, na warunkach pluralizmu politycznego i wielopartyjności, zgodnie z ustawą z 14 października 1993 roku o wyborach do Parlamentu, kontynuuje swoją działalność do upłynięcia kadencji, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w niniejszej Konstytucji.

- (3) Prezydent Republiki Mołdawii wybrany w głosowaniu powszechnym, równym, bezpośrednim, tajnym i swobodnie wyrażonym, na warunkach pluralizmu politycznego wielopartyjności, na okres 5 lat, zgodnie z ustawą z 18 września 1991 roku o wyborze Prezydenta Republiki Mołdawii, pozostaje na stanowisku aż do upływu kadencji, na którą go wybrano, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w niniejszej Konstytucji.
- (4) Rząd, któremu Parlament udzielił wotum zaufania, kontynuuje swoją działalność do upływu kadencji, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w niniejszej Konstytucji.
- (5) Lokalne organy władzy państwowej i administracji państwowej kontynuują swoją działalność do upływu kadencji, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w niniejszej Konstytucji.
- (6) Sędziów, którzy w dniu wejścia w życie niniejszej Konstytucji mają co najmniej 5 lat stażu pracy w sądownictwie, obejmuje, zgodnie z Artykułem 116 ust. 1, zasada nieusuwalności na mocy dekretu Prezydenta Republiki Mołdawii, wydanego na wniosek ministra sprawiedliwości i Prezesa Sądu Najwyższego⁵⁶.
- (7) W ciągu dwóch lat od wejścia w życie niniejszej Konstytucji system sądów ulegnie reorganizacji zgodnie z wymogami przewidzianymi w Artykule 115.

Artykuł IV

Postanowienia Artykułu 25 ust. 4, dotyczące okresu aresztowania, do 1 stycznia 1995 r. nie dotyczą osób, które dopuściły się poważnych przestępstw określonych w artykule 7/1 kodeksu karnego.

Artykuł V

- (1) W ciągu 6 miesięcy od dnia wejścia w życie niniejszej Konstytucji powołany zostanie Sąd Konstytucyjny i Izba Obrachunkowa.
- (2) W pierwszym składzie Sądu Konstytucyjnego sędziowie powołani z ramienia Najwyższej Rady Sądownictwa są mianowani przez zgromadzenie ogólne ławników i członków Sądu Najwyższego.

⁵⁶ Ust. 6 art. III zmieniony ustawą nr 957-XIII z dnia 19 lipca 1996 r.

Artykuł VI

Do czasu utworzenia Sądu Konstytucyjnego, przypadki przewidziane w Artykule 135 niniejszej Konstytucji mogą być rozstrzygane, na wniosek Parlamentu, przez Sąd Najwyższy.

Artykuł VII

- (1) Ustawa z dnia 1 września 1989 r. o funkcjonowaniu języków używanych na terytorium Republiki Mołdawii pozostaje w mocy w stopniu, w którym nie stoi w sprzeczności z niniejszą Konstytucją.
- (2) Powyższa ustawa może zostać zmieniona w ciągu 7 lat od dnia wejścia w życie niniejszej Konstytucji, głosami co najmniej dwóch trzecich deputowanych.

Artykuł VIII

Tytuł VII „Postanowienia końcowe i przejściowe” stanowi integralną część niniejszej Konstytucji i reguluje problemy związane z jej wejściem w życie.

REPUBLIKA MOŁDAWII
SĄD KONSTYTUCYJNY

WYROK

**w sprawie wykładni artykułu 13 ust. 1 Konstytucji
w związku z Preambułą Konstytucji
oraz Deklaracją Niepodległości Republiki Mołdawii**

(Wnioski nr 8b/2013 i 41b/2013)

KISZYNIÓW

5 grudnia 2013

W imieniu Republiki Mołdawii,
Sąd Konstytucyjny, obradujący w składzie:
Pan Alexandru TĂNASE, *Prezes*,
Pan Aurel BĂIEȘU,
Pan Igor DOLEA,
Pan Tudor PANȚÎRU,
Pan Victor POPA,
Pan Petru RAILEAN, *sędziowie*,
z udziałem Pani Eleny Lupan, *protokolantki*,
biorąc pod uwagę wnioski złożone 26 marca i 17 września 2013 r.,
zarejestrowane pod tymi samymi datami,
rozpatrzywszy rzezone wnioski podczas publicznego posiedzenia
plenarnego,
biorąc pod uwagę akta sprawy i podjęte w jej zakresie prace,
wydaje następujący wyrok:

PROCEDURA

1. Istotą wniosku złożonego w Sądzie Konstytucyjnym dnia 26 marca 2013 r., na podstawie artykułów 25 ust. 1 lit. g) ustawy o Sądzie Konstytucyjnym i 38 ust. 1 lit. g) Kodeksu Sądownictwa Konstytucyjnego, przez deputowaną do Parlamentu, panią Anę Guțu, jest wykładnia artykułu 13 Konstytucji w brzmieniu:
„(1) Językiem państwowym Republiki Mołdawii jest **język mołdawski, którego pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim**. [...]”
2. Autor wniosku zwrócił się do Sądu Konstytucyjnego o wykładnię artykułu 13 Konstytucji i wyjaśnienie:

– czy zwrot językowy „język mołdawski, którego pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim” może być semantycznie równoważny ze zwrotem „język rumuński”.

3. Decyzją Sądu Konstytucyjnego z 12 kwietnia 2013 r. wniosek został uznany za spełniający wymogi formalne, bez przesądzenia o istocie sprawy.
4. Dnia 17 września 2013 r. deputowani Mihai Ghimpu, Valeriu Munteanu, Corina Fusu, Boris Vieru i Gheorghe Brega złożyli wniosek w sprawie wykładni postanowień art. 1 ust. 1 w związku z art. 13 ust. 1 i Preambulą Konstytucji Republiki Mołdawii, w którym to zwrócili się o:
  - przyznanie Deklaracji Niepodległości Republiki Mołdawii wyższej rangi od Konstytucji Republiki Mołdawii;
  - rozstrzygnięcie sprzeczności między postanowieniami Deklaracji Niepodległości Republiki Mołdawii a postanowieniami art. 13 ust. 1 Konstytucji Republiki Mołdawii i ustanowienie oficjalnego języka Republiki Mołdawii na podstawie aktu normatywnego, uznanego przez Sąd Konstytucyjny Republiki Mołdawii za akt hierarchicznie wyższy.
5. Dnia 15 października 2013 r., pani Ana Guțu uzupełniła swój wniosek, wnosząc o przyjęcie przez Sąd Konstytucyjny, iż Deklaracja Niepodległości Republiki Mołdawii ma rangę normy konstytucyjnej i tym samym stwierdzenie, że oficjalnym językiem Republiki Mołdawii jest język rumuński, nie zaś „język mołdawski, którego pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim”, jak określa to artykuł 13 Konstytucji Republiki Mołdawii.
6. Mając na uwadze, że wniesione uzupełnienie dotyczy tej samej kwestii, Sąd, na podstawie artykułu 43 Kodeksu Sądownictwa Konstytucyjnego, w dniu 23 października 2013 r., podjął decyzję o rozpatrzeniu obu wniosków łącznie.
7. W trakcie postępowania, Sąd Konstytucyjny zwrócił się o opinie do Parlamentu, Prezydenta, Rządu i Akademii Nauk Mołdawii. Parlament i Rząd nie skorzystały z tego uprawnienia.

8. W jawnej rozprawie Sądu uczestniczyli autorzy wniosków – pani Ana Guțu i pan Valeriu Munteanu – którzy podtrzymali swoje stanowisko. Organy władzy nie delegowały swoich przedstawicieli.

PRZESŁANKI

A. PRZESŁANKI HISTORYCZNE

9. Utworzenie Księstwa Mołdawii jako niepodległego państwa datuje się na połowę XIV wieku (według różnych źródeł: rok 1359 lub 1365). Państwo to rozciągało się na obszarze między Karpatami Wschodnimi, rzeką Dniestr i Morzem Czarnym; dziś obszar ten podzielony jest między Republikę Mołdawii, Rumunię i Ukrainę. Ludność tego państwa mówiła tym samym językiem i była tego samego pochodzenia, co ludy Wołoszczyzny i Siedmiogrodu.
10. Od XV w. Mołdawia znajdowała się pod zwierzchnictwem Imperium Osmańskiego.
11. W następstwie wojny rosyjsko-tureckiej (1806–1812), w roku 1812 wschodnia część Księstwa Mołdawii – ze wschodnią granicą na rzece Dniestr i zachodnią granicą na rzece Prut – została włączona do Imperium Rosyjskiego. Jej nazwa została zamieniona na „Besarabia”.
12. Zachodnia część Księstwa Mołdawii w 1859 r. zjednoczyła się z Wołoszczyzną i utworzyła nowe państwo. Od roku 1861 nowe państwo było znane pod nazwą Rumunia. W roku 1877 Rumunia stała się niezależna wobec Imperium Osmańskiego.
13. Dnia 2 grudnia 1917 r. Mołdawska Republika Demokratyczna (Besarabia) proklamowała niepodległość wobec Imperium Rosyjskiego, zaś 24 stycznia 1918 r. potwierdziła proklamację niepodległości względem jego sukcesora – Federalnej Rosji. W krótkim czasie, dnia 27 marca 1918 r., Mołdawska Republika Demokratyczna (Besarabia) zjednoczyła się z Rumunią.

14. Na obszarze lewego brzegu Dniestru władze radzieckie powołały w 1924 r. Mołdawską ASRR jako autonomiczną republikę, wchodzącą w skład Ukraińskiej SRR. Stąd wywodzi się teoria języka mołdawskiego jako odmiennego od rumuńskiego; poprzez tę teorię ZSRR starał się uzasadnić roszczenia odnośnie Besarabii. Na jej obszarze ZSRR realizował kulturową politykę „wytwarzania” fałszywego języka pisanego cyrylicą⁵⁷ i tym samym oczyszczonego z łacińskich elementów języka rumuńskiego używanych za Prutem. Język ten nazwano mołdawskim.
15. W latach 1932–1938 sowieci zrezygnowali z teorii mołdawianistycznej, powracając do alfabetu łacińskiego i literackiego języka rumuńskiego. Jednakże, w 1938 r. ponownie została wprowadzona cyrylica, zwolennicy alfabetu łacińskiego zostali potępieni, zaś teoria języka mołdawskiego jako języka odmiennego od rumuńskiego została ponownie wprowadzona w życie.
16. Dnia 28 czerwca 1940 r., w następstwie Paktu Ribbentrop–Mołotow zawartego z nazistowskimi Niemcami, Związek Radziecki ponownie anektował obszar Besarabii.
17. Dnia 2 sierpnia 1940 r. około 70% terytorium i 80% ludności Besarabii, decyzją centralnych organów ZSRR, stało się Mołdawską Socjalistyczną Republiką Radziecką (MSRR). Pozostałą część Besarabii włączono w skład Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.
18. Po drugiej wojnie światowej władze radzieckie wprowadziły cyrylicę i pojęcie języka mołdawskiego także w Besarabii. W roku 1957 cyrylicę wprowadzono również w języku gagauskim, odmianie języka tureckiego zapisywanej alfabetem

⁵⁷ „Alfabetyczne pismo słowiańskie, stworzone w IX–X w. przez jednego z uczniów św. Cyryla, oparte na majuskule greckiej z IX w. i uzupełnione znakami dla dźwięków właściwych ówczesnym dialektom słowiańskim (...). Cyrylica była używana przez Słowian prawosławnych oraz Rumunów (XVI–poł. XIX w.)”. *Wielka encyklopedia PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN S.A., Warszawa 2002, t. 3, s. 270. Cyrylica współczesna jest alfabetem częściowo zmienionym i unowocześnionym w stosunku do pierwotnej wersji i zawiera drobne różnice zależnie od miejsca jej stosowania (cyrylica rosyjska, ukraińska, białoruska itp.) (przyp. red.).

łacińskim i używanej przez tureckojęzyczną mniejszość z południa Besarabii.

19. W 1989 r. język mołdawski został zadekretowany językiem państwowym MSRR, zaś stosowanie alfabetu łacińskiego zostało przywrócone. Przyjęty alfabet jest pochodną 26 liter alfabetu łacińskiego, do których dodane jest 5 innych liter otrzymanych przez zastosowanie znaków diakrytycznych, zaś korzystanie z liter „K, Q, W, Y” ma miejsce jedynie w przypadku nazw własnych i neologizmów o charakterze międzynarodowym. Alfabet ten jest **identyczny z alfabetem języka rumuńskiego**. Ustawa z 1989 r. o funkcjonowaniu języków stosowanych na obszarze Mołdawskiej SRR, która zgodnie z Konstytucją Republiki Mołdawii ma moc obowiązującą, mówi o „**prawdziwie istniejącej mołdawsko-rumuńskiej tożsamości lingwistycznej**”.
20. W latach 1989–1991 nastąpiło przejście „języka mołdawskiego” na litery łacińskie, poprzez transkrypcję z zapisu cyrylicą. Podobnie w 1996 r. językowi gagauskiemu przywrócono alfabet łaciński według modelu tureckiego.
21. W Deklaracji Niepodległości z 27 sierpnia 1991 r. Parlament Republiki Mołdawii proklamował niepodległość kraju wobec ZSRR w granicach byłej Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Jednocześnie w Deklaracji Niepodległości Republiki Mołdawii język nosi nazwę „**rumuński**”. Dnia 2 marca 1992 r. Republika Mołdawii przystąpiła do Organizacji Narodów Zjednoczonych i została uznana przez społeczność międzynarodową.

B. JĘZYK PAŃSTWOWY PO PROKLAMOWANIU NIEPODLEGŁOŚCI

22. Przyjęta w 1994 r. Konstytucja jako język państwowy przyjęła „*język mołdawski, którego pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim*”.

23. W artykule VII w Tytule VII postanowień końcowych i przejściowych Konstytucja utrzymała w mocy ustawę z 1 września 1989 r. o funkcjonowaniu języków stosowanych na obszarze Republiki Mołdawii w zakresie, który nie stoi w sprzeczności z Konstytucją. Jednocześnie przyjęto, że ustawa ta, w ciągu siedmiu lat od wejścia w życie Konstytucji, będzie mogła ulec zmianie jedynie głosami co najmniej dwóch trzecich deputowanych, zatem większością wymaganą do zmiany Konstytucji.
24. Program szkolny przyjęty przez Ministerstwo Edukacji uwzględnia przedmiot „język rumuński”, zaś w pierwszych latach po uzyskaniu niepodległości nauka tego języka odbywała się wręcz z wykorzystaniem podręczników z Rumunii.
25. Na wniosek Parlamentu Republiki Mołdawii z 28 lipca 1994 r. o wypowiedzenie się w kwestii historii i używania terminu „język mołdawski”, Akademia Nauk Mołdawii zaprezentowała opinię, jednomyślnie zaaprobowaną przez jej Prezydium w dniu 9 września 1994 r., w której stwierdza się:
- „Przekonanie nasze jest takie, że Artykuł 13 Konstytucji powinien zostać poprawiony zgodnie z prawdą naukową i uzyskać następujące brzmienie: «Językiem państwowym (oficjalnym) Republiki Mołdawii jest język rumuński»”.
26. Według deklaracji dorocznego Zgromadzenia Ogólnego Akademii Nauk Mołdawii z 29 lutego 1996 r., językiem państwowym Republiki Mołdawii jest język rumuński:
- „Doroczne Zgromadzenie Ogólne Akademii Nauk Republiki Mołdawii potwierdza uargumentowaną opinię naukową specjalistów filologów z Republiki Mołdawii i spoza jej granic, potwierdzoną oświadczeniem Prezydium ANM z 9 września 1994 r., zgodnie z którą poprawną nazwą języka państwowego (oficjalnego) Republiki Mołdawii jest język rumuński”.
27. W wydaniu *Słownika ortograficznego języka rumuńskiego (ortograficznego, morfologicznego, z zasadami interpunkcji)*, opracowanego przez Akademię Nauk Mołdawii i zarekomendowanego do publikacji na posiedzeniu z 15 listopada 2000 r., zastosowane

zostały normy ortograficzne języka rumuńskiego przyjęte przez Akademię Rumuńską.

28. W roku 2010 Akademia Nauk Mołdawii opracowała projekt ustawy mający na celu transpozycję norm ortograficznych języka rumuńskiego.
29. W pięciu rejonach i dwóch miastach wydzielonych samowładnie separatystycznej republiki naddniestrzańskiej „język mołdawski” dalej zapisywany jest cyrylicą (jak w okresie radzieckim). W postaci tej jest on językiem oficjalnym na równi z językiem ukraińskim i rosyjskim. Państwowy Uniwersytet w Tyraspolu, który przez pewien czas używał alfabetu łacińskiego, został przeniesiony do Kiszyniowa. Latem 2004 r., milicja separatystycznego regionu zaczęła zamykać szkoły z Naddniestrza, w których prowadzona była nauka języka rumuńskiego zapisywanego alfabetem łacińskim, natomiast rodzice i uczniowie, którzy się temu sprzeciwiali zostali aresztowani (zob. sprawę *Catan i inni przeciw Republice Mołdawii i Rosji*, orzeczenie Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 19 października 2012 r.). Wspomniane zamknięte rumuńskie szkoły, w liczbie sześciu, zostały później ponownie otwarte, mają one jednak status „szkół pozarządowych”. W pozostałych szkołach na lewym brzegu Dniestru uczniowie kształcą się w „języku mołdawskim” (z cyrylicą).
30. W międzynarodowej normie ISO 639⁵⁸ (zestaw standardów międzynarodowych, nadający językom krótki kod), językowi mołdawskiemu przyznano pierwotnie kody *mol* i *mo*, jednak zostały one zlikwidowane w listopadzie 2008 r. i zastąpione kodami przyporządkowanymi językowi rumuńskiemu. Podobnie nie istnieje żaden kod dla języka mołdawskiego w *Ethnologue* (publikacji będącej punktem odniesienia, w której zawarte są wszystkie znane żywe języki świata), za to przyznany jest mu kod przyporządkowany językowi rumuńskiemu.

⁵⁸ ISO 639 *Codes for the Representation of Names of Languages* (przyp. red.).

STAN PRAWNY

31. Postanowienia Deklaracji Niepodległości przyjętej mocą ustawy nr 691 z 27 sierpnia 1991 r. (Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr 11–12/103; 118, 1994) są następujące:

DEKLARACJA NIEPODLEGŁOŚCI REPUBLIKI MOŁDAWII

„PARLAMENT REPUBLIKI MOŁDAWII, utworzony w wyniku wolnych i demokratycznych wyborów,

MAJĄC NA UWADZE tysiącletnią przeszłość naszego ludu i jego nieprzerwaną państwowość w historycznej i etnicznej przestrzeni stawania się przezeń narodem;

UZNAJĄC akty rozbioru terytorium narodowego z lat 1775 i 1812 za sprzeczne z prawem historycznym i prawem narodu oraz ze statusem prawnym Księstwa Mołdawii, i za akty uchylone przez cały bieg historii i swobodnie wyrażoną wolę ludności Besarabii i Bukowiny;

PODKREŚLAJĄC fakt przetrwania Mołdawian z Naddniestrza – części składowej historycznego i etnicznego terytorium naszego narodu;

PRZYJMUJĄC, że Parlamente wielu państw w swoich deklaracjach uznają porozumienie zawarte 23 sierpnia 1939 r. między Rządem ZSRR a Rządem Niemiec za nieważne *ab initio* i żądają likwidacji jego polityczno-prawnych skutków, co zostało odnotowane również przez Międzynarodową Konferencję „Pakt Ribbentrop–Mołotow i jego następstwa dla Besarabii” w Deklaracji Kiszyniowskiej, przyjętej 28 czerwca 1991 r.;

PODKREŚLAJĄC, że bez konsultacji z ludnością Besarabii, północy Bukowiny oraz powiatu Herța – obszarów zajętych siłą 28 czerwca 1940 r., ani z ludnością Mołdawskiej ASRR

(Naddniestrze), powołanej 12 października 1924 r., Rada Najwyższa ZSRR, naruszając nawet swoje konstytucyjne uprawnienia, przyjęła 2 sierpnia 1940 r. ustawę ZSRR „O powołaniu związkowej Mołdawskiej SRR”, zaś jej prezydium wydało 4 listopada 1940 r. dekret „O ustanowieniu granicy między Ukrainą SRR a Mołdawską SRR”, przez które to akty prawne starano się, wobec braku jakiegokolwiek realnej podstawy prawnej, uzasadnić rozbiór tychże obszarów i przynależność nowej republiki do ZSRR;

PRZYPOMINAJĄC, że w ostatnich latach demokratyczny ruch wyzwolenia narodowego ludności Republiki Mołdawii potwierdził swoje *dążenia do wolności, niepodległości i jedności narodowej*, wyrażone poprzez dokumenty końcowe Wielkich Zgromadzeń Narodowych w Kiszyniowie z 27 sierpnia 1989 r., 16 grudnia 1990 r. i 27 sierpnia 1991 r., poprzez ustawy i uchwały Parlamentu Republiki Mołdawii o *uznaniu języka rumuńskiego za język państwowy*, i o przywróceniu alfabetu łacińskiego, z 31 sierpnia 1989 r., o fladze państwowej, z 27 kwietnia 1990 r., o godle państwowym, z 3 listopada 1990 r. i o zmianie oficjalnej nazwy państwa, z 23 maja 1991 r.;

PRZYJMUJĄC ZA PODSTAWĘ Deklarację Suwerenności Republiki Mołdawii, przyjętą przez Parlament w dniu 23 czerwca 1990 r. oraz fakt, że korzystając ze swego suwerennego prawa, ludność Republiki Mołdawii nie wzięła udziału 17 marca 1991 r. w referendum o utrzymaniu ZSRR, pomimo nacisków wywieranych przez organy państwowe ZSRR;

UWZGLĘDNIAJĄC zachodzące w Europie i na świecie nieodwracalne procesy demokratyzacji, umacniania wolności, niepodległości i jedności narodowej, budowy państwa prawa i przechodzenia do gospodarki rynkowej;

POTWIERDZAJĄC równość w prawach narodów i ich prawo do samookreślenia, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, Aktem Końcowym z Helsinek i normami prawa międzynarodowego;

OCENIAJĄC z powyższych względów, że nadeszła wielka chwila spełnienia aktu sprawiedliwości, w zgodzie z historią naszego narodu, z normami moralnymi i normami prawa międzynarodowego,

PROKLAMUJE

uroczyście, na podstawie prawa narodów do samostanowienia, w imieniu całej ludności Republiki Mołdawii i wobec całego świata:

REPUBLIKA MOŁDAWII JEST PAŃSTWEM SUWERENNYM, NIEPODLEGŁYM I DEMOKRATYCZNYM, MOGĄCYM SWOBODNIE OKREŚLAĆ SWOJĄ TERAZNIEJSZOŚĆ I PRZYSZŁOŚĆ BEZ JAKIEJKOLWIEK ZEWNĘTRZNEJ INGERENCJI, W ZGODZIE Z IDEAŁAMI I ŚWIĘTYMI PRAGNIENIAMI LUDU, W HISTORYCZNEJ I ETNICZNEJ PRZESTRZENI STAWANIA SIĘ PRZEZEŃ NARODEM.

Jako PAŃSTWO SUWERENNE I NIEPODLEGŁE, REPUBLIKA MOŁDAWII:

ZWRACA SIĘ do wszystkich państw i rządów świata o uznanie jej niepodległości w postaci, w jakiej została proklamowana przez swobodnie wybrany Parlament Republiki i wyraża pragnienie ustanowienia stosunków politycznych, gospodarczych, kulturalnych i w innych obszarach wspólnego zainteresowania, z krajami europejskimi, ze wszystkimi krajami świata, będąc gotową do nawiązania stosunków dyplomatycznych zgodnie z normami prawa międzynarodowego i istniejącymi na świecie w tej dziedzinie zwyczajami;

KIERUJE do Organizacji Narodów Zjednoczonych wniosek o przyjęcie w charakterze pełnoprawnego członka do organizacji światowej i do jej wyspecjalizowanych agencji;

DEKLARUJE gotowość przystąpienia do Aktu Końcowego z Helsinek i do Paryskiej Karty Nowej Europy, jednocześnie wnioskując o przyjęcie na równych prawach do Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz o przyjęcie do jej mechanizmów działania;

DOMAGA SIĘ od Rządu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich rozpoczęcia negocjacji z Rządem Republiki Mołdawii w sprawie zakończenia nielegalnego stanu jej okupacji i wycofania wojsk radzieckich z terytorium narodowego Republiki Mołdawii;

POSTANAWIA, że na całym jej obszarze stosowana będzie jedynie Konstytucja, ustawy i inne akty normatywne przyjęte przez legalnie utworzone organy Republiki Mołdawii;

GWARANTUJE korzystanie z praw socjalnych, gospodarczych, kulturalnych oraz wolności politycznych wszystkim obywatelom Republiki Mołdawii, włączając osoby należące do poszczególnych mniejszości narodowych, etnicznych, lingwistycznych i religijnych, zgodnie z postanowieniami Aktu Końcowego z Helsinek i przyjętych później dokumentów Paryskiej Karty Nowej Europy.

Tak nam dopomóż Bóg!

Uchwalona przez Parlament Republiki Mołdawii w Kiszyniowie, dnia 27 sierpnia 1991 r.”.

32. Właściwe dla sprawy postanowienia Konstytucji (Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr 1/1, 1994) są następujące:

Preambuła

„[...] **UWZGLĘDNIAJĄC** wielowiekowe *dążenia* Narodu do życia w kraju suwerennym, *wyrażone poprzez proklamowanie niepodległości* Republiki Mołdawii, [...]”

Artykuł 13

Język państwowy, stosowanie innych języków

„(1) Językiem państwowym Republiki Mołdawii jest *język mołdawski*, którego *pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim*.

[...]

(4) Zasady stosowania języków na obszarze Republiki Mołdawii określa ustawa organiczna”.

KWESTIE PRAWNE

33. Z treści wniosku Sąd wnosi, że w istocie dotyczy on relacji między Deklaracją Niepodległości, Preambułą a Konstytucją. W tym kontekście pojawia się problem rozstrzygnięcia kolizji między dwoma fundamentalnymi aktami, które odnoszą się do nazwy języka państwowego Republiki Mołdawii.
34. Tym samym, wniosek dotyczy całokształtu wzajemnie ze sobą powiązanych konstytucyjnych elementów, znajdujących wyraz w poszanowaniu i usankcjonowaniu takich zasad proklamowanych w Deklaracji, jak tożsamość narodowa i językowa.

A. ZASADNOŚĆ WNIOSKU

35. Zgodnie ze swoimi decyzjami z 12 kwietnia i 23 października 2013 r. (zob. §§ 3 i 6 *powyżej*), Sąd uznał, że na podstawie artykułu 135 ust. 1 lit. b) Konstytucji, artykułu 4 ust. 1 lit. b) ustawy o Sądzie Konstytucyjnym oraz artykułu 4 ust. 1 lit. b) Kodeksu Sądownictwa Konstytucyjnego, wniosek dotyczący wykładni Konstytucji może być rozpatrzony w ramach uprawnień Sądu Konstytucyjnego.
36. Artykuły 25 ust. 1 lit. g) ustawy o Sądzie Konstytucyjnym i 38 ust. 1 lit. g) Kodeksu Sądownictwa Konstytucyjnego przyznają deputowanemu do Parlamentu prawo złożenia wniosku do Sądu Konstytucyjnego.
37. Sąd zauważa, że materia wskazana przez autorów wniosku nie była wcześniej przedmiotem wykładni sądownictwa konstytucyjnego.
38. Sąd ocenia, że wniosek nie może zostać oddalony z powodu jego niedopuszczalności i że nie istnieje inna przesłanka dla wstrzymania postępowania zgodnie z postanowieniami artykułu 60 Kodeksu Sądownictwa Konstytucyjnego. Sąd uznaje, że wniosek złożono w sposób zgodny z prawem i że jest kompetentny wydać wyrok w kwestii wykładni artykułu 13 ust. 1 Konstytucji w związku z Preambułą Konstytucji

i Deklaracją Niepodległości Republiki Mołdawii. W tym stanie rzeczy, Sąd postanowił o merytorycznym rozpatrzeniu wniosku. W rezultacie Sąd będzie kontynuował rozpoznawanie wniosku.

39. Zgodnie z artykułem 6 ust. 2 Kodeksu Sądownictwa Konstytucyjnego, Sąd Konstytucyjny sam ustala zakres swojej kognicji.
40. Wniosek przedłożony Sądowi do rozpatrzenia wymaga analizy dwóch powiązanych ze sobą zagadnień. Mając na uwadze fakt, że rozpatrzenie związków między Deklaracją Niepodległości Republiki Mołdawii a Konstytucją Republiki Mołdawii wpływa na sposób rozumienia nazwy języka państwowego, Sąd rozpatrzy te kwestie oddzielnie, niektóre zaś aspekty zostaną rozpatrzone łącznie. Stąd też Sąd rozpozna: a) powiązania między Deklaracją Niepodległości Republiki Mołdawii a Konstytucją; b) rozbieżności między tymi dwoma fundamentalnymi aktami, dotyczące języka państwowego.
41. Aby wyjaśnić aspekty wskazane we wniosku, Sąd wykorzysta w szczególności postanowienia Preambuły oraz artykułu 13 ust. 1 Konstytucji, a także swoje wcześniejsze orzecznictwo, posługując się wszystkimi metodami wykładni prawa.

B. ISTOTA SPRAWY

42. Sąd stwierdza, że prerogatywa, w jaką został wyposażony przez artykuł 135 ust. 1 lit. b) Konstytucji, wymaga ustalenia pełnej i autentycznej treści norm konstytucyjnych metodą interpretacji tekstu (wykładnia gramatyczna), ustalając kontekst (wykładnia systemowa) oraz cel (wykładnia teleologiczna) a także na podstawie materiałów ustawodawczych, powstałych w trakcie procesu legislacyjnego (wykładnia historyczna). Aby ujawnić pełną treść norm, metody te nie wykluczają się, lecz wzajemnie uzupełniają.

I. POWIĄZANIA MIĘDZY DEKLARACJĄ NIEPODLEGŁOŚCI A KONSTYTUCJĄ REPUBLIKI MOŁDAWII

1. Argumenty autorów wniosku

43. Autorzy wniosku wskazują na postanowienia Deklaracji Niepodległości Republiki Mołdawii, w której dla nazwania języka państwowego Republiki Mołdawii użyty jest zwrot „język rumuński”.

2. Argumenty władz oraz Akademii Nauk Mołdawii

44. W przedłożonej pisemnej opinii, Prezydent Republiki Mołdawii nie skomentował powiązania między Deklaracją Niepodległości a Konstytucją. Jednocześnie Prezydent Republiki Mołdawii pozostawił do uznania Sądu Konstytucyjnego potrzebę dokonania wykładni artykułu 13 Konstytucji.

45. Akademia Nauk Mołdawii stoi na stanowisku, że w Deklaracji Niepodległości Republiki Mołdawii najwyższy organ ustawodawczy uznał, że oficjalną nazwą języka stosowanego na obszarze Republiki Mołdawii jest język rumuński.

46. Parlament i Rząd nie przedłożyli pisemnych opinii.

3. Stanowisko Sądu

3.1. Zasady podstawowe

3.1.1. Moc prawna Deklaracji Niepodległości

47. Sąd przyjmuje, że kierując się Deklaracją Niepodległości, Republika Mołdawii ukonstytuowała się jako państwo suwerenne i niepodległe. Deklaracja Niepodległości stanowi polityczno-prawny fundament Republiki Mołdawii jako państwa suwerennego, niepodległego i demokratycznego. Jest „aktem urodzenia” Republiki Mołdawii. To właśnie na

podstawie Deklaracji Niepodległości, Republika Mołdawii została uznana przez pozostałe państwa świata i 31 stycznia 1992 r. przyjęta w skład Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, zaś 2 marca 1992 r. – w skład Organizacji Narodów Zjednoczonych.

48. W warunkach, w których Republika Mołdawii, jako państwo niepodległe i suwerenne nie miała jeszcze Konstytucji, Deklaracja Niepodległości była jedynym dokumentem, który określał porządek konstytucyjny Republiki Mołdawii, na podstawie którego utworzony został polityczny, gospodarczy i sądowiczy system Republiki Mołdawii. Tym samym, do czasu przyjęcia Konstytucji, Deklaracja Niepodległości służyła wprost za konstytucyjną podstawę rozwoju państwa i społeczeństwa Republiki Mołdawii.
49. W rezultacie, Deklaracja Niepodległości jest dokumentem polityczno-prawnym, który usankcjonował utworzenie nowego niepodległego państwa Republika Mołdawii, stanowiąc „akt urodzenia” nowego państwa, określający fundamenty, podstawowe zasady i wartości organizacji państwowej Republiki Mołdawii.
50. Deklaracja Niepodległości jest nie tylko „aktem urodzenia” nowego niepodległego państwa, ale i najbardziej zwięzłą afirmacją konstytucyjnych ideałów Republiki Mołdawii. W historycznym kontekście kraju, **ów prawny dokument proklamował konstytucyjne wartości nowego niepodległego państwa, z których wynika legitymizacja władzy tych, którzy rządzą Republiką Mołdawii.**

*3.1.2. Funkcjonalna rola Preambuły Konstytucji:
interpretacyjna i substancjalna moc prawna*

51. Sąd przypomina, że w wyroku nr 4 z 22 kwietnia 2013 r. ustalił, co następuje:

„59. Preambuła, będąca fundamentem tekstu Konstytucji, jest tą jej częścią, która dokładnie wyraża ducha Ustawy Zasadniczej. Tak więc, Preambuła zawiera **postanowienia o charakterze**

imperatywnym, które mogą być **niezależnym źródłem** norm, nie wyrażonych *expressis verbis* w tekście Konstytucji”.

52. Sąd potwierdza zatem, że Preambuła Konstytucji odnosi się do Konstytucji jako całości, **odgrywa kluczową rolę w rozumieniu i stosowaniu tekstu Konstytucji oraz że można się na nią powoływać jak na źródło prawa** (zob. wyrok nr 4 z 22 kwietnia 2013 r., §§ 56, 58).

53. W tym samym wyroku Sąd przyjął jako zasadę, co następuje: „Każda wykładnia Konstytucji dokonywana będzie z uwzględnieniem pierwotnych celów Konstytucji, wyrażonych w Preambule, określających tekst Konstytucji. [...] **Kiedy ma miejsce więcej wykładni pierwszeństwo przysługuje zgodnej z Preambułą (§ 59)**”.

3.2. Praktyka innych państw

54. Z reguły konstytucje zawierają preambuły, jednak w zależności od ich treści różnią się one zasadniczo.

55. Coraz więcej państw jednoznacznie uznaje moc prawną preambuły, nie traktując jej jako zwykłą przedmowę lecz jako normatywną część Konstytucji (Niemcy, Francja, Irlandia, Estonia, Łotwa, Macedonia, Bośnia i Hercegowina, Ukraina, Turcja, Indie itp.).

56. Europejska Komisja na rzecz Demokracji przez Prawo Rady Europy (Komisja Wenecka), mając na uwadze preambułę stwierdziła:

„[P]reambuły w pierwszym rzędzie mają cel polityczny, są formą deklaracji politycznej, podkreślającą znaczenie ustawy zasadniczej, jej pryncypiów, wartości i gwarancji dla danego państwa i jego narodu. Z faktu tego wynika, że winny one spełniać również istotną **funkcję jednoczącą**” (opinia w przedmiocie nowej Konstytucji Węgier, CDL-AD(2011)016, § 31).

57. W tym samym sensie Europejski Trybunał Praw Człowieka uznaje, że zasady wymienione w Preambule Konwencji odnoszą się do całości Konwencji (zob. *inter alia*, orzeczenia ETPC *Engel i inni przeciwko Holandii* z 8 czerwca 1976 r.,

Klass i inni przeciwko Niemcom z 6 września 1978 r., Malone przeciwko Zjednoczonemu Królestwu z 2 sierpnia 1984 r. itp.).

58. Odwołanie się do preambuły jest głęboko zakorzenione w systemie prawa *common law*. Preambuła Konstytucji pełni kluczową rolę w wykładni konstytucyjnej.
59. W sytuacji, gdy istnieje kilka wykładni, **sądy dają pierwszeństwo wykładni zgodnej z preambułą**. Dla przykładu, artykuł 39⁵⁹ Konstytucji Republiki Południowej Afryki stanowi, że w wykładni Deklaracji Praw (Bill of Rights), instancje sądowicze powinny „umacniać wartości, które stanowią podstawę społeczeństwa otwartego i demokratycznego, opartego na zasadach poszanowania godności ludzkiej, równości i wolności”. Słowa te zawarte są w Preambule Konstytucji. Artykuł 39 Konstytucji nie odsyła wprost do preambuły Konstytucji. Mimo tego, Trybunał Konstytucyjny Republiki Południowej Afryki *potwierdził nadrzędną rangę preambuły Konstytucji dla wykładni Bill of Rights*. Podobnie w Irlandii, sądy odwoływały się do preambuły w trakcie wykładni irlandzkiej Konstytucji, preambuła była instrumentem wykorzystywanym dla zrozumienia ducha Konstytucji.
60. Odwołanie się do preambuły w wykładni konstytucji jest charakterystyczne także dla państw systemu prawa kontynentalnego. W Estonii Preambuła, w której naród estoński zobowiązuje się „zagwarantować przetrwanie narodu estońskiego, jego języka i kultury”, została wykorzystana przez Sąd Państwowy (organ jurysdykcji konstytucyjnej), aby potwierdzić konstytucyjność aktu, który nakładał obowiązek znajomości języka estońskiego, jako warunek wyboru do rady administracji lokalnej. Sąd orzekł

⁵⁹ „Interpretacja Deklaracji Praw 1. Interpretując Deklarację Praw, sąd, trybunał lub instytucja: a. umacniają wartości, które stanowią podstawę społeczeństwa otwartego i demokratycznego, opartego na zasadach poszanowania godności ludzkiej, równości i wolności; b. uwzględniają prawo międzynarodowe oraz c. mogą wziąć pod uwagę prawo obce. 2. Interpretując prawodawstwo i rozwijając *common law* lub prawo zwyczajowe, każdy sąd, trybunał lub instytucja umacniają ducha, znaczenie i cele Deklaracji Praw. 3. Deklaracja Praw nie zaprzecza istnieniu innych praw lub wolności, które są uznane lub ustanowione przez *common law*, prawo zwyczajowe lub prawodawstwo, jeżeli są one zgodne z Deklaracją Praw.” *Konstytucja Republiki Południowej Afryki*, tłum. A. Wojtyczek-Bonnand, K. Wojtyczek, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006, s. 69 (przyp. red.).

w kwestii znajomości języka estońskiego – oficjalnego języka państwa, że w świetle *Preambuły* Konstytucji jest to wymóg uzasadniony (EST-1998-3-007, 1998, CODICES).

61. W Macedonii Sąd Najwyższy⁶⁰ uznał za dopuszczalne ograniczenie wolności zgromadzeń, gdyż niektóre działania postrzegane były jako sprzeczne z *Preambułą* Konstytucji. Sąd uznał, że zakaz funkcjonowania organizacji politycznej, która otwarcie neguje prawo Macedończyków do samostanowienia, jest zgodny z prawem (MKD-2001-1-004, 2001, CODICES, orzeczenie poprzedzające zmianę *Preambuły* w 2001 r.). W Ukrainie Sąd Konstytucyjny odwołał się do *Preambuły*, by orzec o zgodności z Konstytucją norm nakładających obowiązek używania języka ukraińskiego przez centralne i lokalne agencje rządowe (UKR-2000-1-002, 2000, CODICES).
62. Przykładem odwołania się do preambuły w wykładni konstytucji są Niemcy. Dnia 30 czerwca 2009 r. niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny zdecydował, że zasadniczo nie istnieje sprzeczność między niemieckim *Grundgesetz* (Ustawą Zasadniczą) a traktatem lizbońskim, tworząc tym samym podstawy dla sfinalizowania procesu jego ratyfikacji (BVerfG, 2 BvE 2/08, 30 czerwca 2009 r.). Traktat przyznaje Unii Europejskiej (UE) kompetencje w obszarze polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Podniesiona kwestia dotyczyła tego, czy traktat narusza niemiecki ład konstytucyjny w stopniu, który wymagałby zmiany Konstytucji. Trybunał uznał, że traktat nie narusza niemieckiej suwerenności, choć jego ratyfikacja wymaga odpowiednich procedur legislacyjnych.
63. Niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny przywołał artykuł 23 ust. 1 Ustawy Zasadniczej, a także ***Preambułę, w której wyrażona jest intencja by „jako równoprawny członek zjednoczonej Europy służyć pokojowi na świecie”***. Z powyższych postanowień **Trybunał wywnioskował wolę narodu niemieckiego do bycia częścią UE**. Trybunał zaznaczył, że

⁶⁰ W Macedonii to Trybunał Konstytucyjny na posiedzeniu w dniu 21 marca 2001 r. w Skopje orzekł o dopuszczalności ograniczenia wolności zgromadzeń (MKD-2001-1-004) (przyp. red.).

Preambuła akcentuje „nie tylko moralną podstawę odpowiedzialnego samookreślenia, ale i pragnienie służenia pokojowi na świecie, jako równy partner zjednoczonej Europy”. Trybunał stwierdził, że Republika Federalna Niemiec zrywa z „makiawelizmem politycznym i sztywną koncepcją suwerenności”, a także dąży do urzeczywistnienia „zjednoczonej Europy, co wynika z artykułu 23 ust. 1 Ustawy Zasadniczej oraz z Preambuły”. Tym samym, Federalny Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że urzeczywistnienie „integracji europejskiej oraz pokojowego ładu międzynarodowego” stanowi **wolę narodu niemieckiego wyrażoną w Preambule Konstytucji**.

64. Tak więc, preambuły mogą być także **odsyłającymi** (łączącymi) **generalnymi klauzulami konstytucyjnymi**, obligatoryjnymi z punktu widzenia prawa, i mogą służyć jako niezależne źródło praw i obowiązków.
65. Potwierdza to przykład Francji. W 1947 r. francuska Rada Stanu wypowiedziała się po raz pierwszy *expressis verbis* na temat mocy prawnej preambuły. W związku ze sprawą dotyczącą prawa do strajku, Rada Stanu w pełni uznała moc prawną Preambuły Konstytucji z 1946 r. (CE., 18.04.1947, *Jarrigion*). Poprzez nowatorskie orzeczenie, Rada Stanu oparła swoje wnioski na „prawach i wolnościach zagwarantowanych przez **Preambułę Konstytucji**”.
66. W 1960 r., rozpatrując zgodność aktu administracyjnego z jedną z norm Preambuły nowej Konstytucji z 1958 r., francuska Rada Stanu potwierdziła swoją linię *orzecniczą*, przyjętą w roku 1947, pod rządami Konstytucji z roku 1946. Przeanalizowawszy liczne artykuły Kodeksu Karnego w związku z artykułem 8 Deklaracji z roku 1789 – do której odwołuje się Preambuła Konstytucji z roku 1958 – francuska Rada Stanu wydała jedno ze swoich najważniejszych orzeczeń, w którym uznała normatywną moc Preambuły Konstytucji z roku 1958, i to w sytuacji, gdy sam tekst nie odwołuje się wprost do preambuły, kładąc tym samym kres istniejącym w tej sprawie kontrowersjom (CE, sect., 12/02/1960, *Soc. Eky*).

67. Rozstrzygnięcie to zostało później podtrzymane przez Radę Konstytucyjną, która w 1971 r. zajęła identyczne stanowisko, przy okazji fundamentalnej decyzji dotyczącej swobody zrzeszania się (44–71 DC).
68. Preambuła Konstytucji V Republiki (1958) głosi, że naród francuski „*proklamuje uroczyste swoje przywiązanie do Praw Człowieka i do zasad suwerenności narodowej tak, jak zostały one określone w Deklaracji z roku 1789, potwierdzonej i uzupełnionej przez Preambulę do Konstytucji z roku 1946*”. Ojcowie założyciele V Republiki nie włączyli tekstu Deklaracji z roku 1789 do Konstytucji. Pierwotnie Preambuła Konstytucji z roku 1958 nie posiadała obowiązującej mocy prawnej i nie była uznawana za integralną część Konstytucji.
69. Dopiero 16 lipca 1971 r., Rada Konstytucyjna uznała wiążący charakter preambuły jako niezależnej podstawy prawnej praw człowieka. **Po raz pierwszy Rada określiła jako niekonstytucyjny akt przyjęty przez francuski parlament, argumentując, że ten narusza swobodę zrzeszania się – jedną z „fundamentalnych zasad uznanych przez ustawy Republiki”** (orzeczenie z 16 lipca 1971 r., zwane „*Swobodą zrzeszania się*”, 44–71 DC). **Wspomniane fundamentalne zasady nie zostały wymienione w Konstytucji z roku 1958, tylko w *Preambule Konstytucji z roku 1946*.**
70. W późniejszych postanowieniach francuska Rada Konstytucyjna uznała, że *Preambuła do Konstytucji z roku 1946* posiada **moc prawną** i stanowi **niezależne źródło praw**, chociaż w chwili, gdy została opracowana, postrzegana była jako pozbawiona mocy prawnej. Tym samym, francuska Rada Konstytucyjna rzeczywiście przyznała *Preambule do Konstytucji z roku 1946* wyższy status, niż ten, jaki przysługiwał jej wcześniej.
71. W rezultacie, orzeczeniem z roku 1971 francuska Rada Konstytucyjna zastosowała metodę wykładni prawnej, zgodnie z którą, *Preambule z roku 1946*, *Deklaracji z roku 1789* i fundamentalnym zasadom Republiki, przyznano konstytucyjny status prawny *ex post facto*.

72. Zatem, stwierdziwszy, że Preambuła Konstytucji V Republiki (1958) powołuje się na francuską Deklarację Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r. oraz Preambułę IV Republiki (1946), francuska Rada Konstytucyjna w formie orzecznictwa sądowego przyjęła, że, mimo iż normy dotyczące praw człowieka nie zostały inkorporowane do Konstytucji, *odwołanie się do nich wprost w treści preambuły* sprawia, że problematyka praw człowieka zostanie uznana za *część norm konstytucyjnych*, tworzących „*blok konstytucyjny*”.
73. Niezmienna praktyka orzecznicza francuskiej Rady Konstytucyjnej potwierdza rangę normy konstytucyjnej **Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z roku 1789, która z kolei służy jako podstawa prawna dla kontroli zgodności z Konstytucją w zakresie praw człowieka** (orzeczenia Rady Konstytucyjnej: 73–51 DC, 27 grudnia 1973 r.; 74–54 DC, 15 stycznia 1975 r.; 99–416 DC, 23 lipca 1999 r.; 89–254 DC, 4 lipca 1989 r.; 89–265 DC, 9 stycznia 1990 r.).
74. W ramach reformy konstytucyjnej z 2005 roku, dokonanej drogą referendum, do Preambuły Konstytucji z roku 1958 dołączono Kartę Środowiska Naturalnego z 2004 r.⁶¹. Jest ona jedyną normą Preambuły Konstytucji z roku 1958 przyjętą w drodze referendum konstytucyjnego. Wszystkie pozostałe normy zostały **włączone do bloku konstytucyjnego wyłącznie w drodze orzecznictwa, poprzez orzeczenia Rady Konstytucyjnej**.
75. Tak więc, co do zasady, „blok konstytucyjny” tworzy Konstytucja Republiki Francuskiej, dokumenty wymienione powyżej oraz zasady konstytucyjne, **bez względu na to, czy stanowią one część Konstytucji czy też jedynie odwołuje się do nich Preambuła Konstytucji** („zasady polityczne, gospodarcze i społeczne konieczne dla naszych czasów, fundamentalne zasady uznane przez ustawy Republiki, zasady i cele o wartości konstytucyjnej”).

⁶¹ Karta Środowiska Naturalnego dołączona do Konstytucji Francji w 2005 r., składająca się z 10 artykułów i wyposażona w odrębną preambułę, stanowi część bloku konstytucyjnego Francji i umieszczona jest po Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 26 sierpnia 1789 r. i Preambule do Konstytucji z 27 października 1946 r. (przyp. red.).

76. W tym samym duchu w Niemczech sądownictwo konstytucyjne uwzględnia nie tylko tekst Ustawy Zasadniczej, ale też **zasady konstytucyjne, niezależnie od tego, czy są one elementem składowym Ustawy Zasadniczej**. W tym sensie, *inter alia*, Federalny Trybunał Konstytucyjny stwierdził:

„Ustawa Zasadnicza narodu niemieckiego w kontekście międzynarodowej ewolucji do której doszło, w szczególności od momentu ustanowienia Organizacji Narodów Zjednoczonych, opiera się na **uniwersalnych podstawach, które nie mogą zostać zmienione przez prawo pozytywne**” (orzeczenie 2 BvE 2/08 z 30 czerwca 2009 r., § 218).

77. Rozumując w ten sposób, Trybunał Konstytucyjny Węgier rozwinął teorię „*Niewidzialnej konstytucji*” i doszedł do wniosku, że może interpretować i stosować nie tylko postanowienia Konstytucji, ale i **wszelkie inne zasady prawa, które mają znaczenie konstytucyjne**, w tym zasady wywiedzione z „nowoczesnych konstytucji” (sprawy 8/1990, 15/1991, 57/1991, 19/1992, 22/1992, 58/2001 itp.). „Niewidzialna konstytucja” zawiera wszystkie fundamentalne zasady niezbędne dla zrozumienia konstytucji pisanej, i które tworzą spójną całość.

3.3. Zastosowanie zasad przywołanych w niniejszej sprawie

78. Konstytucja jako ustawa zasadnicza, określająca zasady, na podstawie których zorganizowane jest państwo i społeczeństwo, jest dokumentem o szczególnym znaczeniu nie tylko w aspekcie prawnym, ale i polityczno-historycznym.

79. Preambuła Konstytucji nie przedstawia zbioru zwykłych reguł prawnych⁶². Motywy przesądzające o napisaniu preambuły, jej struktura i funkcje społeczne są odmienne. **Cel preambuły zawiera się nie tylko w gwarancji praw i dostarczeniu argumentów prawnych, lecz także w określeniu fundamentalnych wartości społeczeństwa** (*credo konstytucyjne*).

80. Konstytucja z roku 1994 powołuje się w swojej Preambule na następujące wartości konstytucyjne: wielowiekowe dążenia

⁶² Oryg. *enunturi legale* (przyp. red.).

narodu do życia kraju suwerennym, *wyrażone poprzez proklamowanie niepodległości* Republiki Mołdawii; ciągłość państwowości ludu mołdawskiego w historycznym i etnicznym kontekście stawania się przezeń narodem; zabezpieczenie interesów obywateli o innym pochodzeniu etnicznym, którzy wraz z Mołdawianami stanowią naród Republiki Mołdawii; państwo prawa, pokój społeczny, demokrację, godność człowieka, jego prawa i wolności, swobodny rozwój osobowości ludzkiej, sprawiedliwość i pluralizm polityczny; odpowiedzialność i zobowiązania wobec przeszłych, obecnych i przyszłych pokoleń; przywiązanie do wartości ogólnoludzkich, pragnienie do życia w pokoju i zgodzie ze wszystkimi narodami świata, stosownie do powszechnie uznanych zasad i norm prawa międzynarodowego.

81. Oznacza to, że organ sądownictwa konstytucyjnego zobowiązany jest uwzględniać wspomniane konstytucyjne wartości i interpretować je, mając na uwadze: a) *dążenia* [...] *wyrażone poprzez proklamowanie niepodległości* Republiki Mołdawii; b) historyczny i etniczny kontekst stawania się [przez lud] narodem.
82. Sformułowanie „*dążenia* [...] *wyrażone poprzez proklamowanie niepodległości*” zawarte w Preambule Konstytucji stanowi bezpośrednie odwołanie do aktu, poprzez który niepodległość została proklamowana – do Deklaracji Niepodległości Republiki Mołdawii. Dokument ten jest **aktem prawnym, poprzez który wyrażona została niepodległość Republiki Mołdawii i w którym znajdują swoje odzwierciedlenie dążenia, jakie towarzyszyły temu procesowi**. Tym samym, ów tekst Preambuły Konstytucji stanowi *konstytucyjną klauzulę generalną*.
83. Analizując moc prawną Deklaracji Niepodległości, Sąd uwzględnił jej naturę i treść, a nie jej nazwę „ustawa” (ustawa nr 691 z 27 sierpnia 1991 r.). Deklaracja Niepodległości nie może być uznana za ustawę organiczną. Należy zauważyć, że w momencie jej przyjęcia w funkcjonującym systemie prawnym nie było takiej postaci ustawy. O tym, że znaczenie tego aktu jest różne od ustawy organicznej świadczy także użycie czasownika „*proklamuje*”, mającego nadać doniosłości, której

brak ustawom organicznym. Potwierdza to również fakt, że Deklaracja Niepodległości została wcześniej wygłoszona przed Wielkim Zgromadzeniem Narodowym i przezeń zatwierdzona, a dopiero później zatwierdzona przez Parlament (oba będące „władzą konstytuującą”), który nadał jej „formę prawną”.

84. **„Przyjęcie” Deklaracji Niepodległości w formie „ustawy” było niezbędne dla nadania jej mocy obowiązującej aktu normatywnego, jako pochodzącego od prawomocnego organu państwa i dla zdobycia międzynarodowego uznania.**
85. Deklaracja Niepodległości, która **potwierdza utworzenie nowego, niepodległego państwa Republika Mołdawii, określa fundamentalne podstawy, zasady i wartości państwowego ustroju Republiki Mołdawii.**
86. **W żadnym innym akcie tak wyraźnie nie zostało odzwierciedlone konstytucyjne rozumowanie ojców założycieli i credo narodowe, jak w Deklaracji Niepodległości. To właśnie Deklaracja Niepodległości, odzwierciedlając fundamentalne decyzje polityczne, wyraża świadomość narodową i definiuje „tożsamość konstytucyjną” Republiki Mołdawii.** Tym samym, Deklaracja Niepodległości wymienia najistotniejsze elementy dla zdefiniowania tożsamości konstytucyjnej nowego państwa i jego ludności: *dążenie do wolności, niepodległości i jedności narodowej, tożsamość językową, demokratyzację, państwo prawa, gospodarkę rynkową, historię, normy moralne i prawa międzynarodowego, europejski kierunek geopolityczny, zagwarantowanie praw socjalnych, gospodarczych, kulturowych, jak i wolności politycznych wszystkim obywatelom Republiki Mołdawii, w tym również osobom należącym do mniejszości narodowych, etnicznych, językowych i religijnych.*
87. W tym też sensie, poprzez odesłanie w Preambule Konstytucji, Deklaracja Niepodległości w sposób niepodważalny posiada **rangę tekstu konstytucyjnego.** Nawet jeśli brakowałoby takiego odesłania w Preambule Konstytucji, to Deklaracja Niepodległości Republiki Mołdawii – tak czy inaczej – **poprzez**

swoją naturę, miałyby rangę tekstu konstytucyjnego, gdyż stanowi najwyższy wyraz woli narodu do tworzenia i życia w państwie wolnym i niepodległym, woli która z góry określa konieczność przyjęcia Konstytucji i wiąże twórcę Konstytucji ideałami, zasadami i wartościami Deklaracji (zob. *mutatis mutandis*, orzeczenia niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego wspomniane w § 102 *poniżej*).

88. Sąd uznaje, że Deklaracja Niepodległości stanowi pierwotny fundament prawny i polityczny, na którym opiera się Konstytucja. Tym samym żadne z postanowień Konstytucji, mające odzwierciedlenie w tekście Deklaracji Niepodległości, nie może naruszać zakresu postanowień Deklaracji.
89. Co więcej, jako akt założycielski państwa Republika Mołdawii, Deklaracja Niepodległości jest dokumentem prawnym, który nie może zostać poddany jakimkolwiek zmianom i/ lub uzupełnieniom. Tym samym, Deklaracji Niepodległości przysługuje status „*wieczystej klauzuli*”, ponieważ określa ona tożsamość konstytucyjną systemu politycznego, której zasady nie mogą zostać zmienione bez zniszczenia tejsz tożsamości.
90. Z tego względu Sąd uznaje, że Deklaracja Niepodległości jest **pierwotnym, nienaruszalnym i niezmiennym elementem** bloku konstytucyjnego.
91. Poprzez Preambułę Konstytucji, Deklaracja Niepodległości rozszerza się na całą Konstytucję, **odgrywając kluczową rolę przy opracowywaniu, rozumieniu i stosowaniu tekstu Konstytucji. To jednocześnie cel Deklaracji, aby powoływano się na nią jako na źródło prawa** (zob. *mutatis mutandis*, wyrok nr 4 z 22 kwietnia 2013 r., §§ 56, 58, 59). Co za tym idzie, **jakakolwiek kontrola zgodności z Konstytucją lub jakakolwiek wykładnia będzie uwzględniała nie tylko tekst Konstytucji, ale i zasady konstytucyjne z bloku konstytucyjnego.**

II. KOLIZJA MIĘDZY DWOMA AKTAMI FUNDAMENTALNYMI W KWESTII, DOTYCZĄCEJ JĘZYKA PAŃSTWOWEGO

1. Argumenty autorów wniosku

92. Autorzy wniosku uznają, że zwrot językowy „język mołdawski, którego pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim” może semantycznie być uznany za równoznaczny ze zwrotem „język rumuński”, ponieważ tylko ten ostatni jest z naukowego punktu widzenia uzasadniony.
93. Zdaniem autorów wniosku, fakt ten został potwierdzony przez współczesne badania lingwistyczne i bez wyjątków znajduje wyraz w realiach edukacyjnych i naukowych Republiki Mołdawii.

2. Argumenty organów władzy i Akademii Nauk Mołdawii

94. W pisemnej opinii Prezydenta Republiki Mołdawii wskazuje się, że naukowa nazwa języka państwowego w Republice Mołdawii nie budzi wątpliwości, a zagadnienie to obecnie ma jedynie polityczny charakter.
95. W przekonaniu Prezydenta Republiki Mołdawii, naród rumuński zorganizowany jest w dwóch państwach rumuńskich: Rumunii oraz Republice Mołdawii. W przypadku Republiki Mołdawii zbierane są owoce rewolucyjnej ideologii rozsiewanej przez dziesiątki lat, która opiera się na założeniu „istnienia dwóch narodów, dwóch języków, dwóch różnych historii”.
96. Prezydent Republiki Mołdawii uważa, że problem nazwy oficjalnego języka państwa, który jest następstwem problemu tożsamości językowej narodu tytularnego, doprowadził do głębokiego podziału ludności Republiki Mołdawii. Republika Mołdawii powinna bez zwłoki rozwiązać swoje problemy językowe, zaś oficjalna nazwa języka państwowego powinna

zostać określona wyłącznie przez pryzmat prawdy naukowej, bez ingerencji czynnika politycznego.

97. Zdaniem Akademii Nauk Mołdawii językiem państwowym (oficjalnym) Republiki Mołdawii jest język rumuński, zaś zwrot językowy „język mołdawski, którego pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim” z artykułu 13 ust. 1 Konstytucji może być semantycznie uznany za równoznaczny z językiem rumuńskim. Akademia wskazuje jednocześnie na konieczność funkcjonowania języka państwowego Republiki Mołdawii na podstawie norm ortograficznych języka rumuńskiego.

3. Ocena Sądu

3.1. Zasady podstawowe

98. System konstytucyjny każdego państwa zawiera normy, mające bezpośrednio lub pośrednio charakter zasad, które ukierunkowują i kształtują wykładnię wszystkich postanowień konstytucyjnych, stanowiąc „konstytucyjny rdzeń”. Jak wiadomo, tego rodzaju hierarchizacja jest zazwyczaj oczywista w kontekście dyskusji nad poprawkami konstytucyjnymi, lecz wywołuje ona także bezpośrednie skutki w stosowaniu i wykładni Konstytucji.

3.2. Praktyka innych państw

99. Pojęcie nienaruszalnej „bazowej struktury” Konstytucji pojawia się w wielu konstytucjach. Artykuł 89 ust. 5⁶³ Konstytucji francuskiej zakazuje poprawki konstytucyjnej, która naruszałaby republikańską formę rządów Francji; artykuł 79 ust. 3⁶⁴ niemieckiej Ustawy Zasadniczej zakazuje poprawki konstytucyjnej, która naruszałaby godność ludzką lub republikański charakter Niemiec, demokrację oraz społeczne państwo

⁶³ „Republikańska forma rządu nie może stanowić przedmiotu zmiany Konstytucji.”, *Konstytucja Republiki Francuskiej*, tłum. W. Skrzydło, [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011, s. 293 (przyp. red.).

⁶⁴ „Zmiana niniejszej Ustawy Zasadniczej, która naruszałaby podział Federacji na kraje związkowe, zasadnicze współdziałanie krajów w ustawodawstwie lub zasady określone w art. 1 i 20 jest niedopuszczalna.”, *Konstytucja Republiki Federalnej Niemiec*, tłum. B. Banaszak, A. Malicka, [w:] *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011, s. 538 (przyp. red.).

federalne; artykuł 4⁶⁵ Konstytucji tureckiej zakazuje poprawki konstytucyjnej, dotyczącej Republiki, demokratycznego świeckiego i społecznego charakteru Turcji. Choć w wymienionych przypadkach osnowa struktury Konstytucji nie pojawia się w postaci formalnej preambuły, to jednak traktowana jest ona jak forma preambuły.

100. Istnienie rzeczowej hierarchizacji stwierdza również Komisja Wenecka:

„[I]stnieją konstytucje, zgodnie z którymi określone ich części – tzn. określone postanowienia lub zasady – są nienaruszalne lub nietykalne” (w kwestii tej zob. *Raport Komisji Weneckiej w sprawie poprawki konstytucyjnej*, CDL-AD(2010)001, przyjęty podczas 81. posiedzenia plenarnego w dniach 11–12 grudnia 2009 r., §§ 206–237).

101. Owe chronione zasady w praktyce państw odnoszą się przeważnie do formy rządów, ustroju państwa, suwerenności, integralności terytorialnej, określonych podstawowych praw i wolności (zob. *Raport Komisji Weneckiej w sprawie poprawki konstytucyjnej*, CDL-AD(2010)001, przyjęty podczas 81. posiedzenia plenarnego w dniach 11–12 grudnia 2009 r., §§ 206–237).

102. Dla przykładu, niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny stwierdził jeszcze w 1951 r. [I. BvervGE 14 (1951), sprawa *Südweststaat*; potwierdzone w 3 BVerfGE 225, 230–236 (1953), 30 BVerfGE I, 33–47 (1970)], że **„istnieją zasady konstytucyjne, które w takim stopniu są wyrazem istniejącego przed Konstytucją prawa, że wiążą nawet ustrojodawcę, zaś inne postanowienia konstytucyjne, niemające tej rangi mogą być traktowane jako nieważne ze względu na to, że naruszają te właśnie zasady”** [I BvervGE, 14, 32 (1951)], zwane „klauzulą wieczystą”. Tym samym, Federalny Trybunał Konstytucyjny orzekł, że **określone postanowienie konstytucyjne, nawet**

⁶⁵ „Postanowienia artykułu pierwszego, określające republikańską formę, postanowienia artykułu drugiego, określające cechy republiki oraz postanowienia artykułu trzeciego są niezmiennie i tym samym, nie mogą zostać wprowadzone do nich poprawki.”, *Konstytucja Republiki Tureckiej*, tłum. K. Wojciechowska-Litwinek, D. Haftka-İşik, K. Stanek, Ö. Emiroğlu, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2013, s. 56 (przyp. red.).

jeśli od początku znajduje się w Konstytucji lub zostało do niej włączone przy okazji noweli konstytucyjnej, może zostać uznane za niekonstytucyjne, jeśli jest sprzeczne z „wyższymi zasadami i fundamentalnymi postanowieniami”.

103. Przy okazji tzw. sprawy *Partii komunistycznej* [5 BVerfGE 85, (1956)], rozumowanie Trybunału oparto na tym, że w Ustawie Zasadniczej występuje, wyraźnie lub w sposób dorozumiany, **hierarchia** postanowień, w której postanowienia, posiadające **niższą rangę** powinny zostać zweryfikowane pod kątem ich zgodności z zasadami, posiadającymi **wyższą rangę**.
104. Podobnie Trybunał Konstytucyjny Austrii określił następującą zasadę wykładni: norma konstytucyjna powinna być interpretowana zgodnie z podstawowymi zasadami Konstytucji; **w razie kolizji, pierwszeństwo przysługuje normie zgodnej z zasadami fundamentalnymi** (VfSlg. 11500/1987).
105. Istnieje ponad sto przypadków orzeczeń, w których Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki odwołuje się do Deklaracji Niepodległości. W sprawie *Cotting przeciwko Godard*, 183 U.S. 79 (1901), Sąd Najwyższy USA orzekł: „Chociaż tego rodzaju deklaracja zasad nie może mieć mocy ustawy zasadniczej lub stać się podstawą decyzji sądowej, dotyczącej granic praw i zobowiązań, i chociaż we wszystkich sprawach należy odnieść się do ustawy zasadniczej narodu dla tego rodzaju ograniczeń, to ta ostatnia [ustawa zasadnicza] jest jednak wyłącznie ciałem i literą myśli i ducha tej pierwszej [Deklaracji Niepodległości], i zawsze roztropnym jest czytanie litery Konstytucji **w duchu Deklaracji Niepodległości**. Sądy nie mają bardziej imperatywnego obowiązku, niż stosowanie postanowień konstytucyjnych, mających zapewnić równość praw, która jest fundamentem wolnych rządów”.

3.3. *Zastosowanie wymienionych w niniejszej sprawie zasad*

106. Sąd zauważył, że zgodnie z artykułem 13 ust. 1 Konstytucji, językiem państwowym Republiki Mołdawii jest **„język mołdawski, którego pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim”**.

107. Z drugiej strony, Deklaracja Niepodległości wymienia termin „język rumuński”, jako język państwa nowo utworzonego państwa Republika Mołdawii.
108. W tym stanie rzeczy, termin „język rumuński” przyjęty dla określenia języka państwowego jest faktem, potwierdzonym w tekście Deklaracji Niepodległości, która jest aktem założycielskim państwa Republika Mołdawii. Niezależnie od nazw używanych w ustawodawstwie do chwili proklamowania niepodległości, Deklaracja Niepodległości wprowadziła wyraźne zróżnicowanie, opowiadając się *expressis verbis* za terminem „język rumuński”.
109. W tym kontekście Sąd przypomina, że w wyroku nr 17 z 12 lipca 2010 r. stwierdził:
- „3. Sąd nie będzie wyrażał oceny politycznej i historycznej wydarzeń z historii państwa Republika Mołdawii [...]. Sąd wypowie się tylko w sprawie pytań prawnych zawartych w wniosku [...]”.
110. Podążając tym tokiem rozumowania Sąd stwierdza, że nie należy do niego wyrażanie oceny naukowej nazwy języka państwowego, jak i osobliwości tego języka, gdyż należy to do środowiska akademickiego, nie zaś do środowiska politycznego lub prawniczego.
111. Sąd, potwierdzając istniejącą sprzeczność między tekstem Deklaracji Niepodległości a tekstem artykułu 13 ust. 1 Konstytucji, stwierdza, że nie jest upoważniony do uchylenia normy Konstytucji, jako że zmiana Konstytucji stanowi uprawnienie Parlamentu.
112. Aby usunąć konflikt między sformułowaniem artykułu 13 Konstytucji – „język mołdawski, którego pisownia oparta jest na alfabecie łacińskim” – a sformułowaniem z Deklaracji Niepodległości – „język rumuński”, Sąd odniesie się do hierarchii norm prawnych i, w konsekwencji, do zachodzącej między nimi relacji.

113. Sąd stwierdza, że w przypadku, gdy istnieje hierarchia ważności między dwiema normami, prawomocność normy niższej wpływa z normy wyższej rangi, natomiast norma niższa nie jest prawomocna, jeśli nie jest zgodna z normą wyższą. Tym samym, w przypadku, gdy istnieje konflikt między dwiema normami, jeśli są one różnej rangi, norma niższa sprzeczna z normą wyższą zostanie unieważniona. Natomiast jeśli normy mają tę samą rangę, Sąd rozstrzygnie ich kolizję w drodze wykładni (patrz w tej sprawie praktykę niemieckiego Federalnego Trybunału Konstytucyjnego, *BVerfGE 39, 1*).
114. Mając na uwadze powyższy § 87, dotyczący mocy konstytucyjnej tekstu Deklaracji Niepodległości jako części bloku konstytucyjnego, obydwu normom przysługuje ta sama ranga, jako że Konstytucja transponuje i gwarantuje wartości utwierdzone przez Deklarację Niepodległości. Tym samym, będąc postawionym przed sytuacją rozstrzygnięcia konfliktu między dwiema normami tej samej rangi, Sąd zamierza rozstrzygnąć go w drodze **wykładni**.
115. Sąd stwierdza, że mając na uwadze naturę prawną Deklaracji Niepodległości (zob. §§ 88–90), reguła *lex posteriori derogat priori* nie ma w tej sprawie zastosowania. Gdyby natomiast przyjąć *per a contrario* i zgodzić się, że określone postanowienia zawarte w Deklaracji Niepodległości mogłyby być sprzeczne z Konstytucją, wówczas należałoby ogłosić niekonstytucyjność samej Deklaracji Niepodległości, co z kolei jest nonsensem.
116. Mając na uwadze powyższe paragrafy 88 i 91, dotyczące konstytucyjnego znaczenia Deklaracji Niepodległości, w wykładni tych dwóch tekstów Sąd oprze się na rozumowaniu ojców założycieli państwa, wyrażonym w Deklaracji Niepodległości (*ratio legis*).
117. W tym kontekście Sąd przyjmuje, że każdy ład polityczny ma swój punkt wyjściowy, który jest odniesieniem dla wartości i systemu prawnego tego ładu. W przypadku istniejącego obecnie w Republice Mołdawii systemu wartości, systemu prawnego i systemu politycznego, punktem odniesienia jest

rok 1991, kiedy w granicach byłej MSRR utworzono państwo Republika Mołdawii. Akt, który zaświadcza o utworzeniu Republiki Mołdawii – Deklaracja Niepodległości – zawiera zasadnicze założenia systemu wartości i systemu prawnego, które państwo mołdawskie przyjęło za swój fundament. Akt ten wylicza również „elementy identyfikujące” tegoż państwa, którymi są: język państwowy, flaga państwowa, godło państwowe, oficjalna nazwa państwa.

118. Fundamentalna ranga Deklaracji Niepodległości wynika z powszechnego konsensusu narodowego, który ją uprawomocnił, a także z jej determinującej dla nowego państwa treści. W obrębie ładu konstytucyjnego Republiki Mołdawii, ranga ta nadaje Deklaracji Niepodległości funkcję kompleksową („funkcję jednoczącą” w języku Komisji Weneckiej, wspomnianą w § 56 *powyżej*), poprzez odniesienie do innych postanowień konstytucyjnych (w podobny sposób, co ogólne zasady dotyczące państwa prawa, podstawowych praw i wolności, sprawiedliwości i pluralizmu politycznego itp.), sama zaś Deklaracja stanowi rdzeń bloku konstytucyjnego.
119. „*Język rumuński jako język państwowy*” oraz „*przywrócenie alfabetu łacińskiego*” są pierwszymi wyliczonymi przez Deklarację Niepodległości „elementami identyfikującymi” państwa (patrz § 117 *powyżej*), z czego w sposób oczywisty wynika, że elementy te uznane były za zasadnicze przy definiowaniu tożsamości konstytucyjnej nowego państwa i jego ludności, skoro umieszczono je obok, przykładowo, flagi, godła i oficjalnej nazwy państwa. **Odgrywały one kluczową rolę w systemie wartości powstałym wskutek proklamowania niepodległości Republiki Mołdawii.**
120. W rezultacie historyczno-celowościowej wykładni Preambuły Konstytucji Sąd przyjmuje, że Deklaracja Niepodległości leżała u podstaw przyjęcia Konstytucji w roku 1994. Wszelkie zresztą polityczne przemiany były rezultatem walki o wyzwolenie narodowe, wolność, niepodległość i jedność narodową. Kluczowym elementem procesu emancypacji narodowej była walka o język rumuński i alfabet łaciński. Odzyskanie

prawa do nazwy języka i alfabetu łacińskiego znalazło swoje potwierdzenie w Deklaracji Niepodległości, będącej aktem niezmiennym, właśnie dla ochrony wspomnianej wartości narodowej tożsamości, dla zapobieżenia zagrożeniu asymilacją i zanikiem narodu.

121. Z punktu widzenia zasady demokracji, naruszenie tożsamości konstytucyjnej zawartej w Deklaracji Niepodległości, stanowi jednocześnie zamach na suwerenność narodu. Oznacza to, że nie wynika z niej możliwość przekazania przedstawicielom i organom narodu prawa do decydowania o losie tożsamości konstytucyjnej (zob. *mutatis mutandis*, orzeczenie Federalnego Trybunału Konstytucyjnego Niemiec, BvE 2/08 z 30 czerwca 2009 r.). Żadnemu organowi konstytucyjnemu nie przyznano uprawnień do zmiany fundamentalnych zasad konstytucyjnych zawartych w Preambule Konstytucji i w Deklaracji Niepodległości. Nie mogą one być przedmiotem politycznych decyzji ani poddane głosowaniu powszechnemu.
122. Zatem, stosując zasady wskazane w wyroku nr 4 z 22 kwietnia 2013 r. (§§ 56, 58, 59), każda wykładnia Konstytucji powinna mieć na względzie pierwotne cele Konstytucji, które są określone w Preambule i – co za tym idzie – w Deklaracji Niepodległości, z której wywodzi się sam tekst Konstytucji. Tym samym, **gdy istnieje więcej wykładni, pierwszeństwo przysługuje tej, która jest zgodna z Preambulą i, co za tym idzie, z Deklaracją Niepodległości.**
123. Tak więc, **żaden akt prawny, niezależnie od jego mocy prawnej, w tym również Ustawa zasadnicza, nie może być sprzeczny z treścią Deklaracji Niepodległości.** Tak długo, jak w Republice Mołdawii obowiązuje ład polityczny ukonstytuowany Deklaracją Niepodległości z 27 sierpnia 1991 r., ustrojodawca nie może przyjąć postanowień z nią sprzecznych. **Jeżeli mimo to, w Ustawie zasadniczej ustrojodawca przyjąłby rozwiązania sprzeczne z tekstem Deklaracji Niepodległości, to tekstem prawomocnym pozostaje tekst Deklaracji Niepodległości.**

124. W świetle powyższych stwierdzeń, mając na uwadze wniośki wypływające z analizy postanowień obu tych aktów, dotyczących nazwy języka państwowego, Sąd stwierdza, że łączna wykładnia Preambuły oraz artykułu 13 Konstytucji wskazuje na istnienie jednego języka państwowego, którego nazwa określona jest przez imperatywną normę pierwotną z Deklaracji Niepodległości. Tym samym, Sąd uznaje, że postanowienie zawarte w Deklaracji Niepodległości, dotyczące języka rumuńskiego jako języka państwowego Republiki Mołdawii ma pierwszeństwo wobec postanowień, dotyczących języka mołdawskiego zawartych w artykule 13 Konstytucji.
125. Mając to na uwadze, Sąd potwierdza wnioski zawarte w wyroku nr 33 z 10 października 2013 r. o wykładni art. 140 Konstytucji:

„47. Wykładnia norm konstytucyjnych ma charakter oficjalny i wiążący dla wszystkich podmiotów stosunków prawnych. Wyrok w sprawie wykładni norm konstytucyjnych ma moc prawną i wiąże wszystkie konstytucyjne organy Republiki Mołdawii w zakresie przyjętym w wyroku. Wyrok stosuje się bezpośrednio, bez żadnych innych warunków formalnych”.

Z powyższych względów, na mocy artykułów 140 Konstytucji, art. 26 ustawy o Sądzie Konstytucyjnym, art. 6, art. 61, art. 62 lit. b) i art. 68 Kodeksu Sądownictwa Konstytucyjnego, Sąd Konstytucyjny

POSTANAWIA:

1. W myśl Preambuły Konstytucji, Deklaracja Niepodległości Republiki Mołdawii stanowi z Konstytucją całość i jest pierwotnym i niezmiennym tekstem konstytucyjnym bloku konstytucyjnego.
2. W przypadku zaistnienia rozbieżności między tekstem Deklaracji Niepodległości a tekstem Konstytucji, pierwszeństwo ma pierwotny tekst konstytucyjny Deklaracji Niepodległości.

3. Niniejszy wyrok jest ostateczny, nie przysługuje od niego żadne odwołanie, wchodzi w życie z dniem ogłoszenia i podlega opublikowaniu w „Monitorul Oficial al Republicii Moldova”.

Prezes Sądu

Alexandru TĂNASE

Kiszyniów, 5 grudnia 2013 r.

HCC nr 36

Teczka nr 8b/2013 i 41b/2013

ZDANIE ODREBNE

**złożone na podstawie art. 27 ust. 5 ustawy
o Sądzie Konstytucyjnym**

oraz art. 67 Kodeksu Sądownictwa Konstytucyjnego

1. Podczas obrad nad wyrokiem nr 36 z 5 grudnia 2013 r., w którym Sąd stwierdził, że tekst Deklaracji Niepodległości ma pierwszeństwo wobec tekstu Konstytucji, doszedłem do odmiennego przekonania niż to, które zostało wyrażone we wspomnianym wyroku.
2. Jednocześnie popieram stanowisko Sądu, jeśli chodzi o uznanie, że tekst Deklaracji Niepodległości i tekst Konstytucji stanowią wspólny blok. W tym kontekście pragnę wyjaśnić niektóre aspekty, które wynikają z powiązania między wspomnianymi aktami, jak i więzi występującej między Preambułą Konstytucji a Deklaracją Niepodległości.
3. Przesłanką dla utworzenia pojęcia „blok konstytucyjny” było doświadczenie innych państw: Francji, Hiszpanii, Węgier i in., w których, poprzez orzecznictwo instancji sądownictwa konstytucyjnego, nadano moc tekstów konstytucyjnych niektórym zasadom i normom, nie będącym częścią tekstów konstytucji w znaczeniu dosłownym, w tym także niektórym politycznym bądź polityczno-prawnym deklaracjom.
4. Deklaracja polityczna jest uroczystą proklamacją upoważnionego organu, dokumentem, który zawiera ocenę okoliczności i faktów, celów i zasad działania. Deklaracje często nie zawierają norm prawnych, tylko stanowią punkt wyjścia dla opracowania i przyjęcia takich norm w przyszłości. W wielu państwach deklaracje polityczne, a zwłaszcza deklaracje niepodległości, stanowiły załączki konstytucji i źródła prawa dla sfery politycznej.
5. W Republice Mołdawii Deklaracja Niepodległości z 27 sierpnia 1991 r., jak słusznie zauważono w omawianym wyroku, jest „dokumentem polityczno-prawnym, który usankcjonował utworzenie nowego niepodległego państwa Republika Mołdawii,

stanowiąc „akt urodzenia” nowego państwa, określający fundamenty, podstawowe zasady i wartości organizacji państwowej Republiki Mołdawii” (paragraf 49).

6. Aby znaleźć podstawę dla mocy prawnej Deklaracji Niepodległości w odniesieniu do innych elementów bloku konstytucyjnego konieczne jest określenie, jakiego rodzaju powiązanie występuje pomiędzy Deklaracją Niepodległości a Preambułą Konstytucji.
7. W tym kontekście chciałbym podkreślić, że pozbawione podstawy prawnej jest stwierdzenie, zgodnie z którym, gdy istnieje więcej wykładni pierwszeństwo przysługuje tej, która jest zgodna z Preambułą i, co za tym idzie, z Deklaracją Niepodległości (paragraf 122).
8. U źródeł takiego stwierdzenia leży rozumowanie, zgodnie z którym w Preambule Konstytucji znajduje się odesłanie do Deklaracji Niepodległości, zaś Preambuła, w przekonaniu Sądu, „odgrywa kluczową rolę w rozumieniu i stosowaniu tekstu Konstytucji [...]” i „[...] wtedy, gdy istnieje więcej wykładni, pierwszeństwo przysługuje tej z nich, która jest zgodna z Preambułą” (patrz paragrafy 56, 58, 59 wyroku Sądu Konstytucyjnego nr 4 z 22 kwietnia 2013 r.).
9. W rzeczywistości, w Preambule Konstytucji znajduje się odesłanie do „*wielowiekowych dążeń narodu do życia w kraju suwerennym, wyrażonych poprzez proklamowanie niepodległości Republiki Mołdawii*”, nie zaś do Deklaracji Niepodległości jako dokumentu. Oczywistym jest, że nie istnieje bezpośredni związek między polityczno-filozoficznym twierdzeniem „wielowiekowe dążenia narodu do życia w kraju suwerennym” a Deklaracją Niepodległości jako aktem polityczno-prawnym.
10. Problem mocy prawnej deklaracji politycznych stanowił klasyczny przedmiot kontrowersji doktrynalnych w różnych krajach. Niektórzy autorzy twierdzą, że teksty te nie mogą mieć mocy prawnej; w ich przekonaniu są one „wielkimi deklaracjami intencji, stwierdzeniami filozoficznymi lub moralnymi”, lecz nie tworzą norm prawa.

11. We Francji debaty między zwolennikami i przeciwnikami przyznawania mocy prawnej deklaracjom zakończyła się zwycięstwem tych pierwszych w roku 1958, gdy referendum została poddana Konstytucja, a wraz z nią Preambuła, w której proklamowane jest przywiązanie do praw człowieka oraz do zasad suwerenności narodowej, tak jak zostały one określone w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z roku 1789, potwierdzonej i uzupełnionej przez Preambułę Konstytucji z roku 1946. Fakt ten pozwolił francuskiej Radzie Konstytucyjnej, poprzez jej orzeczenie z 16 lipca 1971 r., nadać moc konstytucyjną wszystkim wspomnianym wyżej aktom, zaś później również i Karcie Środowiska Naturalnego z roku 2004, które weszły w skład francuskiej koncepcji „bloku konstytucyjnego”.
12. W kwestii francuskiego systemu konstytucyjnego, w którym Rada Konstytucyjna ustanowiła pojęcie „bloku konstytucyjnego”, należy mieć na uwadze co następuje. Zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie odnotowano, że nie istnieje prawna hierarchia między poszczególnymi zasadami bądź regułami, jakie tworzą francuski blok konstytucyjny. Wszystkie posiadają tę samą moc prawną, toteż nie mogą istnieć reguły „bardziej konstytucyjne” niż inne, ani reguły „ponadkonstytucyjne”. Reguły i zasady wymienione w powyższych aktach zaliczone są do tego samego poziomu w bloku konstytucyjnym.
13. Podkreślono, że zadanie rozwiązywania konfliktów pojawiających się między zasadami i normami bloku konstytucyjnego powierzone jest w pierwszej kolejności ustawodawcy, który korzysta ze swego dyskrecjonalnego uprawnienia pod kontrolą sędziego konstytucyjnego. Sędzia konstytucyjny „często wzywany jest do dokonania kontroli rozstrzygnięcia dokonanego przez ustawodawcę między potencjalnie sprzecznymi w ich stosowaniu zasadami [...], wykorzystując zasadę proporcjonalności. Sędzia konstytucyjny nie tworzy jednak, dosłownie rzecz biorąc, norm konstytucyjnych. Co więcej, nie może on kontrolować ani ustaw konstytucyjnych, ani ustaw przyjętych w drodze referendum, będących bezpośrednim wyrazem suwerenności narodowej, ponieważ jako cenzor ustaw, jest on służą

konstytucji” (Mathieu B. Qu'est-ce que la Constitution? <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/laconstitution/la-constitution-de-1958-en-20-questions/la-constitution-en-20-questionsquestion-n-1.166>).

14. We francuskim systemie konstytucyjnym, aby dokonać tego rodzaju rozstrzygnięcia konfliktów, wykorzystywano rozmaite metody, a w szczególności wykładnię badanych norm w taki sposób, aby były one ze sobą zgodne, demonstrowanie możliwości stosowania ich w sposób łączny itp. Podobnie, do chwili obecnej nie została opracowana jednolita metoda rozwiązywania ani wspólne kryteria, mogące zostać wykorzystane we wszystkich przypadkach konfliktu – rozwiązanie konfliktu następuje *in concreto*, zależnie od okoliczności sprawy.
15. Jako że w wyroku model francuski przyjęty jest za punkt odniesienia i za podstawę do ustanowienia pojęcia „bloku konstytucyjnego”, Sąd powinien był zastosować metodę wykładni porównawczej, zgodnie z którą rozwiązania opierają się na analizie wykładni i stosowania podobnych instytucji prawnych w innych systemach prawa oraz metodę analogii (*ubi eadem est ratio, ibi eadem solutio esse debet*), która opiera się na założeniu, że tam gdzie istnieją te same argumenty (motywy), powinny być zastosowane te same rozwiązania. Istotą tego rozwiązania jest: ta sama przyczyna winna prowadzić do tego samego skutku. Stosując powyższe metody do zbadania współzależności między dwoma aktami, które tworzą „blok konstytucyjny” Republiki Mołdawii – Deklaracją Niepodległości a Konstytucją – istota rozstrzygnięcia powinna tkwić w przyjęciu równej mocy prawnej powyższych aktów.
16. Rozwiązanie to wynika z zastosowania metody wykładni historyczno-celowościowej, która polega na ustaleniu sensu danej dyspozycji prawnej, z uwzględnieniem celu, jaki stawiał ustawodawca, przyjmując daną normę oraz biorąc ewentualnie pod uwagę także dany kontekst historyczny. Zważywszy na to, że obydwa akty prawne pojawiły się w następstwie wspólnego działania politycznego w krótkim okresie czasu, to są one oparte na tych samych wartościach, proklamują te same

zasady, określają fundamentalne podstawy instytucji państwowych, i nie istnieje żadna przesłanka, by przyznać wyższą moc prawną Deklaracji Niepodległości w stosunku do Konstytucji.

17. Należy koniecznie stwierdzić, że do naszego bloku konstytucyjnego należą również „ustawy i uchwały Parlamentu Republiki Mołdawii o uznaniu języka rumuńskiego za język państwowy i o przywróceniu alfabetu łaćnińskiego z 31 sierpnia 1989 r.”, do których to *expressis verbis* odnosi się Deklaracja Niepodległości.
18. W tym kontekście należy odnotować, że w aktach, do których następuje odwołanie (ustawa nr 3462, wyrok nr 3463, ustawa nr 3464) przyjęto zwrot językowy „język mołdawski”, nie zaś „język rumuński”. Tym samym, poprzez ustawę nr 3464 z 31 sierpnia 1989 r. ustawodawca stwierdził: *„celem likwidacji deformacji zasztych w konstrukcji lingwistycznej na obszarze Mołdawskiej SRR, objęcia ochroną statusu języka mołdawskiego – jednej z głównych podstaw istnienia narodu mołdawskiego w procesie jego suwerennego formowania narodowo-państwowego, zapewnienia jego stosowania we wszystkich sferach na obszarze Mołdawskiej SRR, jak i uregulowania stosunków językowo-narodowych w republice, [postanawia się] uzupełnić Konstytucję (Ustawę zasadniczą) Mołdawskiej SRR o artykuł 70/1 o następującej treści: Artykuł 70/1. Językiem państwowym Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej jest język mołdawski [...]”*.
19. W rezultacie stwierdza się, że w aktach, które tworzą „blok konstytucyjny” przeważają normy, które sankcjonują zwrot „język mołdawski”. Stosując metodę wykładni systemowej, która zakłada wyjaśnienie rozumienia danej normy prawnej przy uwzględnieniu jej powiązań z innymi normami prawnymi, czy to z tego samego, czy z innego aktu normatywnego, Sąd nie miał prawa przyznać wyższej mocy tekstowi Deklaracji, w której zwrot „język rumuński” jest tylko wymieniony, w stosunku do przepisów innych tekstów (art. 13 Konstytucji, ustawa nr 3464 z 31 sierpnia 1989 r. itd.), które *de facto* za język państwowy uznają język mołdawski.

20. Przyznanie wyższej mocy prawnej tekstowi Deklaracji Niepodległości względem tekstu Konstytucji stoi w sprzeczności z ogólnymi zasadami rozstrzygającymi kolizję norm prawa.
21. Tym samym, uznanie wyższości Deklaracji Niepodległości względem Konstytucji jest niemożliwe z punktu widzenia zasady *lex superior derogat legi inferiori* (ustawa wyższa ma pierwszeństwo względem ustawy niższej).
22. Najwyższa ranga Konstytucji w hierarchii aktów prawnych wynika z następujących czynników: usankcjonowania *expressis verbis* jej supremacji w art. 7 Konstytucji; procedury występowania z inicjatywą przyjęcia bądź zmiany Konstytucji; innych organów uchwalających Konstytucję (Konstytucja została wprowadzie uchwalona przez Parlament, jednak ten, w chwili jej uchwalenia miał rangę zgromadzenia ustawodawczego); procedury jej uchwalenia (wymóg zebrania większości kwalifikowanej w obrębie zgromadzenia ustawodawczego); udziału innych aktorów, niż tylko Parlament przy jej legalnej wykładni (Sąd Konstytucyjny), jak i z innych czynników, które nadają Konstytucji najwyższy poziom prawomocności.
23. Deklaracja Niepodległości została przyjęta poprzez ustawę nr 691 z 27 sierpnia 1991 r. Fakt, że Deklaracja została podpisana przez wszystkich deputowanych obecnych na posiedzeniu Parlamentu nie nadaje jej większej mocy prawnej. Sama zaś deklaracja pozostaje dokumentem w randze ustawy (nie istniał wówczas podział na ustawy organiczne i ustawy zwykłe). W tych warunkach Deklaracja nie może mieć wyższej rangi niż Ustawa zasadnicza, która jest najwyższym źródłem prawa w systemie prawnym każdego państwa.
24. W świetle zasady *lex specialis derogat legi generali* (ustawa szczególna ma pierwszeństwo wobec ustawy ogólnej) oczywistym jest, że postanowienia Deklaracji Niepodległości mają charakter ogólny, podczas gdy norma art. 13 Konstytucji, który jest specjalnie poświęcony nazwie języka państwowego Republiki Mołdawii, jawi się jako *lex specialis*.

25. Jeśli chodzi o zasadę *lex posterior derogat priori* (ustawa nowsza ma pierwszeństwo względem ustawy starszej), to nie może ona być tu zastosowana, ponieważ zasada ta funkcjonuje jedynie w przypadku, gdy mowa o dwóch ustawach, z których obie mają charakter ogólny lub szczególny.
26. W kontekście przedmiotu wniosków, jako ogólna konkluzja narzuca się spostrzeżenie, iż autorzy wniosków, domagając się wykładni art. 13 Konstytucji, w rzeczywistości dążyli do jej modyfikacji, wykorzystując procedurę wykładni legalnej i omijając procedury zmiany Konstytucji przewidziane w tytule VI Konstytucji.
27. W tym sensie, bardzo trafne okazują się spostrzeżenia przedstawione w raporcie Komisji Weneckiej w sprawie zmiany Konstytucji (CDL-AD (2010)001): „Komisja Wenecka wielokrotnie z zadowoleniem witała i przyjmowała model „sądów konstytucyjnych”, który obecnie jest rozpowszechniony w Europie. Model ten w zasadzie sprzyja wykładni konstytucyjnej poprzez orzecznictwo. Tego rodzaju tendencje mogą w prawomocny sposób przyczynić się do rozwoju narodowych systemów konstytucyjnych. Mimo to, **Komisja Wenecka przyjmuje, że dla ważnej zmiany konstytucyjnej, demokratyczna i deliberatywna procedura polityczna, zgodna z procedurami przewidzianymi dla zmian Konstytucji, jest w oczywisty sposób bardziej pożądana od podejścia czysto jurysdykcyjnego**” (paragraf 112).
28. W tym samym duchu Komisja Wenecka uznała „za ogólną zasadę, iż każda znacząca zmiana konstytucyjna powinna w pierwszej kolejności być dokonana zgodnie z przewidzianymi procedurami formalnej zmiany, uwzględniając, że jednym z głównych celów rygorystycznych procedur jest zagwarantowanie prawomocności zmian konstytucyjnych” (*ibidem*, paragraf 22).
29. W świetle przedstawionych stwierdzeń, uznając, że ciąg rozumowań, które leżały u podstaw omawianego wyroku jest sprzeczny tak z regułami wykładni, jak i z regułami rozstrzygającymi

kolizję norm prawnych, i nie ma wystarczającej podstawy prawnej. Co za tym idzie, przyznanie wyższej mocy prawnej Deklaracji Niepodległości w stosunku do Konstytucji, tak by tekst Deklaracji Niepodległości miał pierwszeństwo, jak zostało stwierdzone w wyroku Sądu Konstytucyjnego nr 36 z 5 grudnia 2013 r., jest pozbawione podstaw.

Aurel BĂIEȘU

Sędzia Sądu Konstytucyjnego

5 grudnia 2013

WYBRANA LITERATURA

Publikacje zwarte

Arseni A. [et al.], *Constituția Republicii Moldova comentată articol cu articol. Volumul I. Titlul I. Principii generale*, Civitas, Chișinău 2000.

Beșleagă V., *Destine transnistriene*, Prut international, Chișinău 2010.

Bochmann K., *Limba română: istorie, variante, conflicte. O privire din afară*, Cartdidact, Chișinău 2004.

Burakowski A., *Geniusz Karpat. Dyktatura Nicolae Ceaușescu 1965–1989*, Trio-ISP PAN, Warszawa 2008.

Burcă R., *7 aprilie 2009. Afară din întuneric*, Prut internațional, Chișinău 2010.

Capcelea V., *Tranziția moldovenească: fazele, elementele structurale, dimensiunile, paradoxurile, eșecurile și avatarurile ei*, ARC, Chișinău 2012.

Carp R., Stanomir I., Vlad L., *De la „pravilă” la „constituție”. O istorie a începuturilor constituționale românești*, Nemira, București 2002.

Cașu I., *Dușmanul de clasă. Represiuni politice, violență și rezistență în R(A)SS Moldovenească, 1924–1956*, Cartier, Chișinău 2014.

Cașu I., *„Politica națională” în Moldova Sovietică (1944–1989)*, Cartdidact, Chișinău 2000.

Cazacu M., Trifon N., *Un État en quête de nation. La République de Moldavie*, Non Lieu, Paris 2010.

Chircă S.I., *Basarabie! Libertatea și progresul vin de peste Prut*, Arc, Chișinău 2011.

Cimpoeșu D., *Republica Moldova între România și Rusia 1989–2009*, Tipografia Serebia, Chișinău 2010.

Ciobanu Veniamin, *Țările române și Polonia. Secolele XIV–XVI*, Editura Academiei R.S.R., Bukareszt 1985.

Ciobanu Vitalie, *Anatomia unui faliment geopolitic: Republica Moldova*, Polirom, Iași 2005.

Ciscel M.H., *The Language of the Moldovans. Romania, Russia and Identity in an ex-Soviet Republic*, Lexington Books, Lanham 2007.

Cojocaru Gh., *Colapsul URSS și dilema relațiilor româno-române*, Omega, București 2001.

Colesnic-Codreanca L., *Limba română în Basarabia (1812–1918)*, Museum, Chișinău 2003.

Constantin I., *Pantelimon Halippa neînfricat pentru Basarabia*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București 2009.

Constantin I., *România, marile puteri și problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, București 1995.

Constantin I., Negrei I., *Pantelimon Halippa – tribun al Basarabiei*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București 2009.

Constantin I., Negrei I., Negru Gh., *Ioan Pelivan. Părinte al mișcării naționale din Basarabia*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București 2011.

Constantiniu F., *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic Gold, București 2008.

Constantiniu F., Schipor I., *Trecerea Nistrului (1941). O decizie controversată*, Editura Albatros, București 1995.

Costaș I., *Transnistria 1989–1992. Cronica unui război „nedeclarat”*, RAO, București 2012.

Czamańska I., *Drakula. Wampir, tyran czy bohater? Nowe spojrzenie po latach*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2013.

Czamańska I., *Moldavia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Wydawnictwo UAM, Poznań 1996.

Deletant D., *Rumunia. Zapomniany sojusznik Hitlera*, Bellona, Warszawa 2005.

Deleu X., *Transnistrie. La poudrière de l'Europe*, Hugo doc, Paris 2005.

Dima N., *Moldova and the Transdnestr Republic*, Columbia University Press, New York 2001.

Dubicki T., Dach K., *Żelazny legion Michała Archanioła. Z dziejów ruchu faszystowskiego w Rumunii*, Adiutor, Warszawa 1996.

Dungaciu D., „*Basarabia e România?*” – dileme identitare și (geo) politice în Republica Moldova, Cartier istoric, Chișinău 2011.

Dungaciu D., *Cine suntem noi? Cronici de la Est de Vest*, Cartier istoric, Chișinău 2009.

Dungaciu D., *Moldova ante portas*, Tritonic, București 2005.

Eremia I., *Falsificarea Istorie sau „Fenomenul Stati” în Republica Moldova*, Cartdidact, Chișinău 2003.

Filip C., *Dosarul Transnistria (istoria unui conflict „înghețat”)*, Timpul, Iași 2011.

Fruntașu I., *O istorie etnopolitică a Basarabiei 1812–2002*, Cartier istoric, Chișinău 2002.

Giurescu C.C., *Tîrguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, Editura Academiei R.S.R., București 1967.

Goduń T. [et al.], *Leksykon systemów politycznych*, Elipsa, Warszawa 2003.

Gribincea A., Gribincea M., Șișcanu M., *Politica de moldovenizare în R.A.S.S. Moldovenească. Culegere de documente și materiale*, Civitas, Chișinău 2004.

Grossu S., *La Moldavie soviétique*, Éditions du Progrès, Moscou 1987.

Hatlas J., *Gagauzja i Gagauzi: historia oraz współczesność*, Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Poznań 2009.

Ioan Pelivan: Istoric al mișcării de eliberare națională din Basarabia, Editura Biblioteca Bucureștilor, București 2012.

Ionescu M.E., *Romania orientală. 160 de ani (1848–2009)*, Editura Militară, București 2009.

Iscru G.D., *Revoluția română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Casa de Editură și Librărie „Nicolae Bălcescu”, București 2000.

Istoria Republicii Moldova. Din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre, Elan Poligraf, Chişinău 2004.

În apărarea istoriei și demnității naționale, Cartdidact, Chişinău 2003.

Jarcuțchi I., Mischevca V., *Pacea de la București (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812)*, Editura Știința, Chişinău 1993.

Jewsbury G.F., *The Russian Annexation of Bessarabia—1774—1828: a Study of Imperial Expansion*, Boulder, New York 1976.

Johansson A., *Disidența democratică. Națiune și democrație în Republica Moldova*, ARC, Chişinău 2013.

Kastory A., *Rozbiór Rumunii w 1940 roku*, Wydawnictwo Neriton, IH PAN, Warszawa 2002.

King Ch., *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, Editura Arc, Chişinău 2005.

Kosienkowski M., *Naddniestrzańska Republika Moldawska. Determinanty przetrwania*, Adam Marszałek, Toruń 2010.

Mareșalul Antonescu la Odessa, Paideia, București 1999.

Matveev S., *Procesele etno-culturale din spațiul carpato-nistrean în secolele II-XIV. Istoriografia sovietică*, Pontos, Chişinău 2009.

Mischevca V., *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea*, Editura Civitas, Chişinău 1999.

Murgescu B., *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, Polirom, Iași 2012.

Negru Gh., *Politica etnolingvistică în R.S.S. Moldovenească*, Prut Internațional, Iași 2000.

Nuță I., *Limbă și cultură românească în Basarabia*, Vicovia, Bacău 2007.

Olaru-Cemîrtan V., *Deportările din Basarabia: 1940–1941, 1944–1956*, Pontos, Chişinău 2013.

Pasat V., *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940–1953)*, Cartier, Chișinău 2011.

Păcurariu Pr.M., *Basarabia. Aspecte din istoria Bisericii și a Neamului Românesc. Carte publicată cu binecuvântarea Preafericitul Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București 2012.

Petrencu A., *Basarabia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (1939–1945)*, Prut Internațional, Chișinău 2006.

Postică E., *Rezistența antisovietică în Basarabia 1944–1950*, Știința, Chișinău 1997.

Poștarencu D., *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Prut Internațional, Chișinău 2006.

Protsyk O., Bucătaru I., Volentir A., *Competiția partidelor în Moldova. Ideologie, organizare internă și abordarea conflictelor etno-teritoriale*, CEP USM, Chișinău 2008.

Rajczyk R., *Parlament Mołdowy*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012.

Revoluția Twitter. Episodul întâi. Republica Moldova, ARC, Știința, Chișinău 2010.

Ruzé A., *Ukrainiens et Roumains (IXe–XXe siècles). Rivalités carpatho-pontiques*, L'Harmattan, Paris 1999.

Schultz I., *Les conséquences de l'entrée de la Roumanie dans l'UE sur les conflits identitaires en République de Moldavie*. Praca doktorska obroniona w Instytucie Studiów Politycznych w Lyonie 29 sierpnia 2008 roku [na prawach manuskryptu].

Sikora-Gaca M., *System partyjny Mołdawii w latach 1989–2009*, Wydawnictwo TAKO, Toruń 2013.

Sikora-Gaca M., *Proces instytucjonalizacji partii politycznych w Republice Mołdawii*, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2013.

Skrzypek A., *Druga smuta. Zarys dziejów Rosji 1985–2004*, Aspra-JR, Warszawa 2004.

Solak J., *Moldawia. Republika na trzy pęknięta. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu” o Naddniestrze*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2009.

Spierski Z., *Awantury moldawskie*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1967.

Stati V., *Dicționar moldovenesc-românesc*, Chișinău, Tipografia Centrală, 2003, również wydanie II uzupełnione, Tipografia AȘM, Chișinău 2011.

Stati V., *Moldova. Istoria adevărată*, KPOMD, Odesa 2012.

Șișcanu E.N., *Basarabia sub regimul bolșevic (1940–1952)*, Semne, București 1998.

Tanty M., *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003.

Țăcu O., *Problema Basarabiei și relațiile sovieto-române în perioada interbelică (1919–1939)*, Prut Internațional, Chișinău 2004.

Țurcanu I., *Descrierea Basarabiei. Teritoriul dintre Prut și Nistru în evoluție istorică (din primele secole ale mileniului II pînă la sfârșitul secolului al XX-lea)*, Cartier Istoric, Chișinău 2011.

Țurcanu I., *În căutarea originii numelui Basarabia*, Labirint, Chișinău 2010.

Wierzbicki A., *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Elipsa, Warszawa 2008.

Ангели Ф., *Эпоха и новая трактовка родословия Кантемиров: конец XIV – первая половина XVIII вв.*, Tipografia Centrală, Кишинёв 2010.

Ангели Ф., *Краткая история Гагаузов*, Tipografia Centrală, Кишинёв, 2010.

Андрунакиевич В.А., Вартичан И.К. (red.), *Советская Молдавия. Краткая энциклопедия*, Гл. ред. Молдавской Сов. Энциклопедии, Кишинёв 1982.

Кожокару Н., *Проблема адаптации нерумыноязычного населения Республики Молдова к автохтонной этнической среде*, Tehnica-Info, Кишинэу 2004.

Лазарев А.М., *Молдавская советская государственность и бессарабский вопрос*, Карта Молдовеняскэ, Кишинёв 1974.

Лука Н.Л., *О происхождение народной религиозной и календарной терминологии наречий гагаузов Бессарабии*, Tipografia Centrală, Кишинёв 2009.

Панас Прот. М., *История Православной Церкви Республики Молдова. С благословения Высокопреосвященнейшего Владимира, Митрополита Кишинёвского и всея Молдовы*, Fundația „Draghiștea”, Кишинэу 2009.

Стати В., *Молдаване – не румыны. Сравнительное историческое и этническое исследование*, КП ОГТ, Одесса 2013.

Степанюк В., *Государственность молдавского народа. Исторические, политические и правовые аспекты*, Tipografia Centrală, Кишинёв 2006.

Туфар Н.Х., Туфар Н.Н., *Комратская Республика. 1906 год*, Комрат 2009 [на prawach manuskryptu].

Шорников П.М., *Молдавская самобытность*, Ид-во Приденстр. ун-та, Тирасполь 2007.

Artykuły w publikacjach zwartych

Agrigoroaiei I., *24 ianuarie 1918 la Iași și la Chișinău*, [w:] Ivănescu D., Vitcu D. (red.), *Toți în unu. Unirea Principatelor la 150 de ani*, Junimea, Iași 2009.

Cwicinskaja N., *The international legal status of the Pridnestrovian Moldavian Republic*, [w:] Cwicinskaja N., Oleksy P. (red.), *Moldova. In search of its own place in Europe*, Epigram, Bydgoszcz 2013.

Dumbrava V., „Doi paznici, două lumi”. *Memorii concurente în Republica Moldova*, [w:] Ihrig S., Dumbrava V., Müller D., Șarov I.,

Istoria între știință și școală – perioada interbelică în Basarabia. Studii, materiale, surse și sugestii, Cartdidact, Chișinău 2008.

Heintz M., *Statul și cetățenia moldovenească*, [w:] Heintz M., *Stat slab, cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova*, Curtea veche, București 2007.

Iordachi C., *Problema Holocaustului în România și Transnistria – Dezbatere istoriografică*, [w:] Achim V., Iordachi C., *România și Transnistria: Problema Holocaustului. Perspective istorice și comparative*, Curtea veche, București 2004.

Milewski D., *Moldawia w orbicie wpływów polskich (1552–1572)*, [w:] Kosienkowski M. (red.), *Spotkania polsko-moldawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, Episteme, Lublin 2013.

Negrei I., *Basarabia – schiță istorică*, [w:] Cimpoi M. (red.), *Basarabia. Schiță istorică și culturală*, Semne, București 2008.

Oleksy P., *Political Determinants of the Persistence of the Presidential Crisis in Moldova (2009–2012)*, [w:] Cwicinskaja N., Oleksy P. (red.), *Moldova. In search of its own place in Europe*, Epigram, Bydgoszcz 2013.

Oleksy P., *Życie polityczne w Gagauzji*, [w:] Kosienkowski M. (red.), *Spotkania polsko-moldawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, Episteme, Lublin 2013.

Parmentier F., *La Moldavie, l'Europe par procuration?*, [w:] Rupnik J., *Les banlieues de l'Europe. Les politiques de voisinage de l'Union européenne*, Presses de Sciences Po, Paris 2007.

Petrescu C., *Construcția identității naționale în Basarabia*, [w:] Heintz M., *Stat slab, cetățenie incertă. Studii despre Republica Moldova*, Curtea veche, București 2007.

Pieńkowski J., *The Condition of Moldovan Transport Infrastructure and its Importance to State Security*, [w:] Cwicinskaja N., Oleksy P. (red.), *Moldova. In search of its own place in Europe*, Epigram, Bydgoszcz 2013.

Rutkowski P.H., *Zjednoczenie Besarabii z Królestwem Rumunii w 1918 roku*, [w:] Kosienkowski M. (red.), *Spotkania polsko-moldawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, Episteme, Lublin 2013.

Sava L., *Anexarea Basarabiei: Mentalitate și identitate națională în Basarabia Țaristă*, [w:] Musteață S. (red.), *Tratatul de pace de la București din 1812. 200 ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus*, Pontos, Chișinău 2012.

Słowikowski M., *Współczesna odłona polityki Unii Europejskiej wobec Białorusi, Mołdawii i Ukrainy. Koncepcje, narzędzia, perspektywy*, [w:] Kapuśniak T., Fedorowicz K., Gołoś M. (red.), *Białoruś, Mołdawia i Ukraina wobec wyzwań współczesnego świata*, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2009.

Solak J., *Polska i Mołdawia – meandry wspólnej historii*, [w:] Kosienkowski M. (red.), *Spotkania polsko-moldawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, Episteme, Lublin 2013.

Tournon J., *Ethnicity: What are We Talking About?*, [w:] Guelke A., Tournon J. (red.), *The Study of Ethnicity and Politics. Recent Analytical Developments*, Opladen, Farmington Hills, Barbara Budrich Publishers, Berlin 2012.

Turluc C., *Opera reformatoare a lui Alexandru Ioan Cuza. Statutul dezvoltător al convenției de la Paris*, [w:] Ivănescu D., Vitcu D. (red.), *Toți în unu. Unirea Principatelor la 150 de ani*, Junimea, Iași 2009.

Wierzbicki A., Zdaniuk B., *Procesy etnopolityczne na rumuńskiej Bukowinie a stosunki moldawsko-rumuńskie*, [w:] Popławski D. (red.), *Państwa naddunajskie a Unia Europejska*, Aspra-JR, Warszawa 2010.

Zdaniuk B., *Czynniki gwarantujące trwałość systemu politycznego Polski, Rumunii i Republiki Mołdawii. Aspekt porównawczy*, [w:] *Polsko-rumuńskie związki historyczne i kulturowe. Legături istorice și culturale polono-române*, Uniunea Polonezilor din România, Suceava 2013.

Zdaniuk B., *Linie podziałów politycznych w Republice Mołdawii – aspekt tożsamościowy*, [w:] Kosienkowski M. (red.), *Spotkania polsko-moldawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, Episteme, Lublin 2013.

Бабилунга Н.В., *Геополитические предпочтения населения Бессарабии в 1940 году*, [w:] *Июнь 1940-го. Бессарабия и Северная Буковина в составе СССР: Материалы международной научно-практической конференции*, Степаненко, Москва 2010.

Бабилунга Н.В., *Положение Молдавии в системе двух империй – османской и российской. Сравнительный анализ*, [w:] Бабилунга Н.В. (red.), *Россия в исторических судьбах молдавского народа*, Полиграфист, Бендеры 2009.

Дроздов К.С., *Образование Молдавской ССР и национальная политика сталинского руководства (август 1940 – июнь 1941)*, [w:] *Июнь 1940-го. Бессарабия и Северная Буковина в составе СССР: Материалы международной научно-практической конференции*, Степаненко, Москва 2010.

Рогозин Б., Гузенкова Т., *Внутриполитическая ситуация в Республике Молдове в 1998–2004 гг.*, [w:] Кожокин Е.М. (red.), *Молдавия. Современные тенденции развития*, РОС-СПЭН, Москва 2004.

Artykuły w czasopismach

Crudu L., *Problema identității a elitei politice din Moldova sovietică în primii ani postbelici*, [w:] „*Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*”, tom 7/2010.

Csulák L., Visegrádi A., *Major Aspects of the Constitution of the Republic of Moldova*, [w:] „*International Journal of Public Administration in Central and Eastern Europe*”, nr 2010/1.

Danero J., *Constructing national history in political discourse: Coherence and contradiction (Moldova, 2001–2009)*, [w:] „*Nationalities Papers*” 2013.

Delcour L., *Le voisinage entre l'Union Européenne et la Russie, Nouvelle ligne de démarcation?*, [w:] „*Revue internationale et stratégique*”, nr 72, 2008/4.

Derlicki J., *Czyje państwo i nacjonalizm? Dylematy tożsamości w Mołdawii*, [w:] „Etnografia polska”, t. LI: 2007.

Gridan I., *Bucarest–Moscou: le ferment nationaliste des dissensions bilatérales (1964)*, [w:] „Relations internationales”, 2011/4, nr 148.

Iacobescu M., *Le plus ample mouvement d'affirmation et d'émancipation nationale – politique des Roumains de l'empire soviétique: le Front populaire de la Moldavie*, [w:] „Codrul Cosminului. Analele Științifice ale Universității „Stefan cel Mare” din Suceava” 2009, nr 15.

Meurs V. van, *La Moldavie ante portas: les agendas européens de gestion des conflits et l'initiative „Europe élargie”*, [w:] „Revue internationale et stratégique”, nr 54, 2004/2.

Oleksy P., *Discourse on National Identity in Moldovan Politics since 2009*, [w:] „Przegląd strategiczny” 2012, nr 2.

Oleksy P., *Niechciane success story*, [w:] „Nowa Europa Wschodnia” 2013, nr I(XXVII).

Rywkin M., *Le phénomène des quasi-États*, [w:] „Diogenès”, nr 210, 2005/2.

Serebrian O., *Geopolityczne uwarunkowania Republiki Mołdowy*, [w:] „Mołdowa: mało znany w Polsce kraj”, Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych, Numer Specjalny (1), Wrocław 2003.

Willerton J.P., *Patronage Networks and Coalition Building in the Brezhnev Era*, [w:] „Soviet Studies”, vol. XXXIX, nr 2, April 1987.

Zdaniuk B., *Na rozdrożu Wschodu i Zachodu. Mołdawaska transformacja polityczna lat 1988–2005*, [w:] „Społeczeństwo i Polityka. Pismo edukacyjne”, nr 2(7)/2006.

Фурман Д., *Молдавские молдаване и молдавские румыны (Влияние особенностей национального сознания молдаван на политическое развитие Республики Молдова)*, [w:] „Молдавия. Научные Тетради Института Восточной Европы”, Выпуск 11.

Wywiady eksperckie przeprowadzone przez autora

Wywiad ekspercki przeprowadzony z Aurelem Băieșu, Sędzią Sądu Konstytucyjnego Republiki Mołdawii, Kiszyniów, 18 marca 2014 roku.

Wywiad ekspercki przeprowadzony z Valeriu Munteanu, wiceprzewodniczącym Partii Liberalnej (PL) i posłem do Parlamentu Republiki Mołdawii, Kiszyniów, 17 marca 2014 roku.

Wywiad ekspercki przeprowadzony z Grigore Petrenką, do czerwca 2014 roku wiceprzewodniczącym Partii Komunistów Republiki Mołdawii (PCRM) i posłem do Parlamentu Republiki Mołdawii, Kiszyniów, 19 marca 2014 roku.

Wywiad ekspercki przeprowadzony z Vadimem Pistrinciukiem, wiceprzewodniczącym Liberalno-Demokratycznej Partii Mołdawii (PLDM), Kiszyniów, 19 marca 2014 roku.

Wywiad ekspercki przeprowadzony z Alexandru Tănase, Przewodniczącym Sądu Konstytucyjnego Republiki Mołdawii, Kiszyniów, 17 marca 2014 roku.

Wywiad ekspercki przeprowadzony z Olegiem Țuleą, wiceprzewodniczącym Demokratycznej Partii Mołdawii (PDM) i posłem do Parlamentu Republiki Mołdawii, Kiszyniów, 18 marca 2014 roku.

Główne źródła internetowe

www.moldova.md

www.statistica.md

www.bnm.md

www.unimedia.info

www.europalibera.org

www.timpul.md

www.newsmaker.md

www.publika.md

www.adevarul.ro

STARANIEM BIBLIOTEKI SEJMOWEJ UKAZAŁY SIĘ KONSTYTUCJE:

Albanii [z 1991 r.] wyd. 1997, tekst tożsamy wyd. 2000,
Albanii z 1998 r. – wyd. 2001

Andory [z 1993 r.] wyd. 2014

Australii [z 1900 r. z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 29 VII 1977] wyd. 2014

Austrii [z 1920 r. w wersji z 1929 r. ostatnia zmiana
28 VI 2002] wyd. 2004

Belgii [z 1831 r., tekst jednolity z 1994] wyd. 1996,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 22 XII 2008]
wyd. 2010

Brazylii [z 1988 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 30 VI 2004] wyd. 2004

Bułgarii [z 1991 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 6 II 2007] wyd. 2012

Chile [z 1980 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 6 III 2012]
wyd. 2012

Chorwacji [z 1990 r.] wyd. 1995,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 III 2001]
wyd. 2007

Cypru [z 1960 r., wg stanu na 31 V 2012] wyd. 2013

Czech [z 1992 r.] wyd. 1994, tekst tożsamy wyd. 2000

Danii [z 1953 r.] wyd. 2002

Estonii [z 1992 r.] wyd. 1997

Finlandii [z 1919 r.] wyd. 1997
Finlandii z 1999 r. – wyd. 2003

Francji [z 1958 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 22 II 1996] wyd. 1997,

wyd. 2 – [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 28 III 2003]
wyd. 2005

Grecji 1975/1986 – wyd. 1992,
wyd. 2 – [wg stanu na 1 VII 2005] wyd. 2005

Hiszpanii [z 1978 r.] wyd. 1993, tekst tożsamy wyd. 2000,
wyd. 2 [z późniejszą zmianą z 27 VIII 1992] wyd. 2008

Holandii [z 1814 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 21 III 2002] wyd. 2003

Irlandii [z 1937 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 24 VI 2004] wyd. 2006

Islandii [z 1944 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 1 VII 1999] wyd. 2009

Izraela [ustawy konstytucyjne – 1948/1992] wyd. 2001

Japonii [z 1946 r.] wyd. 2014

Kanady [akty z 1867 i 1982 wg stanu na 1 IV 1996] wyd. 1998

Liechtensteinu [z 1921 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 25 XI 2011] wyd. 2013

Litwy [z 1992] wyd. 1994, tekst tożsamy wyd. 2000,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 13 VII 2004]
wyd. 2006

Luksemburga [z 1868 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 24 VI 2005] wyd. 2006

Łotwy [z 1922 r., wg stanu na 15 X 1998] wyd. 2001

Macedonii [z 1992 r.] wyd. 1999

Malty [wg stanu na 1 IX 2007] wyd. 2008

Monako [z 1962 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 2 IV 2002] wyd. 2012

Niemiec [z 1949 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia
z 28 VIII 2006] wyd. 2008

Norwegii [z 1814 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 19 VI 1992] wyd. 1996

Portugalii [z 1976 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 20 IX 1997] wyd. 2000

Republiki Południowej Afryki [z 1997 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 6 X 2003] wyd. 2006

Rosji [z 1993 r.] wyd. 2000

Rumunii [z 1991 r.] wyd. 1996

Słowacji [z 1992 r.] wyd. 1993,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 23 II 2001]
wyd. 2003

Słowenii [z 1991 r.] wyd. 1994,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 27 VI 2006]
wyd. 2009

Stanów Zjednoczonych Ameryki [z 1787 r., z uwzgl.
poprawki 27. z 1992 r.] wyd. 2002

Szwajcarii [z 1999 r.] wyd. 2000

Szwecji [z 1974 r.] wyd. 1991,
wyd. 2 [tekst jednolity z 1998] wyd. 2000

Turcji [z 1982 r.] wyd. 2013

Ukrainy [z 1996 r.] wyd. 1999

Watykanu, wyd. 2008

Węgier [z 1949 r., tekst jednolity z 1990] wyd. 1992,
wyd. 2 [z późniejszymi zmianami, ostatnia z 30 V 2001]
wyd. 2002,

Ustawa Zasadnicza Węgier [z 2011 r., uzup. o Postanowienia
przejściowe z 30 XII 2011] wyd. 2012

Włoch [z 1947 r., z późniejszymi zmianami, ostatnia z 30 V 2003] wyd. 2004

**Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii
Północnej**, wyd. 2010

Teksty konstytucji państw członkowskich UE, według stanu prawnego na 1 lipca 2011 r., ukazały się w tomie „**Konstytucje państw Unii Europejskiej**”, pod red. W. Staśkiewicza, Warszawa 2011.